— સુધરેલી રીત મુજબ —

વર્નાક્યુલર ટેક્સ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટીએ

— તૈયાર કરેલી —

ચોથી ચોપડીના અર્થ.

(કવિતાની સમજુતી; તેમ જ પાઠના સવાલ તથા સાર; મુંબઇ ઇલાકાની ભૂતળ; અઘરા શબ્દો; જોડાક્ષરો; ડ્રીલ)

— રચનાર —

મેસર્સ.-સી. ડી. શાહ એન્ડ કો.

શાહપોર—સુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—શા. મગનલાલ મોતીરામ.

પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું-શાહપોર, સુરત.

છાપનાર—ઠાકોરદાસ માનસીંગ.

છાપવાનું ઠેકાણું—"જૈન વિજય પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ"

ચૌટાના પુલ ઉપર—સુરત

સુધારેલી વધારેલી નવી ૧ લી આવૃત્તિ.

સને ૧૯૧૫. કિંમત છ આના.

ચોથી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧ લો.

શહેનશાહ=મહારાજાધિરાજના રાજા.
સંગીન=મજબુત, જોરાવર.
પુરાતન=ઘણું જુનું.
ચરિત્ર=વૃત્તાંત; હેવાલ.
જ્યેષ્ઠ=મેટા.
પ્રિન્સ ઓવ વેલ્સ=વેલ્સ પ્રાંતનો રાજપુત્ર.
ઇલકાબ=ખિતાબ
નિખાલસ=ખુલ્લા મનના
નૌકાશાસ્ત્ર=વહાણ ચલાવવાની કળા.
યોજના=ગોઠવણ.
અત્યંત=ઘણુંજ.
તાલીમ=કેળવણી.
પ્રવાસ=મુસાફરી.
પ્રદક્ષિણા=સોઆરદમ ફરી વળવું તે.
ચાલુ=કાયમ.
પદવી=હોદ્દો.
પ્રવીણ=માહીતગાર.
નિર્ણય=ઠરાવ.
ક્રમે ક્રમે=એક પછી એક
બાંધો=બંધારણ.
નિર્માણ=નક્કી.
યુવરાજ=ગાદીનો વારસ
આદરસત્કાર=આવકાર; પરોણાચાકરી.
લથડવા=બગડવા
રાજ્યાભિષેક=રાજગાદી પર બેસાડવાની ક્રિયા
પાયતખ્ત=રાજધાનીનું શહેર.
આબાદી=ચઢતી.

સવાલ—શહેનશાહ જોર્જનો જન્મ કયે દિવસે થયો હતો? પ્રિન્સ ઓવ વેલ્સનો ખિતાબ કોને આપવામાં આવે છે? શહેનશાહ જોર્જના વડીલ બંધુનું નામ શું હતું? શહેનશાહ જોર્જને નૌકાશાસ્ત્રની તાલીમ આપવામાં આવી તેથી એમનામાં કઇ કઇ સારી ટેવ આવી? પ્રિન્સ આલ્બર્ટનો સ્વર્ગવાસ ક્યારે થયો? શહેનશાહ જોર્જનું લગ્ન કોની સાથે થયું હતું? હાલ એમને કેટલાં કુંવર તથા કુંવરીઓ છે? શહેનશાહ જોર્જ હિંદમાં ક્યારે પધાર્યા હતા? શહેનશાહ એડવર્ડનો સ્વર્ગવાસ કયે દિવસે થયો? શહેનશાહ જોર્જને ઇંગ્લાં-

કયા રાજ્યાભિષેક કરવાની ક્રિયા કયે દિવસે થઇ? હિંદુસ્તાનમાં કયે દિવસે થઇ અને કયાં થઇ? આપણો ધર્મ શું છે?

સાર—શહેનશાહ જ્યોર્જના વખતમાં આપણા જાનમાલનું રક્ષણ થાય છે, તથા અદલ ન્યાય મળે છે, માટે આપણે જોર્જ ઘણું વર્ષ જીવો એવી પ્રાર્થના કરવી જોઇએ.

પાઠ ૨ જો.

સ્વામિભક્તિ=ધણીપર પ્રેમભાવ; ધણીની સેવા
અજમેર=અજમેર. એ રજપુતાનામાં છે
દરબાર=કચેરી
કબજે ઘાલ્યો=કબજે કર્યું
લડાઇ=લડાઇ, યુદ્ધ
બચાવ=રક્ષણ
[illegible]ભર=આશા, ભરોસો
શરણ થયો=તાબે થયો
સહાય=મદદ
જયપુર-જેપુર
મુકામ=રહેઠાણ
કપટી=દગાબાજ
મુલાકાત=મેળાપ
શરણાગત=શરણે આવેલો.
બાજુએ મુકયા=વિસારી દીધો.
ખાસ=ઘણો
વિશ્વાસુ=ભરોસાદાર
ગુપ્ત=છાની
ઝપાઝપી=કાપાકાપી, કતલ
જીવને જોખમ લાગશે=મરી જશે
સોગન=કસમ
કુશળતા=સુખાકારી
સમાચાર=ખબર
ઝભ્ભો=ઝુલતો ઢીલો અંગરખો
ચાળો=કારણ
પ્રસંગ=વખત
ચેત્યો=સમજ્યો
ખંજર=જમૈયો
પ્રાણ લઇશ=મારી નાખીશ
મ્યાન=કવર
નમ્રતા=નમ્રતાઇ
મુજરો=સલામ
વિશ્વાસઘાતી=ભરોસો તોડનાર
ઉદાહરણ=દાખલો
નીમકહલાલ=જેનું ખાય તેનું ભલું ચાહનાર
પ્રીત=સ્નેહ

સવાલ—વિજયસીંગ કયાંનો રાજા? વિજયસીંગને કોણે હરાવ્યો? ત્યાર પછી કયાં ગયો? ત્યાં શું થયું? પછી કયાં ગયો અને શા માટે? ઇસરીસીંગ કયાંનો રાજા? વિજયસીંગના બાપને

કોણે મરાવ્યો હતો ? રજપુતોનો મુખ્ય ધર્મ શું છે ? વિજયસીંગને ઇસરીસીંગ કેદ કરનાર છે એ વાત જવાનસીંગના જાણવામાં ક્યાંથી આવી ? જવાનસીંગને કેદ પકડાતો શી રીતે બચાવ્યો ? ઇસરીસીંગે પોતાના સરદારોને કોનો દાખલો બતાવ્યો ? જીત મેળવવાની આશા કયાં રાખી શકાય નહિ ?

સાર—જેનુ લુણ ખાધું હોય તેનું હલાલ કરવું એ દરેક માણસની ફરજ છે.

પાઠ ૩ જો.

સૂર્યવંશી=સૂર્ય ઉપરથી નીકળેલા કુળમાં પેદા થએલા.

પ્રખ્યાત=નામીચા

લગભગ=આશરે

અવતર્યો=જનમ્યો

રિવાજ=ધારો, રીત

ભાવ=હેત, પ્યાર

બેઠક=ગાદી

ધાસ્તી=શક, બીક

પક્ષપાત=તરફદારી

ધક્કો=નુકસાન

ખેદ=દીલગીરી

યુક્તિ=તદબીર, કળા

પાયમાલ=છેક નાશ થએલો હોય તેવું

સોસવું=વેઠવું; ખમવુ

ફેદાર=સખી

હૃદય=અંત:કરણ, મન

પાણીપાણી=નરમ

ઝળઝળીયાં=આંખમાં પાણીનુ ભરાઇ આવવું તે

ગોઠવણ=તજવીજ

ભલે=સુખે, નિર્ભય

આડે=વચ્ચે

પણ=બાધા, નિયમ

ક્ષણે=વેળાએ

જન્મભૂમિ=જે જગામાં જન્મ થયો હોય તે

ખીજમતદાર=સેવક

ઝરો=ધારે ધારે પાણી વહે તે વહેણ

ઘુંટડો=મોંમાં માય એટલુ

શૂરવીર=બહાદુર

કામગીરી=નોકરી

વીત્યા=ગયા

દેહ=શરીર

ઝગઝગે=પ્રકાશે

ટેક=બોલેલુ પાળવું તે

સવાલ—રજપુતોમાં કયું કુળ ઉચ્ચું ગણાય છે ? માબાપને

હંમેશાં કયા છોકરાપર હેત વધારે હોય છે ? રાજસીંગને ભીમસીંગ માટે શું વહેમ હતો ? ભીમસીંગે તે વહેમ દૂર કરવા શું કર્યું ? ભીમસીંગે પાણીનું પ્યાલું ફેંકી શા માટે દીધું ? બે છોકરામાંથી કયો છોકરો આપકર્મી ?

સાર—માબાપનું મન ન દુખાવવા માટે, અને તેમને રાજી રાખવા માટે તેમની મરજી મુજબ ચાલવું.

પાઠ ૪ થો.

માનવું=કબુલ કરવું
કંદમૂળ=કંદ ને મૂળીઆં
ઉપવાસ=અપવાસ; ભૂખ્યા રહેવું તે
વેઠવો=ખમવો
વિકરાળ=બિહામણું
રાક્ષસો=દૈત્યો
નિશ્ચય=ઠરાવ
વહાણે વાયે=સવાર થતે
ઠર્યું=નક્કી થયું
કોપ=ગુસ્સો, રીસ
પૂર્ણ=પૂરૂં
ખોળે માથું મૂકીશ=શરણે રહીશ
આશીશ = આશીર્વાદ
વિજોગ=જુદું પડવું તે.
સાજો તાજો=સુખરૂપ
રક્ષા=બચાવ, રક્ષણ
મુંઝાવું=અકળાવું
વસમાં=ઘણાં કઠણ
આરો=અંત
આગ્રહ=હઠ
અવસ્થા=હાલત
વિનંતી=અરજ
ચલણ=સત્તા
ઝૂરીઝૂરીને=મનમાં બળી બળીને
નમન કર્યું = બે હાથ જોડયા, પગે લાગ્યા
સોંપણ=સપુરત
હૈયું ભરાઇ આવ્યુ=આંખમાં આંસુ આવ્યાં
વનવેશ=વનમાં પહેરવાનો પોશાક
ધારણ કર=પહેર
મૂર્છા ખાઇ=બેભાન થઇ
તિરસ્કાર=ધિક્કાર
અધર્મ=અનીતિ
ઋષિ=તપસ્વી
વિદાય કીધા=વળાવ્યા
બેશુદ્ધ=બેભાન
પ્રાણ ત્યાગ કીધો=મરી ગયા, સ્વર્ગવાસ કર્યો

સવાલ—સીતા કેવી સ્ત્રી ગણાય ? ગ[illegible] વનવાસ કોણે અપાવ્યો ? કૈકેયીનો કોણે તિરસ્કાર કીધો અને શા માટે ? રામ વન-

વાસ શા માટે ગયા ? સીતાને શા માટે વનમાં આવવા ના પાડી? રામચંદ્રજીનું માતા પ્રત્યે કેવું હેત હોવું જોઇએ ? સાવકી મા છોકરા સાથે કેવી રીતે વર્તે છે ? બંધુ કેવા જોઇએ ? દશરથ રાજાની આજ્ઞા લેવા જવાનો હેતુ શો ? વનવેશ તે શું હશે ?

સાર—વિચાર વગરનું કામ કરવાથી પાછળથી પસ્તાવું પડે છે. માબાપનું વચન પાળવા માટે દુઃખ સહન કરવું.

પાઠ ૫ મો.

દુકાળીઆ=ભૂખથી પીડાતાં માણસ
દુબળા=કમજોર
પેટપુર=પેટ ભરીને
સુકાઇ ગયા=લેવાઈ ગયા
એંજીન=વરાળથી ચાલતો સંચો
કુદરતી=ઇશ્વરે મૂકેલી
કાયમ=ચાલુ
ગરમી માપવાનું યંત્ર=થર્મોમિટર
ધરી=જે દાંડીપર પૈડું ફરે છે તે; આંક; આંસ
નિરંતર=હમેશાં
નાડી=નાડ
ઉછળે છે=ધબકે છે
અંગ=ભાગ
સમાર=દુરસ્ત
તર=મલાઇ
સાકર = મીઠા પદાર્થે ગળી ચીજ
ચરબી=ચામડીની અંદર ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ
દુરસ્ત=સાફ
ક્ષાર=ખારો પદાર્થ
શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ
જુદી જુદી વાની=જુદી જુદી વસ્તુ
ફાયદાકારક=લાભ કરનાર

સવાલ—દુકાળીઆનાં શરીર કેવાં હોય છે ? દુકાળીઆનાં શરીર એવાં શાથી થાય છે ? આપણને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે? ખોરાક ન મળે તો અંદરના ભાગમાં શું થાય છે ? ગરમી માપવાના યંત્રનું નામ શું ? એંજીન ચલાવવાને શેની જરૂર છે ? આપણા શરીરના અવયવો બરોબર ચલાવવાને માટે શાની જરૂર છે ? નાના છોકરાના શરીરનું વજન વધારે કે મોટાનું ? ગરમી કયો પદાર્થ ખાધાથી ઝટ ઉત્પન્ન થાય છે ? ચરબી વધારવા માટે કયા પદાર્થ

ખાવાની જરૂર છે ? ચરબી વધારનાર પદાર્થ કયા મુલકના લોકો વધારે ખાય છે? કયા પદાર્થ માંસ વધારે છે ? ક્ષાર પદાર્થ ખાવાની જરૂર શા માટે છે ? લોહી સાફ કરવાને માટે કેવા પદાર્થની જરૂર છે ? દૂધ કરતાં પણ વધારે ફાયદાકારક શું છે ?

સાર—માણસને હમેશાં હવા ને પાણી સિવાય ખોરાકની પણ જરૂર છે, કારણ કે તે વડેજ અંદરના સંચાને પુષ્ટિ મળે છે.

પાઠ ૬ ઠ્ઠો.

થાકીપાકી= કમજોર થઇ
નિસાસા=નિઃશ્વાસ
બકવાટ=લવારો
દોષ=ઠપકો
મસાલા=તેજાનો
અગરીઆ = મીઠું પકવનાર
અગર=મીઠું પકવવાની જગ્યા
પીલતાં = કપાસમાં કપાશીઆ છુટા પાડતાં
કાંતતાં=સુતર બનાવતાં
વણકર=વણવાનું કામ કરનાર
નિર્માણ કરેલું=ઠરાવેલું
ગરજ=મતલબ
ગરજ સારેછે=ખોટ પુરી પાડે છે
સમાધાન=ગુંચવણ કે ચિંતાનું મટવું તે.

સવાલ—આ ડોશી કેવી હતી ? શા માટે ભગવાનને દોષ દેતી હતી ? તેના મનનું સમાધાન કોણે ને શી રીતે કીધું ?

સાર—દુનીઆમાં દરેક માણસને એક બીજાનો ખપ પડે છે માટે કોઇની સાથે ગુરાશ કરવી નહિ. દુનીઆ માંહેલા પદાથ એક બીજાની મદદથી બને છે.

પાઠ ૮ મો.

અવલોકન=બારીક તપાસ
બોઠું=લગડું.
લાખ્યું=નાખ્યું, મૂક્યું
ધારી ધારીને=તાકી તાકીને.
પારખ્યું=ઓળખ્યું.
કેણી મેર=કઇ તરફ.
જવાહીર=કીંમત રત્નો (હીરા, માણેક મોતી વગેરે)
ફકીર=મુસલમાન સાધુ
ઝાડો=ઝડતી, તપાસ.
તપાસ=શોધ,

સાક્ષી=સાહેદ	જાદુ=ઇલમ.	અટકળ કરવી તે.
જાદુગર=મંતર મંતર કે અજાએશી ભરેલા ખેલ કરનાર; ઇલમી	ગમ=બાજુ.	ભમણુતી=ગુણગુણ અવાજ કરતી.
સજા=શિક્ષા.	કાણું=એક આંખ ફુટેલી હોય એવું.	વેરાય=કણ છુટા પડે
નવાઇ=અચરતી, અચંબો.	આછું=થોડું.	ઢોળાય=છલકાય.
	લંગડું=ખોડું	શાબાશી=ધન્યવાદ.
	અનુમાન=વિચાર કરીને	ફેર=તફાવત.
		ટેવ=મહાવરો,

સવાલ—ફકીરને રસ્તામાં કોણ મળ્યું ? ફકીરને કેવી ટેવ હતી ? ફકીરનું અનુમાન ખરૂં હતું કે ખોટું ? ફકીર ગુનેગાર હતો કે નહિ ? ફકીરે ઉંટ વિષે શી શી હકીકત કહી ? રાજાએ ફકીરને શા માટે છોડી દીધો ? અવલોકન કરવાની ટેવથી શું ફાયદો ?

સાર—દરેક માણસે હરેક વસ્તુ બરોબર જોવાની તથા તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૯ મો.	પસંદગી = પાસ	વિચારવંત = સમજુ
ભલામણપત્ર=સિફારસનો કાગળ	મહેરબાની = કૃપા	સ્થિતિ = હાલત; દશા
ઉમેદવાર=ઉમેદ રાખનાર	ભલામણ = સિફારસ; લાગવગ	વિનય = નમ્રતા
ખોળ = શોધ	લાયકી = લાયકાત	સભ્યતા = સલુકાઇ
વર્તમાનપત્ર = ચાલતા વખતના સમાચારનું છાપું; ન્યુસપેપર	લૂછી = સાફ કરી	રીતભાત = ચાલચલગત
જાહેર ખબર = છપાવી ખબર આપવી તે, નોટીસ	જાજમ=જાડું બિછાનું	ઓળંગી = વટાવી
	વ્યવસ્થા=સારી ગોઠવણ	ઠેસ=ઠોકર
	સ્વચ્છતા = ચોકખાઇ	ચોકસ=સાવધ; સંભાળ લઇ વર્તનાર
	દીસી=દેખાઇ; જણાઇ	કાળજીવાળો = ખંતીલો

ધક્કા = અડસેલા
પ્રયત્ન=વધારે મહેનત
શાંત = ધીરજવાળો
લક્ષણ = ટેવ; આદત

મરોડદાર = સારા વલણવાળા
રેતદાની=રેતી ભરવાનો ખડીઓ

સાવધ = હોશિયાર
ખુલ્લું=દેખીતું
તોલ = પરીક્ષા; તુલના

સવાલ—શેઠીઆને ત્યાં કેટલા ઉમેદવારની અરજી આવી? તેમાંથી કેટલા પાસ થયા? શેઠે કેવી રીતે પરીક્ષા કરી તે કહો. અક્ષર કેવા લખવા જોઇએ? લખાણ કેવું જોઇએ? જે ઉમેદવાર પાસ થયા તેમાં કયા કયા ગુણ હતા? તેની પાસે ભલામણપત્ર હતો કે નહિ?

સાર—હરેક માણસને નોકરીપર રાખતાં પહેલાં તેના ભલામણપત્ર ઉપર આધાર ન રાખતાં તેને બોલાવી મંગાવી જાતે તેની ખાતરી કરવી.

પાઠ ૧૦ મો.

ગુજરી ગયા=મરી ગયા
સંકટ=દુઃખ
ઘરેણુંગાંઠું=ઘરેણાં વગેરે
વેચી સાટી=વેચી; બદલો કરી
સાધન=સાહિત્ય
સમયે=વખતે
ઉદ્યમે=ધંધે
જિંદગી પર્યંત=જિંદગી સુધી

પર્યંત=સુધી
ભાષણ=બોલ
ગુમાસ્તો=મહેતો
અદેખાઇ=ઝેર, કીનો
વિરૂદ્ધ=સામું; ઉલટું
કસોટી- તોલ, પરીક્ષા
સોદો=માલ; સામાન
ભાવતાલ = કીંમતની પડપૂછ
રવાદારગી=છુપી દલાલી કાઢવી તે

કંઠી=ડોકમાં પહેરવાનું સોનાનું ઘરેણું
વીસરી=ભૂલી
દળદર=ગરિબાઇ
ફિટાડીએ=મટાડીએ
બોધ=ઉપદેશ
સંતાન=છોકરૂં
મીલકત=માલમતા
વારસ=હકદાર

સવાલ—જગમોહન કેવો છોકરો હતો ? તેની સ્થિતિ કેવી હતી ? એવી સ્થિતિ આવવાનું કારણુ શું ? જુના ગુમાસ્તાની ચાડીથી શેઠના મનપર શું અસર થઇ ? શેઠે જગમોહનની પરીક્ષા કરવા માટે શું કર્યું ? જગમોહન ઉપર વધારે વિશ્વાસ શાથી બેઠો ? જગમોહનમાં કયો ગુણુ હતો ? જગમોહનને તેના ગુણુનો બદલો મળ્યો કે નહિ ?

સાર—હંમેશાં પ્રમાણિકપણે ચાલવાથી ઇશ્વર રાજી રહે છે.

પાઠ ૧૧ મો.

સંસાર = દુનીઆનો વહેવાર
દરવેશ=ફરતો ફકીર; એક જગ્યાએ સ્થિર નહિ રહેનાર ફકીર
ત્યાગ કરીને=તજીને
તાણુ=તંગાશ; ખેટ
ફાટી નીકળતો=ફેલાતો
એકાંતવાસ=એકાંતમાં રહેવું તે
સારવાર=સેવા, ચાકરી
આખર અવસ્થા=મરવાનો વખત
દિલાસો=ધીરજ
નામીચો=પ્રખ્યાત
બદમાસ=હરામખોર
સંખ્યાબંધ=ઘણાજ.
લુટફાટ=મારીને લૂટી લેવુ તે.
પવિત્ર=શુદ્ધ
દુરાચરણુ=ખરાબ ચાલ ચલગત.
ધર્મિષ્ઠપણું=ધર્મ પ્રમાણે ચાલવું તે.
અમર=અચળ, કાયમ
રસ્તો=ઉપાય, ઇલાજ
અશક્ય=થઇ શકે નહિ એવું
મુસ્કેલ=કઠણુ, અઘરૂં.
ટોચ=શિખર.
બોજો=ભાર.
કલ્યાણુ=ભલું,
લૂટ=ખુલ્લી રીતે માર મારીને લઇ લેવું તે.
ફરમાન=હુકુમ;
માથે ચઢાવી=કબુલ કરી
વર્તણુક=ચાલચલગત

સવાલ—દરવેશની નામના શાથી થઇ ? લુટારા પાસે કેટલાં માણુસો, ગુલામ તથા દોલત હતી ? એ દોલત તેણે શી રીતે મેળવી હતી ? દરવેશે ત્રણુ પથરા શા માટે ઉંચકવા કહ્યું ? લુટારો ખરો

સુખી હતો કે નહિ ? એ ક્યારે સુખી થયો ?

સાર—આપણે બીજાનાં દુઃખ મટાડવા માટે પ્રયત્ન કરવો.

પાઠ ૧૨ મો.

ખોટા=જુઠા.
અજ્ઞાની=સમજણ વગરના.
ધારે=માને
ભૂત=મરી ગયા પછી કોઇ માણસનું પ્રેતરૂપ થાય છે તે.
ઝોડઝડપથી=ભૂતના સપાટામાં આવવાથી
અરસામાં=દરમિઆનમાં
જીવ ભમી આવ્યો=ચકરી આવી.
ચપટીચપટી=જરા જરા
કડક=સખત
કરડી=સખત,આકારી.
અંગારા=સળગતા કોયલા.
ઉંધો=અવળો.
ચોંટી=વળગી.
મંદવાડ=રોગ
પ્રયોગ=અમુક સાધન વડે કંઇ કરી બતાવવું છે; અખતરો.
ચીસ=બરાડા.
સોડે=પીમળે
ફાટી જાય=દૂધ ને ચોખા જુદા પડી જાય
ઉતરી જાય = બેસ્વાદ લાગે
કસર=ખામી.
જુગતીથી=તદબીરથી, યુક્તિથી.
ભિનાશવાળી=ભેજવાળી, શરદીવાળી.

સવાલ—વહેમી લોકોમાં કઇ કઇ જાતના વહેમ ચાલે છે ? વહેમ ટાળવાને માટે કયા કયા પ્રયોગ કરશો ? નજર લાગવાનો દાખલો આપો. કુલ્લીનો પ્રયોગ શી રીતે કરશો ? નજર બાંધે છે ત્યારે થાળી સાથે વાડકો ચોંટી જવાનું કારણ શું ? નજર બાંધવાથી રોગ સારો થાય છે કે નહિ ? રોગ શાથી સારો થાય છે ? પાપડ બગડવાનું, દૂધપાક ફાટી જવાનું, અથાણું બગડી જવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૧૩ મો.

નજરે પડેછે=દેખાય છે.
એકાએક=ઓચિંતું, એકદમ.
મૂઢ=ચોટ.
જીવ=જીવાત, જીવડાં.
સળો=જીવાત, જીવડાં.
અદાવત=દુશ્મનાઇ, વેર.

ભુવો=ભૂત કાઢનાર.
ઉતાર=ભૂત પ્રેત વગેરે કાઢવા માટે માથે ઉતારેલું જે ધાન્ય વગેરે ચકલે મૂકવામાં આવેછે તે.
ભોપાળું = પોકળ.
ફાંદા=જાળ,
ડાકણ=ખરાબ નજરની સ્ત્રી, ભૂત થયેલી સ્ત્રી; ચુડેલ.
ચાળા=નિશાની
મસાણ=મુડદાં દાટવા બાળવાની જગા
ઠુંઠું = ડાળાં પાંદડાં વગરના ઉભેલા ઝાડનું થડ
ધડકે છે=ધબકે છે,
શોરબકોર=ઘુમાટ
વીગત=વાત
વિખ્યાત=પ્રખ્યાત
મંછા=ઇચ્છા
મંછાભૂત=મનની ઇચ્છા એજ ભૂત
શંકા ડાકણ=વહેમ એજ ડાકણ
કહેવત=કહેતી
વશીકરણ=વશ કરવાની વિદ્યા
શુકન=ધાર્યું થવાના ચિહ્ન
અપશુકન=નઠારાશુકન
તપાસ=શોધ, ખોળ

સવાલ—ઝાડને મૂઠ મારેલી ક્યારે કહેવાય ? ઝાડ જડમૂળમાંથી એકાએક શા કારણથી પડી જાય છે ? ભુવા લોકો મૂઠ ઉતારવાને શું પ્રયોગ કરે છે ? બૈરાંઓ શા કારણથી ધૂણે છે ? મસાણ કાંઠે ભડકા કયા કારણથી દેખાય છે ? શહેરમાં કે ગામમાં ભડકા શા માટે નથી દેખાતા ? તમે વહેમને ખરા માનો છો કે ખોટા ? ખોટા માનો છો તો તેનાં કારણો સમજાવો. વશીકરણ એ શું છે ? શુકન શું છે ?

સાર—કોઇ પણ જાતનો વહેમ રાખવો નહિ. વહેમ રાખવાથી શરીરમાં બેચેની થાય છે અને તેથી રોગ આવે છે.

સમજુતી—જોરથી પવન આવ્યો તેથી નળીઉ ખસી ગયું, (એટલે સહેજ અવાજ થયો) તે સાંભળી કુતરૂં ભસવા લાગ્યું; (તેથી ત્યાં ઘણા માણસો એકઠાં થયાં) તેથી ત્યાં ઘણોજ ગડબ-

કાટ થયો, તેમાં કોઈ માણસ કહે છે કે મેં ચોર નાસતો જોયો; એવી ખોટી વાતને લોકો લંબાવીને પ્રખ્યાત કરે છે, અખો કહે છે કે ભાઈઓ વહેમની વાત એવી હોય છે.

પાઠ ૧૪ મો.

તાગ=છેડો; અંત
અપાર=પાર વગરનું
વાવાઝોડું=પવનનું તોફાન
તૂટી પડશે=નીચે પડશે
કાટકા=કડાકા; ગડગડાટ
ચિરાઈ=ફાટી
ભયંકર=બિહામણાં
બનાવ=બીના
અતિવૃષ્ટિ=ઘણો વરસાદ
રાં=બોર જેવાં પાણીનાં બંધાયલાં ટીપાં
હિમ=ઘણી ટાઢ
ધરતીકંપ=જમીનનું હાલવું
જ્વાળામુખી=બળતો પહાડ
આનંદકારી=ખુશકારક
મંદ મંદ=ધીમો ધીમો
નિરંતર=હંમેશાં
માફક=અનુકૂળ
અદ્ભુત=નવાઈ જેવું
ચમત્કારી=નવાઈ જેવું
દીંગ=તાજુબ
દીંગ થઈ જઈએ છીએ=અક્કલ કર્યું કરતી નથી
છેવટ=આખર
અનંત=પાર વગરના
ઘોડા=મોટી છોળો, મોજાં
ઉતરી જાય છે=ઓટ થાય છે
છાયા=શીળો
સ્વપ્નાવસ્થા=સ્વપ્ના આવે એવી સ્થિતી
આત્મા=જીવ
ખોળીઆમાંથી=શરીરમાંથી

સવાલ—આકાશનો છેડો ક્યાં છે? તારા કેટલા છે? તારા આપણી પૃથ્વી કરતાં મોટા છે કે નાના? મોટા છે તો નાના શા કારણથી દેખાય છે? પૃથ્વી મોટી કે આકાશ? વીજળી શું છે? ધરતીકંપ શા કારણથી થાય છે? ભયંકર બનાવો ગણાવો. આપણા શરીરમાં ક્યા ક્યા ચમત્કારી બનાવો બને છે? સ્વપ્નું એ શું છે?

પાઠ ૧૫ મો.

સત્તા=બળ, શક્તિ
વિસાતમાં=ગણતરીમાં
અમલ=હુકમ
ઇંદ્રિયો=જે વડે જ્ઞાન અને કર્મ થાય છે

તે (જેવી કે આંખ, કાન, નાક, જીભ, ચામડી, મોં, હાથ, પગ, ઉપસ્થ, ગુદા. પહેલી પાંચ જ્ઞાનેંદ્રિય અને બીજી પાંચ કર્મેંદ્રિય કહેવાય છે)
બ્રહ્માંડ=પૃથ્વીનો ગોળો
સમર્થ=જોરાવર,
કાર્યો=કામ
ખાતરી=ભરોસો

વ્યાપી=ફેલાએલો
સર્વ શક્તિવાન=બધી શક્તિવાળો; બધી વાતે પુરો
સર્વવ્યાપી=બધે ફેલાયલો
સર્વજ્ઞ=બધું જાણનાર
આપો આપ=પોતાની મેળે
અમુક=હરેક, ચોક્કસ
આધારે=આશરે

હેતુ=મતલબ,
ઋતુ=મોસમ
નિયમસર=મુકરર કરેલે વખતે,
ન્યાયી=ઇન્સાફી
દયાવાન=દયાળુ
આરોગ્ય=તંદુરસ્ત,
સોસવું=ખમવું, વેઠવું
પાપ=ઇશ્વરની આજ્ઞાથી ઉલટું કરવું તે

સવાલ—પૃથ્વી ઉપરના પદાર્થોનો અનુભવ આપણને શાથી થાય છે? ઇંદ્રિયો કેટલી જાતની છે અને કઇ કઇ? આ બધી જગતની રચના કોણે ઘડી છે? પરમેશ્વરને મોટો અને જોરાવર શાથી સમજવો? પરમેશ્વર સર્વશક્તિમાન, સર્વવ્યાપી અને સર્વજ્ઞ શાથી કહેવાય છે? જગત જે નિયમો વડે ચાલે છે એ નિયમો કોણે બાંધ્યા છે? જગત કયા બે મોટા નિયમોને આધારે ચાલે છે? એ નિયમોનાં નામ કહો. પરમેશ્વર ન્યાયી, માયાળુ અને દયાળુ છે એ તમે શાથી કહો છો. પરમેશ્વર ક્યારે નારાજ થાય? પાપ એટલે શું? ઇશ્વરી નિયમો પાળવાથી ફળ શું?

સાર—પરમેશ્વર સર્વવ્યાપક, સર્વશક્તિમાન, સર્વજ્ઞ, સમર્થ, માયાળુ અને દયાળુ છે.

પાઠ ૧૭ મો.

આગબોટ=વરાળથી ચાલતું મોટું વહાણ
વિલાયત=ઈંગ્લાંડ
ખાસ=મુખ્ય
ખલાસી=વહાણ ચલાવનાર
એકંદર=કુલ્લે
બરદરીએ=દરીઆની અધ વચે
મુસાફરી=સફર
હંકારવામાં=ચલાવવામાં
સપાટી=ઉપલો ભાગ
ખડક=પાણીમાં ઢંકાઇ રહેલો પત્થર
ગાબડું=મોટું કાણું
કમાન=વહાણ કે આગબોટનો વડો અમલદાર
વીર=બહાદુર
અવકાશ=વખત
ગડબડાટ=ઘુમાટ; શોરબકોર.
પડધમ=એક વાજીંત્ર, ઢોલ
તુતક=આગબોટનો આગલો ઉપલો ભાગ.
દૃઢ મનથી=પાકા વિચારથી.
બડબડાટ=બકવાટ.
સાહસ=અવિચારી કામ
ડોલ=સઢ ચઢાવવાનો થાંભલો.
જળચર=પાણીમાં રહેનાર.
ફરજ=ધર્મ, કર્તવ્ય.
અમર=કાયમ, અચળ.
યાદગીરી=નામના.
કીર્તિસ્થંભ=યાદગીરી રહેવાને માટે ઉભો કરેલો ચણતરનો થાંભલો.

સવાલ—આગબોટમાં બધું મળી કેટલાં માણસ હતાં? નજીક આવી પહોંચ્યા એટલામાં શું થયું? કમાને ને લશ્કરના અમલદારે શું કર્યું? કેટલાં બચ્યાં? જળચર પ્રાણીનાં નામ દો. ખલાસી અને સિપાઇઓનું નામ શાથી અમર રહ્યું? એમનું નામ અમર રાખવા માટે કોણે શું કરાવ્યું?

સાર—દરેક માણસે પોતાની ફરજ ખરા અંતઃકરણથી બજાવવી.

પાઠ ૧૮ મો.

ફરતો=ચોગરદમ,
કોટ=છોથી બાંધેલી ઉંચી જાડી મજબુત દિવાલ
કાબેલ=હોશિયાર,
મિસ્તરી=મુખ્ય કડીઓ કે સલાટ.
સુલતાન=મુસલમાન રાજા, બાદશાહ.

અજાયબ તરેહનો=નવાઇ જેવો.
દહાડાને અંતે=સાંજે
ચણતર=ચણવાનું કામ
ભેદ=છુપી વાત.
હીકમત=યુક્તિ, તદબીર.
બેઠકે=મુકામે.
ઇલમ=જાદુ.
બેશક=નક્કી, જરૂર.
આજીજી=કાલાવાલા.
ઝારી = નાળચાવાળી લોટી.
ઇલમી=જાદુગર, મંત્ર જાણનાર.
નિર્ભય=ભય વિનાનું
સ્થાન=ઠેકાણું
કબુલાત=વચન.

સવાલ—અહમદશાહ કોણ હતો? તેણે કયું શહેર વસાવ્યું? કોટ બંધાતો હતો તે પાછો ઉખડી શા કારણથી જતો હતો? ઉખડી જવાનું કારણ સુલતાનના જાણવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે શું કર્યું? માણેકનાથ કોણ? અમદાવાદમાં તેની જગા હાલ કયાં છે?

પાઠ ૧૯ મો.

પ્રમાણિક=વાજબી રીતે ચાલનાર.
કંટાળો=તિરસ્કાર, ચીડ
નામુ ઠામુ=લેણુ દેણુનો હિસાબ.
આડું અવળું=જુદું.
વ્યાજવટાવ=વ્યાજુ વગેરે.
વટાવ=નુકસાની લેવી અથવા આપવી તે.
દફતર=ચોપડા.
ખિન્ન=દુઃખી, દીલગીર.
સદ્બુદ્ધિ=સારી બુદ્ધિ
તત્કાળ=તરતજ
ફુલાતો=ખૂશ થતો.
અબે=એ.
બનીઆ=વાણીઆ.
ચલબે=ચાલ.
બતા=દેખાડ.
કીધર=કયાં, કયે ઠેકાણે
આનાકાની=હા ના.
ચાબુક=ચાબખો.
ફેરવી તોળ=વાત ફેરવ.
જીસકું=જેને.
પાગળ=મૂર્ખ.
કરતો હરતો=કારભારી
સાખ=આબરૂ, વટ.

સવાલ—છગનને દુકાનનું કામ જોઇ કંટાળો આવવાનું કારણ શું? દુકાનમાં એક દિવસ શી બીના બની? પટેલનો હિસાબ કેવી રીતે ગણ્યો? થોડીવાર પછી બીજો શું બનાવ બન્યો? તેનું પરિણામ શું આવ્યું? મીઓ વાણીઆને મૂકીને કેમ જતો રહ્યો?

ગુમાસ્તાને શેઠે શા માટે કાઢી મૂક્યો ? શેઠની સાખ શાથી વધી ? ગુમાસ્તાને ઠગાઇનું શું ફળ મળ્યું ?

સાર—કોઇને પણ ઠગીને લેવાની દાનત રાખવી નહિ. કોઇની મશ્કરી કરવી નહિ. હંમેશાં પ્રમાણિકપણે ચાલવું.

પાઠ ૨૦ મો.

ખરૂં કામ=વ્યાજબી કામ
છાતી ચલાવનાર=હિંમત કરનાર.
કાને=સાંભળવામાં
આર=ભમરડાની નીચે લોઢાની પાતળી સળી હોય છે તે.
અણબનાવ=બે બનાવ; નકશો=ગામ કે દેશનો ચીતરેલો નમુનો.
મશ્કરી=મજાક.
દાખલો=હિસાબ.
નિંદા = કોઇનું ભુંડું બોલવું તે
મોઢું ઉતરી ગએલું= ઝંખાવાયલો.
કસુર=વાંક, ખામી; ભૂલ;
વંકાવું=મેળ ન રાખવો
શરમ=માન; સહે
હાંસી=મજાક; મશ્કરી
છાપ=અસર
ચાહે=ઇચ્છે.
ચાલ=રીતભાત; વર્તણુક
કજીઓ=કંકાસ; ટટો ફિસાદ
દુર્ગુણ=અનીતિ

સવાલ—જયાનંદને જીવણરામ, ચુનીલાલ અને મેહેતાજીના છોકરા સાથે અણબનાવ થવાનું કારણ શું ? એમાં વાંક કોનો હતો ? જયાનંદનાં વખાણ મહેતાજીએ શા માટે કર્યાં ?

સાર—હંમેશાં વાજબી રીતે ચાલવું. કોઇની પણ શરમ રાખવી નહિ.

પાઠ ૨૧ મો.

વિક્રમાજીત=જીતાય નહિ આવો વિક્રમ.
અજીત= જીતાય નહિ એવા
મેવાડ = ઉદેપુર. એ રજપુતાનામાં છે
છંદ=નઠારી ટેવ
વ્યવસ્થા=બંદોબસ્ત.
પટાવત્રો=રાજ્યના મુખ્ય સરદારો
ઠાર મારવું=જીવ લેવો

ધાવ=ધવરાવનાર બાઈ
દાવો=હક.
રણવાસ=રાણીવાસ; જનાનખાનું.
યોજવા=કરવા
બાળહત્યા=બાળકને મારી નાખવું તે.
નિર્દોષ=બીનગુનેગાર, અપરાધ વિનાનો.
દયાજનક=દયા ઉપજાવે એવા
પીગળ્યું=પોચું થયું, દયા આવી.
ઘાતકી=ક્રૂર, નિર્દય.
વર્ણન=બયાન; હકીગત.
કલ્પાંત=ઘણું રડવું કકળવું તે, રડારોળ
રાજભક્ત=વફાદાર.
કઠણ હૈયું=દયા વગરનું મન
હજામ=વાળંદ
આસરો=મદદ; સહાયતા
ભાળ=તપાસ; પત્તો.
રક્ષણ=સંભાળ
જીવ્યું=જિંદગી
સાર્થક=સફળ.
સર્વસ્વ=બધું.
સુપરત=સોંપણું.
ચરચાય=ફેલાય; પ્રસરે
પરિણામ=ફળ; છેવટ
હદવાળી=આખર [illegible]
પન્નુ = એક જાતનું કિંમતી રત્ન.

સવાલ—વિક્રમાજીતને શા માટે મારી નાખ્યો? ઉદેસીંગ કોનો છોકરો? ઉદેસીંગનો જીવ લેવાનું વનવીરે શા માટે ધાર્યું? ઉદેસીંગનો બચાવ કેવી રીતે થયો? પન્નાએ ઉદેસીંગને કોને સોંપ્યો? શેઠે ઉદેસીંગને રાખવાનું કારણ શું?

સાર—આપણી ફરજ ખરા અંતઃકરણ પૂર્વક બજાવવી અને તે બજાવવામાં પાછી પાની કરવી નહિ.

પાઠ ૨૨ મો

ઇલાકો=ઘણા જિલ્લા, એજન્સિ અને સંસ્થાન મળીને થએલો ગવર્નરના તાબાનો ભાગ
સૈકો=સો વરસનો કાળ
સુકાની=સુકાન ચલાવનાર.
ગફલત=બેપરવા
ખડક=પાણીમાં ઢંકાયલો પત્થર
નિશ્ચે=નક્કી, નિરધાર
બચવાના=ઉગરવાના
ઇરાદો=મનસુબો, વિચાર
નીમ્યો=નીમણુક કીધી
યુક્તિ=તદબીર, કળા, હિકમત
સંખ્યા=ગણતરી

માન્ય રાખી=કબુલ કરી
મોતને શરણે ગયા=મરી ગયા
આજીજી=કાલાવાલા
રાહ=વાટ
શિર=માથે
એકલ દોકલ=એકલો
ચિંતા=ફીકર, ધાસ્તી
છાતી ભરાઇ આવી=રડવું આવ્યું
ઉત્તર=જવાબ
કબુલ કર્યું=માન્ય રાખ્યું
સંસાર માંડયો નથી=બૈરી પરણ્યો નથી
કોડ=હોંસ, ઉમંગ
નિયમ=ઠરાવ
બાકી=વળગી
આગ્રહ=હઠ
છક=દિંગ, ચકિત
હડસેલી મૂકયો=ધક્કો મારી ફેંકી દીધો
બંધુ=ભાઇ
ધર્મ=ફરજ
બંધુધર્મ=ભાઇ તરીકેની ફરજ
સહીસલામત=સુખરૂપ

સવાલ—ગોવા કયાં છે? ગોવામાં હાલ કોનું રાજ છે? પોર્ટુગીઝ લોકો કયાંના રહેવાસી? વહાણ શાથી ખડક સાથે અથડાયું? ખોરાક વધારે દિવસ ચલાવવા માટે નવા કપ્તાને શું યોજના કરી? ચોથી ચિઠ્ઠીમાં કોનું નામ નીકળ્યું? તે પાણીમાં પડયો કે નહિ? નહિ પડવાનું કારણ શું? એના ભાઇને પડવાની શા માટે રજા આપી? તે મરી ગયો કે નહિ?

સાર—ભાઇઓ આવાજ જોઇએ.

પાઠ ૨૩ મો

ચિત્રશાળા=ચિત્રકામ શીખવવાની નિશાળ
ચિત્ર=છબી
ઉપરના=ઉપલા
ચિત્રકળા=ચિત્રકામ
શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ, સૌથી સરસ
તોલે=બરોબરીમાં
અદેખો=બીજાનું સારૂં જોઇ બળે એવો
સમાન=બરોબર
કીર્તિ=આબરૂ, માન
કલંક=એબ, બટ્ટો
અનેક=એકથી વધારે; ઘણા
ગપો=જુઠી વાતો
દિનપરદિન=રોજેરોજ
હરિફાઇ=બરોબરી; સ્પર્ધા
નકલ=ઉતારો, કોપી,
બળિઅલ=બીજાનું સાઃ

જોઇ મનમાં બળે એવે.
વખોડવું=ખોડ કાઢવી
વડાઇ=મોટાઇ, માન
જન્માષ્ટમી=શ્રાવણ વદ ૮, ગોકુળઆઠેમ; કૃષ્ણનો જન્મદિવસ
અદેખાઇ=ઇર્ષા
પંચ=પાંચ અથવા તેથી વધારે માણસની મંડળી; વાંધો પતાવનાર; લવાદ
કળા=હુનર, કસબ
કલ્પ્યો=કલ્પના કીધી, ધાર્યો
ટાપુ=બેટ
બાળા=છોકરી
સાંખી=ખમી; સહન કરી
શોભા=ખૂબસુરતી
શાંત થયું=નિરાંત વળી
દશા=હાલ, હવાલ, વલે
રૂબરૂ=હજુર
પીંછી=ચીતરવાની કલમ
છુપી=છાની; ગુપ્ત
પીછી છુપી ન રહે=
કામ જણાઇ આવે
ઠરાવ=નિશ્ચય
ચિત્રકાર=ચિતારો
બેદરકારી=બેપરવા
ઉત્તેજન=પુષ્ટિ; મદદ
ઉત્તેજન દાખલ=ઉત્તેજ માટે
અભિપ્રાય=વિચાર, મ
નિરાશ=નાઉમેદ
વીલે મોઢે=ફિક્કે ચહેરે. ઝંખવાણો પડીને
અદેખાઇનું મોં બાળો=
અદેખાઇ ન કરો.

સવાલ—ચિત્રશાળામાં શું શીખવાય છે? ઉપલા વર્ગમાં કેટલા વિદ્યાર્થી હતા? ચિત્રકળામાં કોણ હોશિયાર હતું? એની હોશિયારી જોઇ કોણ અદેખાઇ કરતું અને કોણ તેની બરોબરી કરવા માટે પ્રયત્ન કરતું? ત્રિભુવનની આબરૂને કલંક લગાડવા માટે કોણે શી યોજના કીધી? પ્રાણજીવનનો સ્વભાવ કેવો હતો? ચિત્રશાળામાં શી જાહેર ખબર ચોઢેલી હતી? દરેકે ઇનામ મેળવવા માટે કેવી તરેહના ડ્રોઇંગ કાઢ્યાં? કોનું ડ્રોઇંગ સૌથી સારૂં હતું? ઇનામ કોને મળ્યું? આ ઇનામમાં કોને રૂપીઆ આપવામાં આવ્યા અને શા માટે? પ્રાણજીવનને નિશાળમાંથી શા માટે કાઢી મૂક્યો?

સાર—જે પોતાનું ભલું ચાહતા હોય તેમણે હમેશાં હરિફાઇ કરવી પણ અદેખાઇ કરવી નહિ.

પાઠ ૨૫ મો.

સન્યાસી = બ્રાહ્મણ સાધુ થએલો હોય તે.
પ્રવાસે = મુસાફરીએ.
સંધ્યાકાળ=સાંજ
નગર=શહેર.
સરકારવાડો = રાજકુટુંબ રહેવાની જગ્યા.
વ્યાઘ્ર=વાઘ.
ચર્મ=ચામડું.
વ્યાઘ્ર ચર્મ = વાઘનું ચામડું.
આરામ=વિસામો,
રાજવાડો=રાજ કુટું-બને રહેવાની જગ્યા.
ભાન=સમજ, અક્કલ.
માર્ગે = રસ્તે.
ગ્રીવા = ગરદન.
એકાએક=ઓચિંતો, એકદમ.
ગરબડ=શોરબકોર,
સ્વામીજી=મુરબ્બીજી.
મુકામ=વાસ, રહેઠાણ.
પરંતુ=તોપણ.
ઇશ્વરકૃપા=પરમેશ્વરની મહેરબાની
સવાલ જવાબ = વાદ વિવાદ.
સંબંધ-બાબત;વિષે.
અત્રે=અહીંઆ.
સ્થિર=કાયમ; અચળ,
ભેદ=તફાવત, ફેર, ફરક
આસન=બેસણું,
રાતવાસો=રાત ગાળવી તે.

સવાલ—સંન્યાસીએ ક્યાં મુકામ કર્યો ? સરકારવાડાને શું સમજી મુકામ કીધો ? સંન્યાસી રાજવાડાને ધર્મશાળા શા કારણથી કહેતો હતો ?

સાર—આ દુનીઆમાં આપણે મુસાફર જેવા છીએ.

પાઠ ૨૬ મો.

નગરચર્યા=શહેરમાં ફરી લોકોની હાલત તપાસવી તે.
વેશે=પોશાકથી.
અચ્છે હો=સારા છો.
અભે=એ
નેરા ચલે=તારું ચાલે.
માર ડાલીએ = મારી નાખજે.
પાદરી=ખ્રિસ્તી ધર્મનો બોધ કરનાર.
ઉપદેશ=બોધ; શિખા-મણ.
ભાષણ=વ્યાખ્યાન
પુરાણી=ઇશ્વર સંબંધી વાત વાંચનાર.
કથા = ઇશ્વર સંબંધી વારતા.
ફુલાયો=મગરૂર થયો.
વાણી = બોલ.

રસ=સહેજતઃ સ્વાદ.
શ્રોતા=કથા સાંભળનાર લોક.
આંસુધારા વહે છે = રડે છે.
ભાવિક=શ્રદ્ધાળુ; આસ્થાવાળાં
કોમળ=નાજુક, પોચું,
ફીકા પડી ગયાં=ઝાંખા પડયાં; મોં ઉતરી ગયું, ઉદાસ થયા.
વતન=જાગીર.
હક=માલકી; દાવો
દસ્તાવેજ=ખત, લખત,
જાગીર=ઇનામમાં મળેલી જમીન.
જપત=કબજે.
બંદેનવાજ=ગરીબપર મહેરબાની રાખનાર.
તાંબાપતરા=તામ્રપત્ર.
પ્રસન્ન=ખુશ.
કાયમ કરી આપ્યું=બહાલ રાખ્યું, મંજુર કીધું, કબુલ રાખ્યું

સવાલ—અકબર બાદશાહે નગરચર્યામાં શું શું જોયું? રાજાએ નગરચર્યા શા માટે જોવી જોઇએ? રાજાએ દેશાઇની જાગીર શા માટે કબુલ રાખી? પુરાણી શાથી ફુલાયો? પાછળથી પુરાણી ફિક્કો કેમ પડયો?

સાર—રાજાઓએ (અમલદારોએ) વેશ બદલી નગરચર્યા જોવી જોઇએ.

પાઠ ૨૮ મો.

જિંદગી સુધી = મરતાં સુધી
સોદો=માલ.
ભટકતો=રખડતો,
ભાવ=કિંમત; મૂલ
રકઝક=તકરાર,
મજલ=મુસાફરી.
હેરાન=દુખી.
ઘણે રસ્તે=ઘણે ઠેકાણે.
બંદર=નદી કે દરીઆ કિનારે આવેલું શહેર કે જ્યાંથી ઘણો માલ આવ જા થતો હોય તે
રાન=જંગલ
પડપુછ=તપાસ
મફત=વગર પૈસે
ટંગાઇ=લટકાઇ

પાઠ ૨૯ મો

સોદાગર=વેપારી
લાગલુંજ = તરતજ
તાલ=દાવ, લાગ
ઝિલાતો=ખમાતો, વેઠાતો
ગરાસીઓ=ઇનામી જમીનવાળો રજપુત
કરગરીને=કાલાવાલા ક-

રીને, આજીજી કરીને	સિંધુ=દરીઓ, સમુદ્ર	અંતરમાં=મનમાં
મછડાયા = અફળાયા	સમાય=સમાવેશ થાય	જામે=ફેલાય, થાય
અતિશય = ઘણોજ	પૂર્ણ = પુરૂં	જગદીશે=પરમેશ્વરે
લોભે લક્ષણ જાય=લોભ કરવાથી આબરૂ જાય	નવ=નહિ	કરૂણા=મહેરબાની
સરિતા=નદી	તૃપ્તિ=સંતોષ	ઘટતું=લાયક, યોગ્ય
નીર=પાણી	તણી – 'ની' એ છઠ્ઠી વિભક્તિનો પ્રત્યય છે	છતું=સીલકમાંનું
	આશ=આશા	પાસનું=પાસેનું
		ખોય છે=ગુમાવે છે

સમજુતી—ઘણી નદીઓનું પાણી દરીઆમાં ભળે છે; તો પણ કદી સમુદ્રનું પેટ ભરાતું નથી. તેમ લોભી માણસને પૈસો મળે છે, તોપણ તે સંતોષ પામતો નથી. તેને પાંચ રૂપીઆ મળે છે તો તે દશની ઉમેદ રાખે છે. જેને જે લાયક હોય તેને તેવું પરમેશ્વરે મહેરબાની કરીને આપેલું હોય છે. તે છતાં પણ લોભી માણસ લોભમાં ને લોભમાં પોતાની પાસે સીલકમાં હોય છે તે પણ ગુમાવે છે.

સવાલ—લોભીઆને કોણ ઓળખતું હતું? લોભીઆએ બીજે ગામથી માલ લાવવાનો ઠરાવ શા માટે કીધો? નાળિએર માટે એ ક્યાં ક્યાં ગયો અને શું શું જવાબ મળ્યા? લોભીઓ શાથી મરી ગયો?

સાર—ઘણો લોભ કરવો નહિ.

પાઠ ૩૦ મો	રાજધાની=રાજાને રહેવાનું શહેર	શૂરો=શૂરવીર, બહાદુર
પ્રતાપરાણો = મેવાડનો રાજા	તળેટી=પહાડના મૂળ આગળની જગા	શરણે=તાબે
અસલ=જુની		ખેદ=દીલગીરી, અફસોસ
		કુળ=વંશ, ઓલાદ

કન્યા=કુમારી છોકરી	ટળવળતાં = ટળવળાટ કરતાં	ગ્રંથકાર=પુસ્તક બનાવનાર
પણ=બાધા, નિયમ	ભાણું = જમવા માટે પીરસેલી થાળી	દોલત = પુંજી
પુરતાં=જોઇએ તેટલાં	ધીરજ=સબુરી, શાંતિ	ખાનદાનની = ઉંચા કુળની
સાધન=સાહિત્ય	દુઃખની અંદર=દુઃખને વખતે, દુઃખમાં	તંગી=તંગાસ, ખોટ
આરંભી=શરૂ કરી	જાસુસ = છુપી તપાસ રાખનાર, બાતમીદાર	નિભાવ = ટકાવ
પરાક્રમ=બહાદુરી	ઠાઠ=ભપકો	ખાતરી = ભરૂસો
સેના=લશ્કર, ફોજ	જાળવી=સાચવી	સોગન=કસમ
તજવીજ=તપાસ	દરજ્જા=લાયકી	સ્વતંત્ર=છુટો
છુપે છુપે=છાને છાને	લહાણું=કંઇ વહેંચવું તે	દેહ મૂકયો = મરી ગયો
તૂટી પડતો = એકદમ હલ્લો કરતો	ધન્ય = શાબાશ	દેશ દાઝ=દેશ લાગણી, સ્વદેશાભિમાન
ખૂટતાં=ઓછાં થતાં		
ગુફા=બખોલ		
ધાસ્તી=ફીકર		

સવાલ—ઇ. સ. ૧૫૬૮ અને ૧૫૭૬ માં શી બીના બની? ઉદેસીંગ કયાં રહેતો હતો? ત્યાં તેને શું શું દુઃખ વેઠવું પડયું? એ દુઃખો એણે શા માટે વેઠયાં? ઉદેપુર કોણે વસાવ્યું? પ્રતાપ બીજે દેશ જવાનો શા માટે વિચાર કરતો હતો? પ્રતાપને કોણે મદદ કરી અને શા માટે? પ્રતાપને મદદ મળ્યા પછી તેમણે શું કર્યું? મરતી વખત પ્રતાપનો જીવ કેમ અકળાતો હતો? પ્રતાપને કયારે સંતોષ થયો? ભામાશાને શા માટે શાબાશી ઘટે છે?

સાર—(૧) પોતાના કુળની આબરૂ સાચવવા માટે ગમે તેટલું દુઃખ પડે, તો પણ તે સહન કરવું પણ આબરૂ જવા દેવી

નહિ. (૨) દરેકે સ્વદેશાભિમાન રાખવું.'

પાઠ ૩૧ મો.

નિયમસર=નિયમ પ્રમાણે
વખતસર=વખત પ્રમાણે.
વસ્તી=આબાદી
આધાર=આશરો
[illegible]=ગરમડ
પ્રયત્ન=ઘણી મહેનત
આરંભવું=શરૂ કરવું;
ખલેલ=હરકત,
ઠરાવેલા=નક્કી કરેલા
અમુક=ચોક્કસ
નડતર=અડચણ.

મુદત=વખત
કાળજી=ખંત, ચેટક
ભંગ થાય=તૂટે
ગેરહાજર=હાજર નહિ તે
બહાનાં=ઓઠાં
મુશ્કેલી=અડચણ;
અણગમતી=ના પસંદ
બાબતો=વિષયો
કીમતી=અમૂલ્ય,
નિયમિતપણે=મુકરર કરેલા નિયમ પ્રમાણે
આરામ=વિશ્રાંતિ
કોશીશ=યત્ન, મહેનત

ઉંધું વળે=બગડે, ખરાબ થાય,
વહેવાર=કામકાજ
ઇતરાજી=ગુસ્સો; કરડી નજર
અમૂલ્ય=ઘણીજ કીંમતી,
વર્તવાની=ચાલવાની
અગત્ય=જરૂર
કેળવણી લીધાથી=વિદ્યા ભણવાથી
સસ્તાં=સોંઘાં
અસુરા=મોડા
રાહ=વાટ

સવાલ—પોષણ તથા ચઢતીનો આધાર શાના પર છે? કામ કરવાની કેટલી રીત છે અને તે કઇ કઇ? પહેલી રીતથી શું નુકસાન થાય? બીજું કામ કયારે શરૂ કરવું? વાયદા પ્રમાણે કામ પુરૂં કરવા માટે આપણે શું કરવું? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવાથી શો ફાયદો? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવામાં શું કિંમતી ગણવું જોઇએ? આપણે નિશાળે મોડા જઇએ તેથી આપણા સિવાય બીજાને નુકસાન થાય ખરૂં? અને થાય તો તે શી રીતે? નાનપણમાં મોડું કરવાની ટેવ પડે તો મોટપણમાં શો ગેરલાભ થાય? નિયમ પ્રમાણે

વર્તવાની જરૂર શાથી જણાવામાં આવી ? શરમ ભરેલું ક્યારે કહેવાય?

સાર—નિયમસર અને વખતસર કામ કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૩૨ મો.

માજિ=જુના
સ્વર્ગવાસ=વૈકુંઠવાસ
સંતાન=છોકરાં
હયાત=જીવતાં
મમતી=પોતાની મરજી પ્રમાણે ચાલનાર
પાઠશાળા=ઉંચું જ્ઞાન આપનારી શાળા
પંડે=પોતે
તરૂણ=જુવાન
દાઝ=લાગણી; દયા
પરીક્ષા = તોલ
ઉત્તેજન = મદદ
નૌકાશાસ્ત્ર = વહાણ ચલાવાની કળા
રક્ષક=રક્ષણ કરનાર
સંપ્રદાય=ધર્મના માર્ગ, પંથ
મરદાની=પુરૂષને શોભે તેવી
અટકાવ = બાધ
છુટ = રજા
પંથ=ધર્મનો માર્ગ
દેવલોક પામ્યા=સ્વર્ગે ગયા
પ્રાર્થના=માગણી
પ્રસિદ્ધ=જાણીતાં
સલાહકાર = સલાહ આપનાર
જગજાહેર=પ્રખ્યાત

સવાલ—હિંદના માજિ શહેનશાહનું નામ શું ? એમનો જન્મ તથા સ્વર્ગવાસ ક્યારે થયો ? રાજમાતા એલેકઝાંડ્રાને ઓળખાવો ? શહેનશાહ એડવર્ડના હાલમાં કેટલાં કુંવર તથા કુંવરીઓ હયાત છે ? માજિ શહેનશાહમાં કઇ કઇ ઉંચી શક્તિઓ હતી ? લશ્કરી સિપાઇના શા શા ધર્મ છે એ માજિ શહેનશાહ કયા કારણથી જાણતા હતા ? મહારાજા એડવર્ડ શા તરીકે જગજાહેર છે ?

સાર—આપણી પાસ ઘણી દોલત તથા જાગીરો હોય તોપણ મોજમજા ને આળસમાં વખત ગુમાવવો નહિ.

પાઠ ૩૩ મો.

ઢીંગણો=બટકો
વરવો=બેડોળ; કદરૂપો
દોષ=ગુનો, વાંક
ખોડ=ખાંપણ, ખામી
આતુર=ઉમંગી
પ્રશ્ન=સવાલ
કાયર=હેરાન
મૂર્ખાઇ=બેવકુફાઇ

શેખી=પતરાજ
અન્યાય=ગેર ઇન્સાફ
લંગડો=પગે ખોડવાળો
બાડો=જેની આંખની કીકી ત્રાંસી હોય તે
મુગો = જેનાથી મોઢે બોલાય નહિ તે
અવયવો=ભાગો
ચલણ=સત્તા
ખોડખાંપણ=એબ
કૃતિ=કરેલું તે; કાર્ય
રચના=બનાવટ
સંપૂર્ણ = પુરેપુરૂં
રૂપ = દેખાવ

સવાલ—કેશવલાલને હસવું કેમ આવ્યું ? મોતીલાલે હસવા માટે ના કેમ કહી ? કેશવલાલને શું દાખલો બતાવ્યો ? મોતીલાલે શું કર્યું ? કેશવલાલે પોતાની ખાતરી કરવા માટે કોને પૂછયું ? નિશાળમાં મહેતાજી પધારે ત્યારે કેવો વિવેક કરવો જોઇએ ? મહેતાજીના મનમાં એજ પ્રશ્ન વિષે આજે વિચાર શા કારણથી આવ્યો ? ખોડખાંપણ કે બુદ્ધિની ખામી હોય તેની મશ્કરી શા માટે ન કરવી તે સમજાવો. કઇ વાતમાં શરમાવું અને કઈ વાતમાં શરમાવું નહિ ?

સાર—શરીરની ખોડ અથવા બુદ્ધિની ખામી જોઇ કોઇની મશ્કરી કરવી નહિ, કારણ કે એ તો પરમેશ્વરની મજાક કર્યા જેવું છે.

પાઠ ૩૪ મો.

વિનોદી=આનંદી
મૂળ=અસલ; પહેલાં
હાજર જવાબી=વિચાર કરી તરતજ જવાબ આપે એવો.
શૂળી = ફાંસી
વિદાય કર્યા = પાછા કાઢયા
જહાંપનાહ=દુનીઆનું રક્ષણ કરનાર; પાદશાહ
નામદાર=પ્રખ્યાત; નામીચા,
ખડકી=ગોઠવી
બંદેનવાજ=ગરીબપર મહેરબાની રાખનાર
બેઅદબી=અવિવેક
સડક=દિંગ; છક

સવાલ—અકબર પાદશાહ કયારે ગેરવાજબી હુકમ કરતો ? બીરબલ તે હુકમ શી યુક્તિથી ફેરવાવતો ? પાદશાહે એક દિવસ શું હુકમ કાઢયો ? શા કારણથી ? બીરબલ પાસે કોણ આવ્યા ? શૂળી

જોવા માટે પાદશાહને શા માટે તેડી ગયો? પાદશાહે કઇ કઇ ધાતુની શૂળી જોઇ? તે જોઇ પાદશાહે શું પૂછ્યું? બીરબલે શું જવાબ દીધો? અકબરે પોતાનો હુકમ શા માટે ફેરવ્યો?

સાર—દરેક માણસે સમયસૂચકતા વાપરી કામ કરવું.

પાઠ ૩૫ મો.

કાનડી=કાનડાના રહેવાસી
દક્ષિણી=દક્ખણના રહેવાસી
ગુજરાતી=ગુજરાતના રહેવાસી
કાઠિઆવાડી=કાઠિઆવાડના રહેવાસી
કચ્છી=કચ્છ પ્રાંતના રહેવાસી
શીઆ } સુની } મુસલમાની ધર્મના પંથ છે
ચહેરો=મોંનો સક્કો, શિકલ
પહેરવેશ=પોશાક
રીત રિવાજ=ધારો
અનુસરતા=મળતા
વર્ણ=જાત
ચોટલી=શિખા
જુલફા=લટીઆ
સાફ=આખું; બધું
ચોરણો=પગે બેસતો અને જાંઘેથી પહોળો લેંઘો
કંમર=કેડ
ભેટ=કેડથી પગ સુધી લટકતું લુગડું વીંટાળવું તે
ઇજાર=લેંઘો
ઘાઘરો=ફરતો ઘેરવાળો ચણીઓ
ઓઢણું=છોકરીનું પહેરવાનું લુગડું
લાજ કાઢે છે=માથાપર ઓઢેલો છેડો મોઢાપર લાવે છે
સુરવાલ=પાટલુન
સદરો=ટુંકી બાંહેનું મોટું પહેરણ
કસ્તી=પારસી લોકો ઊનની વણેલી દોરી કંમરપર બાંધે છે તે; પારસીની જનોઇ
નાતબહાર=બીજી નાતમાં
રિવાજ=ધારો
હાથેવાળો=વર કન્યાના હાથેહાથ મેળવીને
ખાંડું=કન્યાને માંડવે વરરાજા ન જતાં બે ધારવાળી તરવાર મોકલવામાં આવે છે તે
વિધવા=જેનો ધણી મરી ગયો હોય તે
હલકી વર્ણો=નીચ જાતો. (કોળી, દુબળા

વગેરે)
છૂટ=રજા, પરવાનગી
છૂટ હોય છે=બાધ હો તો નથી
બાધ=હરકત; અડચણ
શબ=મડદું
સગડી=ભસ્તુ, પારસીના મુડદાં મૂકવાનો કુવો
બોલી=ભાષા
રોટી=રોટલી
ભક્કર=રોટલી
ભાકર=રોટલી
માટી=માંસ

સવાલ—મુંબઇ ઇલાકામાં મુખ્ય વસ્તી કયા કયા લોકની છે? હિંદુઓના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય? મુસલમાનના કેટલા ભાગ પાડી શકાય? એ ભાગ શા ઉપરથી પડયા છે? એ ત્રણે જાતો ઓળખવાની નિશાની આપો. એ ત્રણે જાતોના રિવાજ સમજાવો. ગુજરાતમાં કયા લોકો દારૂ પીએ છે તથા માંસ ખાય છે? એ ત્રણે જાતના બૈરાં ઓળખવાની નિશાની આપો. બોલી વિષે કહેવત બોલો અને તેનો દાખલો આપો.

સાર—દેશ દેશના રીત રિવાજ તથા બોલી જુદી હોય છે

પાઠ ૩૬ મો.

વિશ્વામિત્ર=ગાધી રાજાના પુત્ર, સપ્ત ઋષિમાંના એક
વસિષ્ઠ=રામચંદ્રના ગુરૂ
જાણીતાં=પ્રખ્યાત
કુળગુરૂ=રાજગોર, પુરો
મૃગયા=શિકાર(હિત
આશ્રમ=મઠ
આવકાર=આદરમાન
વાનીનું=વસ્તુનુ
કામધેનુ=મનમાં ધારેલી વસ્તુ આપનાર ગાય
માગણી=માગું
બળાત્કારે=જોર જુલમથી
અગણિત=ઘણુંજ
વીર=યોદ્ધા, મહાત્મા
તપોબળ=તપ વડે જે શક્તિ મળે છે તે
રાજબળ=રાજવડે જે શક્તિ મળે છે તે
વિસાત=ગણતરી
પદવી=ઓહ્દો
રાજપાટ=રાજગાદી
ભારે તપ=ઘણા તપશ્ચર્યા
ભૂલ થાપ=ભૂલાવો
ભંગ=નાશ
બ્રહ્મર્ષિ=બ્રાહ્મણ ઋષિ થયો હોય તે

રાજર્ષિ=રાજાએ માન્ય કરેલા ઋષિ
નિર્મળ-ચોખ્ખુ
સિદ્ધિ=મેળવવાને મુશ્કેલ એવી વસ્તુ કે શક્તિ. એ આઠ પ્રકારની ગણાય છે. (અણિમા, મહિમા, ગરિમા, લઘિમા, પ્રાપ્તિ, પ્રાકામ્ય, ઇશિત્વ, વશિત્વ)

સવાલ—વિશ્વામિત્ર કોણ હતા? એ ઋષિ શી રીતે થયા? વિશ્વામિત્રને કઈ પદવી મેળવવાની ઇચ્છા થઇ? અને શા ઉપરથી? વિશ્વામિત્રની વાત કહો.

સાર—ઘણી મહેનત કરવાથી ધારેલી વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે. જેનામા ક્રોધ અને માનની ઇચ્છા હોય છે તેનામા સારા ગુણ આવતા નથી.

પાઠ ૩૭ મો.

ખસેડવા=દૂર કરવા
વિઘ્ન=હરકત, અડચણ
કામ હાથપર લેછે=કામની શરૂઆત કરે છે.
કાયર=નાહિંમતવાન
અમર=મરે નહિ એવું.
પરવા=દરકાર [કાયમ
આગ્રહ=મંડ્યા રહેવું; ફરી ફરીને કરવું
ઠાર મારીશ = જીવતો મારી નાખીશ
ફ્રાંસ = યુરોપખંડની પશ્ચિમમાં એક દેશ છે
ઈંજિનેર=બાંધકામ જાણનાર, સાંચાનો અનુભવી
સંયોગીભૂમિ=બે મોટા જમીનના ભાગને સાંધનારો જમીનનો સાંકડો ભાગ
પાધરાં=સીધાં
નહેર=નદીમાંથી પાણી લઇ જવા માટે ખોદેલો ખાડો
છાતી=હિંમત
મહાભારત=ઘણું કઠણ;
ખ્યાલ=વિચાર
બેશક=નક્કી
સીધી=હબસી નામે એક જાતના લોક
તોડ=નિકાલ; ચુકાદો
ફેડયાં=દૂર કીધાં,
તરીકે=ગણીને, માનીને
અગર=અથવા
ગુલામગીરી=જબરજસ્તી કામ કરાવવાની રીત
સફળ થયો=પાર પડયો
એક સામટાં=એકદમ
ગુલામ=વેચાતો લીધેલો ચાકર

સવાલ—બાયલો તથા હિંમતવાન કોને કહેવો? ક્યા ક્યા માણસો હિંમતવાન થઇ ગયા અને તેમણે શું શું કામો કર્યાં? તેમને શું શું હરકતો નડી? ગુલામો વેચવાનો ધંધો કોણે બંધ કરાવ્યો? ગુલામગીરી ક્યા સનમાં બંધ થઇ?

સાર—જે કામ આરંભવું તે પુરૂં થતાં સુધી છોડવું નહિ ને હિંમત હારવી નહિ.

પાઠ ૩૮ મો.

પટરાણી=રાજાની મુખ્ય રાણી
કાં=કેમ
પરોવાયું=લાગ્યું
ચાતક = એક જાતનું પક્ષી, પપૈયા
ચકવા = એક જાતનું પક્ષી
પ્રતિદિન=હંમેશાં
ખર=ગધેડો
ઘુવડ=એક જાતનું પક્ષી (એનો દેખાવ ઘણો કદરૂપો હોય છે એનાથી દિવસે દેખાતું નથી)
નિજ=પોતાનો
વાસ=રહેઠાણ [કામ
નિજવાસ=પોતાનો મુ-
હરાયો=હરામનો; પાર-
કાનો
વતન=જાગીર
જતન=રક્ષણ
વિસ્તારી=લંબાવી
ગુંજામાં=ગજવામાં
દી=દિવસ
ભે=બીક, ભો,
આકળા=ગાભરા
શેતરંજ=બુદ્ધિ બળની રમત
દીનોનાથ = ગરીબનો ધણી, પરમેશ્વર
પટ=કકડો; દાવપેચ
લહાવો=ઓરીઓ
શૂર=શૂરાતન, બહાદુરી
પડશે તેવા દેવાશે= જેવું દુ:ખ પડશે તેવો તેનો નિકાલ થશે
જુદ્ધ=યુદ્ધ, લડાઇ
હઠ=જીદ, આડાઇ
દાવો=હક
રણવાસ=જનાનખાનું
રણસંગ્રામ=લડાઇ, જુદ્ધ
સિંહણ=સિંહની માદા
પાણી=બળ, જોર
બાણ=તીર
ચોટ=દાવ
ભાગ્યે=જવલ્લે, કવચિત
કાચી=ઓછી, થોડી
ખીલાને જોરેજ=ધણીની હૂંફથી
પલોટાવું=અનુભવ લેવો
વિદ્યા=હુન્નર; કળા
બાળો=અટકાવ
હારે=સાથે
જશ=કીર્તિ, આબરૂ
કાળજાં ફાડશે=પેટમાં ધારકો પાડશે
શમી=મટી; દૂર થઇ

સવાલ—પ્રતાપસિંહ શા કારણથી ઉદાસ હતા? કોને ચિંતા હોય અને કોને ન હોય? એ વિષે ડાહ્યા કવિઓ શું કહે છે? રાણી અને પ્રતાપસિંહ વચ્ચે શું શું વાદવિવાદ થયા?

સાર—ધણીઆણીએ ધણીના હુકમને તાબે થવું.

પાઠ ૪૦ મો.

છાંટો=જરાપણ
ઉદ્ધત=ગમે તેમ ચાલનાર
હજુરી=પાસે રહેનાર નોકર
ઉંચે ઉડવાના સાંચા=બલુન
આતુરતા=ઇંતેજારી
હોજ=પાણીની મોટી ટાંકી
પ્રતિબિંબ=કાચ કે પાણીમાં દેખાતી સામી છબી
જાગીર=કામના બદલામાં મળેલી જમીન

સવાલ—અકબરબાદશાહમાં અક્કલ કેટલી હતી? એની અક્કલની વાત કહો.

સાર—ઉપરીઓ અવિચારી હોય ત્યારે તાબાના માણસોએ સમયસૂચકતા વાપરી કામ કરવું.

પાઠ ૪૧ મો.

અધરાત=વચલી રાત, રાતના બાર વાગતાનો વખત.
ફેરણી=ચોકી, ફેરી, રોન
ધાંટા=બૂમ
ફડાફડ=ફડફડ
બંબાવાળા=બંબો રાખનાર
નીસરણી=સીડી
ઓઢાડીને=ઓઢાડીને
પથારી=બિછાનું
રૂંધાઇ=ગુંગળાઇ
તાજો વા=ચોકખી હવા
જાગૃતિ=ભાન; શુદ્ધિ
લાગ=દાવ, વગ
વાડાની ભીંત=વંડો
પાધરોજ=તરતજ
હડસેલો=ધક્કો
ધ્રૂજતાં=કાંપતાં
ફેરા=આંટા, ચક્કર
છાતીવાળા=હિંમતવાન
અણીશુદ્ધ=વગર ઇજાએ
જોખમ=સંકટ
સૂંઢ=કપડાની નળી
આંકડી=ખેંચીને પાડવાનું ઓજાર
ગોટાળો=હરકત
ઓલવાઇ=બુઝાઇ

સવાલ—રાત્રે સિપાઇઓ કેમ ફરતા હતા? તેઓના જોવામાં શું આવ્યું? અને તેઓએ શું કર્યું? સુથારના બાહબંધે કેટલા માણસના જીવ બચાવ્યા અને શી રીતે? કયા કયા માણસના જીવ બચાવ્યા?

સાર—મિત્રને આફતની વખતે મદદ કરવી, એ આપણી ફરજ છે.

પાઠ ૪૨ મો.

મૃગજળ=ઝાંઝવાનુંપાણી (ખરૂં પાણી નહિપણ હવાના તપવાથી દેખાતું પાણી)
કરડા=સખત
પાધર=સપાટ
પ્રદેશ=મોટો દેશ
વિચિત્ર=તરેહવાર
દેખાવ=ભાસ
આબેહુબ=મૂળને પુરેપુરો મળતો.
ભર ઉનાળામાં=ફાગણ ચૈત્રમાં
ભાસ=દેખાવ
ખારાઘોડ.=એ વીરમગામની પાસે ગામ છે. અહીં વગગડું મીઠું પાકે છે.
માહીતગાર=જાણીતા
મિનારા=બુરજ
ઘુમટ=અર્ધગોળ શિખરવાળું ઢાંકણું; છત્રીના ઉપલા ભાગ જેવો દેખાવ
ભોમીઓ=જાણીતો
ચકિત=સ્તબ્ધ, દિગ
પ્રવાસી=મુસાફર

સવાલ—મૃગજળ તે શું? તેથી લોકો કેમ ભુલાય છે? કયા લોકો મૃગજળને ઓળખી શકે છે? મૃગજળને લીધે કેવા કેવા દેખાવ માલમ પડે છે? મૃગજળ તથા એને લીધે જે દેખાવો દેખાય છે તેનું કારણ સમજાવો. મૃગજળ કયાં કયાં દેખાય છે અને કયારે દેખાય છે?

સાર—મૃગજળ એ ખરેખરૂં પાણી નથી, પણ હવાના તપવાથી મેદાનમાં અથવા રેતીના રણમાં મૃગજળ દેખાય છે. આ દુનીઆ મૃગજળના જેવી છે. મૃગજળને લીધે ખરા દેખાવો ન હોવા છતાં દેખાય છે તેમજ દુનીઆ આપણને દેખાય છે

પાઠ ૪૩ મો.

મહિમા=મોટાઇ
ગુફા=બખોલ
કોહલું=ફાડી ખાનારૂં જાનવર
સૂઝી આવ્યો=માલમ પડયો
આંતર્યો=ઘેર્યો, કબજે કર્યો.
માથાથી પગ સુધી=ઘણીજ
ઝાળ=ગુસ્સો; ક્રોધ
લાલચોળ=રાતા
નાલાયક=બદમાસ
અબઘડી=હમણા ને હમણા.
કૂઇ=નાનો કુવો
ડોકીયું=ડોકું
ગર્જના=ગડગડાટ
ધોમ=સામો અવાજ
બાથ ભીડવી = લડાઇ કરવી
પાણી ભરે છે=હિસાબ માં નથી, ઉતરતું છે

સવાલ—દુર્દાંતસિંહ પોતાનું ગુજરાન શાથી ચલાવતો? રોજ કેટલાં પશુ મારતો હતો? બધાં પશુઓએ મળી શું વિચાર કીધો? કોહલાએ શું યુક્તિ વાપરી?

સાર—(૧) બુદ્ધિ આગળ જોર કંઇ વિસાતમાં નથી. (૨) શેરને માથે સવાશેર હોય છે માટે અહંકાર કરવો નહિ.

પાઠ ૪૪ મો.

નળ=લોઢા કે ચીનાઇ માટીનાં ભુંગળાં
જનમારામાં=જિંદગીમાં
ઠેર ઠેર=ઠેકાણે ઠેકાણે
ટાંકી=હોજ
જવલ્લેજ=ભાગ્યેજ
તીકમ=સખત જમીન ખોદવાનું ઓજાર એની એકધાર કોદાળી જેવી ને બીજી શંક્વાકારની હોય છે
છીણી=ધાતુ કાપવાનું ધારવાળું લોઢાનું ઓજાર, લાકડા પાડવાના કામમાં પણ આવે છે
પેચ=આંટા
સકાવો=કોક, ચકલી
ટોટી=નળની ખોળી
દડદડ=વડધડ
સુધરાઇ ખાતું=મ્યુનિસિપાલિટિ
જંગી=ઘણી મોટી
સગવડ=જોગવાઇ
વરાળ યંત્ર=વરાળથી ચાલતો સંચો
જોડાણ=સંધાણ
આગ=લાહે
જમાનો=લાંબો વખત
બોધ=ભાન, સમજ

સવાલ—શહેરમાં મીઠું પાણી નળ વાટે ક્યાંથી આવે છે ? એ ટાકીઓ ઉંચી બાંધવાનું કારણ શું? નળનું જોડાણ શી રીતે કરે છે તે સમજાવો. મીઠા પાણીના નળથી શો લાભ ? નદીના મુખ આગળ કુવા નહિ ગાળવાનું કારણ શું ?

સાર—પાણી વગેરે પ્રવાહી પદાર્થ જેટલી ઉંચાઇએથી આવે છે તેટલી ઉંચાઇએ ચઢી શકે છે. મતલબ કે પ્રવાહી પદાર્થોમાં સરખી સપાટીમાં રહેવાનો ગુણ છે.

પાઠ ૪૫ મો.

તંદુરસ્તી=સુખાકારી, આરોગ્યતા
સબળ=મજબુત
બિમારી=રોગ; વ્યાધિ
મરડો=પેટમાં દુ:ખીને ઝાડો થવાનો રોગ
સંઘરણી=વારે વારે ઝાડો થવાનો રોગ
અભાવ=અરૂચિ; અપ્રીતિ
વિદાય થયા=ગયા
મધુરૂ મધુરૂ=જરા જરા
શોખ=ઇચ્છા, પ્રીતિ
ખુલાસો=સમાધાન
ખાટલે પડેલા=માંદા; બિમાર
લાગણી=દાઝ, દયા
ચાપતા=તરતજ, લાગલા
કાસળ=મૂળ; જડ
ભર=ગીચ; ઘણી
ઉકરડા=છાણ મૂત્ર વગેરે કોહવડાવવાની જગા
જાજરૂ=સંડાસ
થાળું=મથાળું, કુવાના પર છોબંધ ઢાળ પડતું બાંધેલુ હોય છે તે
ગંદકી=ગોજવાડ
મરી=કુતરી
જંતુ=નાના જીવડાં
કોઢ=ઢોર રાખવાની જગા

સવાલ-ગામમાં મરણનુ પ્રમાણ વધ્યું ત્યારે કોણે કોની મારફત તપાસ કરાવી? ગામના લોકો ક્યા ક્યા રોગથી પીડાતા હતા? સાહેબે એ શાથી જાણ્યું? ગામમાં રોગનું મૂળ કારણ શુ હતુ? સાહેબે રોગનું મૂળ કારણ જે પાણી તે બાબત શું શુ હકીકત કહી? પાણી સ્વચ્છ કરવાની કેટલી ને કઇ કઇ રીત છે?

દૂધ સ્વચ્છ રાખવા માટે શું શું ભલામણ કરી? પાણી તથા દૂધમાં હવા છે કે નહિ? હોય તો દાખલો આપી સમજાવો.

સાર—સ્વચ્છ હવા, સ્વચ્છ પાણી તથા સ્વચ્છ ખોરાકનો ઉપયોગ કરવાથી રોગ થવાની ધાસ્તી રહેતી નથી, માટે ઉપરની ત્રણ બાબતોપર ખાસ કાળજી રાખવી.

પાઠ ૪૭ મો.	વૈતરૂં=સખત મજુરી	નભીએ=ટકીએ
વર્તણુક=ચાલ ચલગત	મીઠું મરચું ભભરાવીને= વાત વધારીને	આવેશ=ક્રોધ; ગુસ્સો
પ્રમુખપદ=સભાના ઉપરીની જગા.	સુગંધ=સારી વાસ	અસર=લાગણી
હજુર=રૂબરૂ	દુર્ગંધ=નઠારી વાસ	ટટાર થયા=અસલ સ્થિતિમાં આવ્યા
રજુ=મોજુદ; હાજર	ઘોર=બિહામણી	આરોગ્ય=તદુરસ્ત
પરવડતી = અનુકૂળ આવતી	ગાંડપણ=ગાંડાપણું મૂર્ખાઇ	જાતે મહેનત = શરીરની મહેનત
નરદી=મહેનત	પોષણ=ગુજરાન	નિભાવ=ગુજારો

સવાલ—હાથ, પગ, જીભ, દાંત, નાક, કાન એ દરેક શું શું કામ કરે છે તે કહો. પેટ શું કામ કરે છે તે કહો. મગજ શુ કામ કરે છે? બધા અવયવોએ કામ કરવું બંધ કીધું તેથી શું પરિણામ આવ્યું? આપણને એક બીજાની મદદની જરૂર છે તે દાખલો આપી સમજાવો. (જવાબ પાઠ છઠ્ઠો)

સાર—આ દુનીઆનો આધાર એક બીજાની મદદપર રહેલો છે.

પાઠ ૪૮ મો.	દહેરાનો ભાગ	પર્વત ઉપર છે.
દેલવાડા=દેવળવાડા, આબુ પર્વત ઉપરના	પ્રેમ=આસ્થા, શ્રદ્ધા	પાલિતાણા=કાઠિઆ
	કુંભારીઆ = આરાસુર	વાડમાં શેત્રુંજા પર્-

સ પાસે શહેર છે.
ગીરનાર=કાઠિઆવાડમાં મોટો પર્વત છે.
રળિઆમણું=સુંદર
જૈન=શ્રાવક
પરધર્મ=બીજો ધર્મ
બાંધણી=બાંધકામ
નકશી=કોતરકામ; કોતરણી.
સુગમ=સહેલું, સુતરૂં
માઇલ=પોણો ગાઉ
વાહનો=ગાડી ઘોડા વગેરે બેસવાનાં સાધનો
છાવણી=લશ્કરનો મુકામ
રમણિય=સુંદર
આરસપહાણ=સંગેમરમર, એક જાતનો ચળકતો પત્થર
અણુહીલવાડ=પાટણ, એ સરસ્વતી નદીને કાંઠે રાજધાનીનું શહેર હતું એ વનરાજ ચાવડાએ ઇ. સ. ૭૪૬ માં અણુહીલ ભરવાડના નામથી વસાવ્યું હતું.
શિખર=ટોચ
આદિનાથ=જૈનધર્મ સ્થાપનાર પહેલા તીર્થંકર
કાબેલ=હોશિયાર,
કોતરણી=કોતરકામ, નકશી
રોજ=એક દિવસનો પગાર.
શોભા=દેખાવ
દેરાણી=દીયરની વહુ
જેઠાણી=જેઠની વહુ (વરના મોટાભાઇની વહુ)
ધ્યાન ખેંચે=મોહ પમાડે, અજાયબ કરે
ગભારો=દેવળના જે ઘુમટવાળા ભાગમાં મૂર્તિ હોય છે તે
દેરાસર=દહેરૂં
બારીક=ઝીણું
બીબું=છાપ
સભા મંડપ=દહેરાની અંદરનો આગલો વિશાળ ભાગ.
નેમિનાથ=જૈનધર્મના ૨૨ મા તીર્થંકર
વિસ્મય=અજાયબ, નવાઈ
નિર્જીવ=જીવ વગરની
પ્રવીણ=હોશિયાર.
રાણકપુર=એ રજપુતસ્તાનમાં છે.

સવાલ—કયા લોકોને ધર્મપર આસ્થા ઘણી છે? કયા લોકો ધર્મના કામમાં પુષ્કળ પૈસો ખરચે છે? જૈન લોકોનાં જોવા લાયક દહેરાં ક્યાં છે? આબુ જવું હોય તો શી રીતે જવાય? રાણકપુર

ક્યાં છે? વિમળશા, તેજપાળ, વસ્તુપાળને ઓળખાવો. એમણે ક્યાં દહેરાં બાંધ્યાં? સરસ દહેરાં ક્યાં ક્યાં છે? આદિનાથ અને નેમિનાથ કોણ? કયું કોતરકામ બહુ વખાણવા લાયક છે? જેઓએ એ દહેરાં જોયાં છે તેઓ આ દેશ માટે શું અભિપ્રાય આપે છે?

સાર—ધર્મનાં કાર્યો કરવાં કે જેથી નામ અમર રહે.

પાઠ ૫૦ મો.

પરાક્રમી=સમર્થ, જોરાવર, શૂરવીર.
પરદુઃખભંજન=પારકાનું દુઃખ કાપનાર
શોખી=મોજી
ઉદાર=સખી
શ્લોક=છંદ. બે કે ચાર ચરણની કવિતા
સ્મરણશક્તિ=યાદદાસ્તી
કમાણી=પેદાશ, રળતર
મતલબ=સાર
વડવા=બાપદાદા
ઉછીનું=વગર વ્યાજે થોડી મુદત માટે ધીરેલું તે
પુરાવો=સાબીતી
બનાવટી=ખોટો
સ્તબ્ધ=દિંગ, ચકિત
સાબિત=ખરૂં
પ્રપંચ=તરકટ
શિરામણ=નાસ્તો
હાશ=થાકીને વિશ્રાંતિ લેતી વખત બોલે છે તે
રાજવહીવટ = રાજકારભાર
વૈદકશાસ્ત્ર = રોગ પારખવા, તેના ઓસડ કરવા વગેરે સંબંધી જે વિદ્યા તે.
ડાંગ=જાડી મજબુત લાકડી
ઉગામી=ઉથાપી
પાંહે=પાસે
નીયા = ઇન્સાફ
ફાંહી=ફાંસી; શૂળી
હાનિ=બગાડ, નુકસાન
હાચે હાચું=ખરેખરૂં
કારે=ક્યારે
અમૃત બરાબર=ગુણકારી

સવાલ—ભોજરાજા ક્યા વંશના? એ વિક્રમ પછી થયા કે પહેલાં? એના વખતમાં ગુજરાતમાં કયો રાજા હતો? ભોજરાજા શાને માટે પ્રખ્યાત થઇ ગયો? ભોજરાજા વિષે શું કહેવામાં આવે છે? એની સભાના પંડિતોએ શો પ્રપંચ કર્યો? એ પંડીતોના માથાનો

કોણ મળ્યો ? તેણે શું કીધું ? રાજાએ તેને કેટલું ઇનામ આપ્યું ? ભોજરાજા નગરચર્યા જોવા કેમ નીકળતો હતો ? ભોજરાજા શાથી ખૂશ થયો ?

સાર—(૧) દરેક માણસે વિદ્વાનને માન આપવું. (૨) ગરીબોના ઉપર દયા રાખવી.

પાઠ ૫૨ મો.
તાણુ=તંગાસ
બિનાશ=ભેજ
પુરણુ=પુરાણુ
કારીગર=કામ કરનાર
ધમણુ = વા ફુંકવાનો
સચો
વૈદ=વૈદનું કામ
નર્યા=નિરોગી, રોગ વગરના
પહેલું સુખ તે જાતે નર્યા=પહેલું સુખ તે જાતે નિરોગી
વાઢકાપનું=નસ્તરનું
ગુણુદોષ=ફાયદા ગેરફાયદા
ઔષધ=ઓસાડ, દવા
ખનીજ = ખાણુમાંથી ખોદી કાઢેલી (જે પદાર્થ ખાણુમાંથી ખોદી કઢાવામાં આવે છે તે ખનીજ પદાર્થ કહેવાય છે)
ખજાનો=ભંડાર
સદ્દગૃહસ્થ=સારો માણુસ
તરીકે=માફક, પેઠે
આબાદ=સુખી

સવાલ—ગામ વસાવવામાં કોની કોની જરૂર પડે ! ગામમાં કોની ઘણી જરૂર પડે ?

પાઠ ૫૨ જો.
નામાંકિત=પ્રખ્યાત
હસ્તિનાપુર=એ દિલ્હીની પાસે હતું
પેઢી=ઓલાદ, વંશ
સ્વાર્થ=પોતાની મતલબ
ત્યાગ=છોડવું તે
ભયંકર=પળાય નહિ એવી; સખત
પ્રતિજ્ઞા=બાધા, પણ
રૂપવાન=ખૂબસુરત
માછી=માછલાં પકડવાનો તથા વહાણુ હંકરવાનો ધંધો કરનાર
કાંતિ=ખૂબસુરતી
પાંડવ=પાંડુ રાજાના છોકરા

યોજનાગંધા=સત્યવતી, વ્યાસની માતા	ગંભીર=ઘણી ભારે	કોલ= વચન
ઉત્કંઠા=આતુરતા,	ભયાનક=બિહામણી	કૌરવ=કુરૂરાજાના કુળમાં ઉત્પન્ન થએલા,
માગું=માગણી	બ્રહ્મચારી=કુંવારા રહેવાનું વ્રત પાળનાર	ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરા

સવાલ—હસ્તિનાપુર કયાં હતું ? હસ્તિનાપુરમાં કોની ગાદી હતી ? શંતનુ રાજાનું લગ્ન કોની સાથે થયું હતું ? તેને કેટલા છોકરા થયા હતા ? બધા જીવતા હતા ? સૌથી નાના છોકરાનું નામ શું ? પાછળથી તેનું શું નામ પડયું ? અને શા કારણથી ? શંતનુ રાજા દિન પર દિન કેમ સુકાવા લાગ્યા ? ભીષ્મે પિતાને માટે કેવી કેવી પ્રતિજ્ઞા લીધી ?

સાર—માબાપની મરજી સાચવવાને ગમે તેટલું દુઃખ પડે તે સહન કરવું.

પાઠ ૫૩ મો.	જવાહીર	મરણીઆ= મરવાની દરકાર વગરના
સોમનાથ=પ્રભાસપાટણ	નટ=નાચ કરનાર	ખુનરેજી=કતલ
અફગાનિસ્તાન= અફગાન લોકોનો દેશ	નૃત્ય=નાચ	નામના=ખ્યાતિ, કીર્તિ
ગજની=અફગાનિસ્તાનનું મુખ્ય શહેર	ખ્યાતિ=કીર્તિ, નામના	કબર = ઘોર
ઇસ્લામી=મુસલમાની	ખંડન કરવું=ભાંગવું	વિસારેપડયા=ભૂલી ગયા
વેરાન=ઉજજડ	પંજાબ=પાંચ નદી વચેનો મુલક	આગ્રા=હિંદુસ્તાનમાં જમના નદી પર શહેર છે
દ્રવ્ય=પૈસો	જમાવ્યું=એકઠું કર્યું	ચાલુક્ય=ચાવડા
મંદિર=દેવળ	કુચ કરી=મુકામ ઉઠાવ્યો	અદ્યાપિ=આજ પણ
રત્ન=હીરા મોતી, માણેક વગેરે કિંમતી	રણ=રેતીનું મેદાન	પણ=બધા
	જંગી=તોપની બારી	
	તાકાત=બળ; જોર	

સવાલ--મહમદ ગીજની કયાંનો પાદશાહ? તેણે હિંદપર કેટલી સ્વારી કરી? સ્વારી કરવાનો મુખ્ય ઇરાદો શું હતો? સો-મનાથ મહાદેવનું વર્ણન કરો. મહમદ કયાં થઇ સોમનાથ આવ્યો? તેણે શું કીધું? પૈસા ન લેતાં મહમુદે મુર્તિ શા માટે ભાગી? મુર્તિના કકડા તથા કમાડનું શું કીધું? સોમનાથનું દહેરૂં કયા રાજાએ સમરાવ્યુ?

પાઠ ૫૪ મો.

સુરત=તાપી નદીને ડાએ કાંઠે આવેલું શહેર
પ્રસિદ્ધ=જાણીતું
મુખ્ય=મોટું
ખુદ=પોતાનો
નામીચું=પ્રખ્યાત
બારૂં=વહાણ લંગારવાની જગો
મલબાર કાંઠો=મદ્રાસ ઇલાકાનો પશ્ચિમ કિનારો
સત્તા=હકુમત
જહાંગીર=અકબરનો છોકરો.
સત્કાર=આદરમાન
કાફલો=ટોળું
દૃઢતા=હિંમત
અગ્નિનૌકા=ઝટ સળગી ઉઠે એવા પદાર્થ ભરેલા હોય અને દુશ્મનનાં વહાણને ભેરવીને સળગાવી મૂકવાને આંકડીઓ હોય એવું વહાણ
સ્થિતિ=હાલત
કોલકરાર=બોલી
કોઠી=માલ ભરવાની મોટી વખાર
બીજ=મૂળ
સર્વત્ર=સઘળે; બધે
મથક=મુખ્ય સ્થાન
વલંદા=ડચ, હોલાંડ દેશના રહેવાસી
શિવાજી=મરાઠી વંશનો સ્થાપનાર
બંદુકની ગોળી=છરા
નિશાન=એઘાણી
ચઢતી કળા=આબાદી
અરસામાં=દરમિઆનમાં

સવાલ--સુરત કઇ નદી પર છે? એ શહેરમાં ધંધો રોજગાર ચલાવવાને કઇ કઇ યુરોપી પ્રજા આવી હતી? સુરતમાં કઇ પ્રજા પહેલ વહેલી આવી હતી? સુરતમાં અંગ્રેજોને કોણે હરકત કરી? શું હરકત કરી? સુહાલી આગળ કોને કોને કોની સાથે લડાઇ થઇ

હતી? અંગ્રેજોને સુરતમાં કોઠી બાંધવાની રજા કોણે અપાવી? કયા સનમાં અંગ્રેજોએ કોઠી બાંધી? (ઇ. સ. ૧૬૧૨)

અંગ્રેજી સત્તાનું બીજ કયારથી રોપાયું? અંગ્રેજોની કોઠી હાલ છે કે નહિ? શિવાજીએ સુરત કયા સનમાં લૂટયું? અંગ્રેજોએ પોતાનું મથક શા કારણથી બદલ્યું? પછી કયાં કીધું?

પાઠ ૫૬ મો.

સ્થાપન=મંડાણ
ટપાલખાતું=પોસ્ટ ખાતું
સવડ = સગવડ
પાકી ગોઠવણ=યોગ્ય બંદોબસ્ત
પત્તાં=કાર્ડો.
પરબડિયાં=ટિકીટવાળાં કવર
ખેપીઓ=કાસદ
માનવાચક=માન આપનારા
તીર્થરૂપ=તીર્થના જેવા પવિત્ર; બાપ એ શબ્દ વડીલના નામ સાથે વપરાયછે.
ચિરંજીવી=લાંબી મુદત જીવનાર. છોકરાંના નામની પહેલાં વડીલ આ શબ્દ વાપરે છે.
રાજમાન રાજેશ્રી=જેને રાજ તરફથી માન અને પૈસા મળતા હોય તે
સૌભાગ્યવંતી= જેનો ધણી જીવતો હોય તે; પરણેલી સ્ત્રી
ગંગાસ્વરૂપ=એ શબ્દ વિધવા સ્ત્રીના નામની પહેલાં વપરાય છે.
સરનામું=નામ ઠામ
પત્તો=ઠેકાણું
સૂચના=ચેતવણી
ક્રમવાર=એક પછી એક
કસ્બો=તાલુકાનું સૌથી મોટું ગામ જે ગામમાં ૫૦૦૦ કરતાં વધારે માણસની વસ્તી હોય તે કસ્બો કહેવાય
રવાને કરી=મોકલી

સવાલ—કાગળ સહીસલામત પહોંચવા માટે કંઇ છ સૂચના ધ્યાનમાં રાખવી?

પાઠ ૫૮ મો.

કૈસરેહિંદ=એ નામનો ઇલકાબ
સતી=પતિવ્રત ધર્મ પાળનાર સ્ત્રી, પતિવ્રતા
સંભવ=આશા
સંપૂર્ણ = પુરેપુરી
આચરણ=ચાલચલગત
અવસ્થા=હાલત

સલાહ=અનુમત, સંમતિ
યાસ=મહેનત
નિષ્ઠા=ભાવ; આસ્થા
વિધવા=જેનો ધણી મરી ગયો હોય એવી સ્ત્રી, રાંડેલી સ્ત્રી
નામદારી=નામના, કીર્તિ
ભપકાદાર=ઠાઠવાળી, ભપકાવાળી
સભ્યતા=સલુકાઇ
ઘાયલ=જખમી
પરગજુ=પરોપકારી
બૂજ=કદર, પિછાણ
ભાષા=બોલી
મમતા=ચાહના, માયા
મુનશી=શિક્ષક
હસ્તક=તાબામાં
ઢંઢેરો=સરકારી જાહેરનામું
પદ=પદવી
ખેદ=દીલગીરી.
વિસ્તાર=ફેલાવો
પૂજ્યભાવથી=પવિત્ર લાગણીથી

સવાલ—મહારાણી વિકટોરિઆએ કયાંથી કયાં સુધી કેટલાં વરસ રાજ કર્યું ? મહારાણીનો જન્મ કયા સનમાં થયો હતો ? કેટલા વરસની ઉંમરે કયા સનમાં ગાદીએ બેઠાં હતાં ? એમના પિતાજીનું નામ શું ? એમનું લગ્ન કોની જોડે થયું હતું ? મહારાણી કયા સનમાં વિધવા થયાં ? મહારાણી હિંદુસ્તાની ભાષા જાણતા હતા કે નહિ ? કંપની કનેની કારભાર મહારાણીના હાથમાં કયા સનમાં આવ્યો ? ૧૮૭૭માં શું બનાવ બન્યો ? મહારાણીનું નામ હાલમાં શા માટે યાદ કરવામાં આવે છે ?

ભાગ ૧ લો સમાપ્ત.

ભાગ ૨ જો

પાઠ ૬૦ મો.

અશોક=ચંદ્રગુપ્તના દીકરાનો દીકરો
જાદવ કુળ=એ કુળનો મૂળ સ્થાપનાર યદુ નામે રાજા હતો તે ઉપરથી એ નામ પડયું છે
દ્વારકા=કાઠિઆવાડના વાયવ્ય ખુણામાં શહેર છે. એ હાલ ગાયકવાડના તાબે છે,

એમાં રણછોડજીની મૂર્તિ છે.
યુનાન દેશ=યુરોપખંડની દક્ષિણમાં દેશ છે તે
ઈ. સ. પૂ.=ઇસ્વી સન પૂર્વે એટલે ઇસ્વી સન પહેલાં
નિરાધાર=આધાર વગરના, ગરીબ
દવાખાનાં=ઇસ્પિતાલો
ધોરી=શરિયામ
ચોતરા=ચબુતરા
આશ્રય=મદદ, ઉત્તેજન
સ્તંભો=થાંભલા
મૂળતત્ત્વો=જે મુદ્દા કે સિદ્ધાંતો પર ધર્મ રચાયો હોય તે.
લિપિ=લખેલી ભાષા
મુખ્યત્વે=ઘણું કરીને
હિંસા=હત્યા, ખૂન
શ્રમણો=સાધુઓ,
ઉડાઉ=ખરચાળુ
હિત=ભલુ; કલ્યાણ
મત-એકાદો ધર્મમાર્ગ
આગ્રહ=બળાત્કાર દ-
વૃત્તાંત=હકીકત (બાણુ
લાડી=વહુ
લંકા=સિંહલદ્વીપ; હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં બેટ છે તે.
સંગમ=નાની નદી મોટી નદીને જે જગાએ મળે છે તે જગો
પૌત્ર=છોકરાનો છોકરો
પુરાણ=હિંદુઓના એ નામના ગ્રંથો

સવાલ—બૌદ્ધધર્મને કયા રાજાએ આશ્રય આપ્યો હતો? ચંદ્રગુપ્ત અને અશોક કયા વંશના? તેમની રાજધાની ક્યાં હતી? અશોકે પોતાની રૈયતના ભલાને માટે શું શું યોજના કરી? ગીરનારના લેખમાં શું લખેલું છે? લંકાની લાડીને ઘોઘાનો વર એ કહેવત શા ઉપરથી પડી?

પાઠ ૬૧ મો.

વંશજો=વંશમાં જનમેલા
ખંડેરો=ભાંગી પડેલી ઇમારતો
ગુર્જરરાષ્ટ્ર=ગુજરાત
નીડર=બીએ નહિ એવો. હિંમતવાન
વચની=બોલેલું પાળનાર
ચાલુક્ય=સોલંકી
ભાટ=એક જાતના બ્રાહ્મણ, ખરા ખોટા વખાણ કરનાર
પટાવતો=રાજના મુખ્ય સરદારો
કતલ=કાપાકાપી
પડાવ=મુકામ
મરણીઆ થઈ=યાહોમ

કરી, ઝંપાવી
ગર્ભવંતી=એજીવવાળી, દહાડાવાળી
સમય વિચારીને=સમય
સૂચકતા વાપરીને
નિર્ભય=બીકવગર
રણભૂમિ=લડાઇની જગ્યા, રણક્ષેત્ર
માહોમ કરીને=મરણીઆ થઇને,
ઝૂઝીને=જુસ્સાથી લડીને

સવાલ—અશોક પછી કેટલે વરસે મૌર્યવંશના રાજાઓની સત્તા ઊઠી ? ત્યારપછી પરદેશી રાજાઓનો અમલ કેટલાં વરસ રહ્યો ? તેમાં કયા રાજાઓ બળવાન થયા ? ક્ષત્રપ પછી ગુજરાત કયા વંશના રાજાઓના હાથમાં આવ્યું ? ગુપ્તવંશ પછી કયો વંશ થયો? વલભી વંશની રાજધાનીનું શહેર કયું અને તે કયાં હતું ? વલભી વંશ કેટલા વરસ ચાલ્યો ? વલભી વંશનો નાશ શી રીતે થયો ? વલભી રાજાઓ જાતના કોણ હતા ? ગુજરાત નામ શા ઉપરથી પડયુ ? વલભી વંશ પછી કયા વંશનું રાજ થયું ? તેની રાજધાની કયા નગરમાં હતી ? ૬૯૬ માં શો બનાવ બન્યો ? એ બનાવ બનવાનું કારણ શું ? ભુવડ અને જયશિખર વચ્ચેની લડાઇનું વર્ણન કરો. રૂપસુંદરી કોણ ? તેને જંગલમાં કોણ તેડી ગયું અને શા માટે ?

પાઠ ૬૨ મો.

વનરાજ=જયશિખરનો છોકરો;
દેખરેખ=તપાસ, સંભાળ
મૂળરાજ=રાજનો છોકરો એ મૂળ નક્ષત્રમાં જન્મ્યો હતો
શ્રેષ્ઠ=સૌથી સારો
પુખ્ત ઉંમર=સમજણી ઉંમર; અઢાર વરસની ઉંમર
કદાવર=ઉંચો ને ભરાઉ
શામળો=કાળો
શ્રીસ્થળ=સિદ્ધપુર એ સરસ્વતી નદીને કાંઠે છે
ત્રાસ=ડર, ધાક, કંટાળો
જુનાગઢ=ગીરનાર પર્વતની પાસે શહેર છે. હાલ એમાં મુસલમાન રાજાનું

રાજ્ય છે
ખાલસા=જપ્ત, તાબે
સતી થવું=ધણીના મુ-
ડદા સાથે જીવતા
બળી મરવું તે
આણ=દુવાઇ
શૈવ=શિવનો.

ભાલ=ધોળકા તથા
ધંધુકા તાલુકાનો
તથા કાઠિઆવાડનો
કેટલોક ભાગ
સહસ્ત્રલિંગ તળાવ=
એ નામનું પાટણમાં
તળાવ હતું એના

પર હજાર મહાદેવની
મૂર્તિ હતી તથી
એવું નામ પડયું
હતું
દંતકથા=મોંની ચાલ-
તી ખરી ખોટી વાત
બાધ=હરકત
વૃત્તિ=ભાવ; ઇચ્છા

સવાલ--વનરાજ નામ શાથી પડયું? વનરાજે પોતાના બાપનું રાજ્ય શી રીતે પાછું મેળવ્યું? વનરાજે કયું શહેર વસાવ્યું? એવું નામ પડવાનું કારણ શું? ચાવડા વંશનો છેલ્લો રાજા કોણ અને તેને કેટલા છોકરા હતા? ચાવડા વંશ પછી કયો વંશ થયો? એ વંશના પહેલા રાજાનું નામ શું? એણે રાજ શી રીતે મેળવ્યું? મૃગરાજ નામ શામાટે પડયુ? એની મા, બાપ તથા દાદાનુ નામ કહો. સોલંકીવંશ કયાંથી કયાં સુધી કેટલા વરસ ચાલ્યો? સોલંકી વંશમાં કયો શ્રેષ્ઠ રાજા થયો? સિધ્ધરાજના બાપનું તથા માનું નામ શું? મીનળદેવીએ શું બંધાવ્યું અને કયાં તથા કયારે? સિદ્ધરાજના શરીરનું વર્ણન કરો. બર્બર કોણ? સિદ્ધરાજે તેને શા માટે હરાવ્યો?

જુનાગઢના રાજા સાથે લડાઇ થવાનું કારણ શું? એ લડાઇ કેટલા વરસ ચાલી અને શું પરિણામ આવ્યું? રાણકદેવીની ઓળખાણ આપો. યશોવર્મા કયાંનો રાજા તથા કયા વંશનો? માળવાના રાજા સાથે કેટલા વરસ સુધી લડાઇ ચાલી અને તેનું પરિણામ શું આવ્યું? સિદ્ધરાજે કયા રાજાને હરાવ્યા અને કયા કયા મુલક ખાલસા કીધા? સિદ્ધરાજ નિર્દય હતો એ તમે શા ઉપરથી કહોછો?

રૂદ્રમાળ ક્યાં છે તથા શું છે ? એ કોણે બંધાવ્યું તથા કોણે પુરૂં કરાવ્યું ? શ્રીસ્થળનું બીજું નામ શું અને એવું નામ પાડવાનું કારણ શું ? સિદ્ધરાજે ક્યાં ક્યાં બાંધકામો કરાવ્યાં ? સિદ્ધરાજ ભણેલો હતો કે નહિ ? સિદ્ધરાજે કેટલાં વરસ રાજ કર્યું ને કયા સનમાં મરી ગયો ? તમે શા ઉપરથી કહો છો કે અણહીલવાડની ગાદીપર સિદ્ધરાજ જેવો રાજા થયો નથી ? એનો જન્મ કયા સનમાં અને કયાં થયો હતો ?

સાર—જર, જોરૂ ને જમીન એ ત્રણે કજીઆનાં મૂળ છે. મતલબ કે એ ત્રણને માટેજ લડાઇઓ થાય છે.

પાઠ ૬૩ મો.	પાટનગર=રાજનગર;	અઘટિત=અયોગ્ય
ઉમરાવ=અમીર	રાજધાની	આફત=દુ:ખ
યોદ્ધા=લડવૈયો	બેગમ=પાદશાહની સ્ત્રી	ઝપાઝપી=મારામારી
અલાઉદ્દીન = ખીલજી	બાગલાણ=નાશકની	કાવ્ય=કવિતાનું પુસ્તક
વંશનો બીજો બાદ-	પાસે ડુંગર છે	દુરાચરણી=ખરાબ
શાહ	દીપી=શોભી; ખીલી	ચાલનો.

સવાલ—વાઘેલાવંશનો છેલ્લો રાજા કોણ ? કરણઘેલા પાસેથી કોણે રાજ લીધું ને કયા સનમાં ? કરણની કઇ રાણી ખૂબસુરત હતી ? કૌલાદેવી કોની બેગમ થઇ ? કૌલાદેવીની છોકરીનું નામ શું ? તે કોની સાથે પરણી ? કરણનું મોત શી રીતે થયું ?

પાઠ ૬૪ મો.	અંત:કરણ=મન; દીલ	કાસળ=મૂળ; જડ
બંડ=હુલ્લડ; બળવો	ઘોર કર્મ=ઘાતકી કામ	સરહદ=સીમા; છેડો;
લડવૈયા=યોદ્ધા	વાટપાડુ=રસ્તો રોકી	છેવટની હદ.
પશ્ચાત્તાપ=પસ્તાવો.	લૂટનાર	વસુલાત=મહેસુલ

એશ=સારી; ઉમદા
પ્રવાહ=વહેણ
સુશોભિત=સારી શોભાયમાન
વણકરો=વણનાર
ઉમદા=સારી
ઓરસ=મેળો
ઘોર=પાપી

સવાલ—ગુજરાતનો કયો સુબો સ્વતંત્ર થઇ ગયો ? તેણે પોતાનું નામ શુ રાખ્યું ? મુજફ્ફરશાહના પુત્રનું નામ શું ? વસુલાત ઉઘરાવવાની રીત કોણે બાંધી ? અહમદશાહના વખતમાં પ્રજા સુખી હતી કે નહિ ? અહમદશાહે કયું શહેર વસાવ્યું ? તેને હાલ શુ કહે છે ? હાથમતી શુ છે ? તેનો પ્રવાહ શા માટે બદલ્યો ? શહેરની દોલત તથા આબાદી વધારવાને શું પ્રયત્ન કીધો ? અહમદશાહનો અમલ કયાંથી કયાં સુધી હતો ? અહમદશાહની કબર કયાં છે ?

પાઠ ૬૫ મો.

મોજીલો=આનંદી
જામ=મુસલમાન રાજાના વંશનું નામ છે
બેગડો=બે ગઢ જીતનાર
ફીતુર=હુલ્લડ, બંડ
દાબ=ડરબ
શિરોહી=ગુજરાતની ઉત્તરમાં છે ત્યાંની તરવાર વખણાય છે
જગત ભૂશિર=જગત પોઇંટ એ દ્વારકા પાસે છે
ચાંચીઆ=દરીઆમાં લૂટ કરનાર
ખાલસા=જપ્ત
પ્રતાપ=કીર્તિ
મુસાફરખાનાં=ધર્મશાળાઓ
બેટ=એ દ્વારકાની પાસે છે
શ્રીમંતો=પૈસાદાર
ફરદોશ=આંબાવાડી
અમરાઇ=આંબાવાડી
ઠાઠ=ભપકો; દબદબો
વાજીંત્ર=વાજાં
ઉસ્તાદ=ગુરૂ

સવાલ—મહમદશાહ બીજો કોની સાથે પરણ્યો હતો ? બેગડો નામ શાથી પાડયું ? કયા કયા બે ગઢ જીત્યા ? કેટલા વરસની ઉમરે ગાદીએ બેઠો ? ગીરનારની પડોશમાં કયુ શહેર વસાવ્યું ? કયા કયા રાજાઓને હરાવ્યા ? ૧૪૮૨માં શું બનાવ બન્યો ? દરીઆની

લડાઇમાં કોને કોને હરાવ્યા? મહેમદાવાદ કોણે વસાવ્યું? ક્યાં છે? બમરીઓ કુવો ક્યાં છે? મહમદશાહને ક્યાં દાટ્યો છે? મહમુદે લોકોપયોગી શું કામો કીધાં? મુસલમાન પાદશાહોમાં સિદ્ધરાજ જેવો કયો પાદશાહ થયો?

પાઠ ૬૬ મો.

સર=તાબે; જેમ
લગામ=સત્તા
હસ્તક=તાબામાં
વશ=તાબે
બથાવી=પચાવી
કર=વેરો
દર=ભાવ
બક્ષ્યા=ભેટ કર્યા
ટકી શકાય=ટક્કર લઇ શકાય.
ખંભાત = મહી નદીના મુખ આગળ શહેર છે હાલ એમાં મુસલમાની રાજ છે.
ફતેહ=જીત
વડોદરા=વિશ્વામિત્રી નદીના કાંઠા પર ગાયકવાડની રાજધાની નું શહેર છે.
હવાલે=તાબે
મગરૂર=અહંકારી
આપઘાત=પોતાને હાથે પોતાનો જીવ. કાઢવો તે.
અંત=છેડો

સવાલ--મહમદ બેગડા પછી કયો પ્રખ્યાત બાદશાહ થઇ ગયો? તેણે શું કીધું? બહાદુરશાહ કયા બે જબરા શત્રુને જીતી શક્યો નહિ? ઇતિમાદખાન કોણ અને તેણે શું કીધું? ગુજરાતનો છેલ્લો મુસલમાન પાદશાહ કોણ? ગુજરાત કોણે જીત્યું?

પાઠ ૬૭ મો.

આબુ=ગુજરાતની ઉત્તરમાં પર્વત છે.
ઘટા=ભરાવ,
ચમકારા=ઝમકારા
ઝુપડું=તાડછાનું નાનું ઘર
વાદળાં=આભલાં
નાળચું=નળી
ધુમસ=ધુમાડા જેવી વરાળ, એને ઓસ કે દવ પણ કહે છે.
ગંજી=ઘાસનો ઢગલો
ભિંજી=ભિનાઇ, ભીનું થઇ
બંધાઇ જાય છે = ઠરી જાય છે
ફરા=આકાશમાંથી પાણી

ના બંધાએલા કાંકરા પડે છે તે
ઝાકળ=ઠંડીના જોરથી હવામાંની વરાળનું પાણી થવું તે, ઓસ; ઠાર

સવાલ—વરાળ, વાદળાં, ધુમસ, ઝાકળ અને વરસાદ એટલે શું તે સમજાવો આપણે ક્યાં છે? સવારે ધુમાડા જેવું શું દેખાય છે? ધુમસ અને ધુમાડામાં ફેર શું? પાણીની વરાળ શી રીતે થાય છે તેના પ્રયોગ કરી બતાવો. વરાળ કેટલી રીતે થઇ શકે છે? પાણીવાળી જગા ગણાવો. વાદળાં શેનાં બને છે?

પાઠ ૬૮ મો

ભેગા થએલા=મળી ગએલા
સઢ=વહાણના કુવા સાથે બાંધેલુ પવન ભરાવાનું લુગડું
સપાટી=હરકોઇ પદાર્થનો ઉપલો ભાગ
આગબોટ=વરાળથી ચાલતું મોટું વહાણ; સ્ટીમર
ફેરો=આંટો ચક્કર;
આરપાર=એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી

સવાલ--પૃથ્વીનો આકાર કેવો છે? પૃથ્વી ગોળ છે તેનાં કારણ ગણાવો. પૃથ્વીના ફરવાથી શું થાય છે? પૃથ્વી ફરે છે કે સુરજ તે પ્રયોગથી સાબિત કરી બતાવો. પૃથ્વીનો એક ફેરો કેટલા વખતમાં પુરો થાય? પૃથ્વી જે ધરી પર ફરે છે તે ધરી કેટલા મૈલની હોવી જોઇએ? પૃથ્વીને ખરેખરી ધરી છે? આપણી આંખે સુરજ ફરતો દેખાયછે તેનું કારણ શું? છોકરાઓ ગોળાકારમાં ફરે છે ત્યારે ઘરો ફરે છે કે છોકરાઓ ફરે છે?

પાઠ ૬૯ મો.

અંતરે=છેટે
ચોકસ=મુકરર
સ્થિતિ=હાલત
ગતિ=બળ
જોત=સળગતો કાકડો
વાર્ષિક=વરસની

સવાલ-દહાડો ને રાત કોના ફરવાથી થાય છે? પૃથ્વી

કઇ દિશામાંથી કઇ દિશામાં ફરે છે? દહાડો ને રાત નાના મોટી થવાનું કારણ શું? વરસમાં કેટલા દિવસ દહાડો ને રાત સરખા હોય છે? અને તે દિવસ તે કયા?

પાઠ ૭૦ મો. રંગનું જીવડું.

આગાશી=ધાબું
કરાંઠી=કપાસ, તુવેર વગેરેના સુકા છોડ
ખુંપરા=સુકાં ઠુંઠાં
કાઢા=નીક
કાંસ=પાણી જવાનો માર્ગ, નીક
ટેટી=ખડબુચ
ખરીફ=ચોમાસામાં વવાતાં ધાન્ય
વાવણી=રોપણી,
કરપી દે છે=રાંપડી ફેરવે છે.
નીંદી=ઉખેડી
હેલી=ચાલુ વરસાદ,
વળે છે=થાય છે
આદકસર=જોઇતો
લીડ=ખેતરને નુકસાન કરનારું તપખિરીઆ
ધમાલ=ભીડ; ધાંધલ
રવિપાક=શિઆળુ પાક
કડબ=જુવારના સુકા સાંઠા
સરકારધારાના = મહેસુલના
ખરે=ભોંયપર પડે
ધરે=ચોળે
તંબોળ=પાન
ધરે=પહેરે, ઓઢે
શાલ=ઊનનું કિંમતી લુગડું
ફાટે=ચીરા પડે
ઘટે = ઓછો થાય
ભલી ભાત = સારી રીતે
જળ ઉંડાં જાય=પાણી સુકાઇને ઓછું થાય
પામે=મળે, આવે
ગુણવાન=ફાયદાવાળા, ગુણકારી
હોજ=પાણીની ટાંકી
લાગ=લાગે
ચંદન=સુખડ, કેસર વગેરેને ઘસીને લચકા જેવું બનાવે છે તે.
મીઠા=મધુર
વણતોલ = ઘણોજ
ખાસું=મજાનું
ડુબાડુબ=ડુબી ગએલી
ઉચારે=બોલે
મલાર=રાગનું નામ છે
ખેતીકાર=ખેડુત
ચંપેલી, જુઇ, જાય } એક જાતનાં સફેદ ફૂલ
ચંપા=પીળા રંગનું સુગંધીદાર ફૂલ
ભલાં=સારાં
ફુલાય=મોટા થાય;

ખીલે	ચાખડીઓ=પાવડીઓ	ખાટ=ખાટલા
માટ=માટે	હિંચોળા=હીંચકા	

સવાલ--ઉનાળામાં ખેડુતો શું શું કામ કરે છે? ઉનાળામાં ગામડાના લોકો શહેરમાં શું શું લાવે છે? ચોમાસામાં ખેડુતો શું કામ કરે છે? ખેડુતને મહેનતનું ફળ ક્યારે મળે છે અને ક્યારે મળતું નથી? શિઆળામાં શું કામ કરે છે? શિઆળામાં શું શું વેચવા આવે છે?

કવિતાની સમજુતી.

શિયાળામાં ઠંડો પવન વાય છે, પાંદડાં ખરી પડે છે અને ઘઉં પાકે છે, ગોળ થાય છે, કપાસ અને કકોળ પાકે છે લોકો શરીરે તેલ ચોળે છે, અને પાન ખાય છે. (૧) શરીરે ડગલા પહેરે છે, શાલ ઓઢે છે, ગરીબ માણસના પગ અને ગાલ ફાટી જાય છે. શિઆળામાં દહાડો નાનો થાય છે અને રાત મોટી થાય અને શરીરમાં સારી રીતે (સારો ખોરાક ખાવાથી) જોર આવે છે. (૨) ઉનાળામાં પાણી ઉડાં જતાં રહે છે (ઓછા થાય છે,) અને નદી અને સરોવરનાં પાણી પણ ઓછાં થાય છે, સઘળી વનસ્પતિને નવાં પાંદડાં આવે છે. અને સારા ગુણવાળાં કેસુડાંનાં ફૂલ પણ થાય છે. (૩) ઉનાળામાં પાણીના કુંડ, ફુવારા ને બાગ સારા લાગે છે. ચંદન અને વીંજણા વહાલા લાગે છે, કારણ કે તેથી ઠંડક મળે છે. કોયલ મધુર શબ્દ બોલે છે. અને તાપ ઘણોજ પડે છે. (૪) વરસાદની ઋતુ ઘણી મજાની લાગે છે, દુનીઆ પાણીમાં ડુબેલી દેખાય છે મતલબ કે બધેજ પાણી પાણી થઇ રહે છે. લોકો મલાર રાગ ગાય છે ને ખેડુતો ખેતરમાં વાવણી કરે છે. (૫) ચંપા, ચંપેલી, જુઇ, જાય અને ગુલાબનાં ફૂલ

સારાં ખીલે છે. ચોમાસામાં સુખને માટે છત્રી, પાવડી, હીંચકા ને ખાટલા હોય છે. (૬)

પાઠ ૭૧ મો.

સલામતી=હથિયાર નમાવી સલામ કરવી તે.
અધિકાર=હોદ્દો; સત્તા
ઉપરી=અમલદાર; અધિકારી.
કમિશનર = પ્રાંતનો મુખ્ય અધિકારી.
ગવર્નર=ઇલાકાનો મુખ્ય અધિકારી.
માહીતી=સમજ
રેલ=પૂર
સિંધુ = સિંધ પ્રાંતમાં મોટામાં મોટી નદી છે તે
ભેજવાળી=શરદીવાળી
નાશક અને ત્રંબક = નાશીક જિલ્લામાં ગોદાવરીના મૂળ આગળ એ શહેર છે.
જળધોધ=પાણીનું જોસબંધ ઉપરથી પડવું તે.
રોગિષ્ટ=રોગવાળી
વિભાગ=ભાગના ભાગ.
દેશીરાજ્ય=દેશી રાજાનો મુલક
મહાબળેશ્વર=મુંબાઇ ઇલાકામાં હવા ખાવાનું ઠેકાણું છે.
પુના=પુના જિલ્લામાં મૂળામુઠા નદીપર શહેર છે. (એમાં પેશવાની રાજધાની હતી પુનાના પાન વખણાય છે.)
મંડળ=સભા
કાયદાકાનુન=ધારા
મંત્રી=પ્રધાન; વજીર
મોટી અદાલત = હાઇ કોર્ટ.
ન્યાયાધીશો=ઇન્સાફ કરનાર અમલદારો, જડજો.
ડિરેક્ટર=ઇલાકાનો કેળવણી ખાતાનો વડો અધિકારી.
બેશક=નક્કી

સવાલ—મુંબાઇ ઇલાકાના કેટલા ભાગ કરેલા છે અને તે કયા કયા ? એ દરેક ભાગના ઉપરીને શું કહે છે ? એ ચાર ભાગ સિવાય બીજો કયો જુદો વિભાગ છે ? તેના ઉપરીને શું કહે છે ? ગુજરાત કયા વિભાગમાં આવ્યો ? મુંબાઇ ઇલાકામાં કયાં કયાં મોટાં દેશી રાજ્ય છે ? સૌથી મોટું કયું દેશી રાજ્ય છે ? ઇલાકાનો ઉપરી કોણ ? તેની નીમણુક

કોણ કરે છે તથા તે કેટલા વરસ સુધી એ ઓહ્દાપર રહેછે ? ગવર્નર સાહેબ શિઆળામાં, ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં ક્યાં રહે છે ? મુંબાઈ ઇલાકાની રાજધાનીનું શહેર કયું ? ગવર્નરને મદદ કરવાને કેટલા મંડળ છે અને તે દરેક મંડળનું નામ શું ? કયું મંડળ મુંબાઇ સરકારના નામથી ઓળખાય છે ? કારભારી મંડળમાં કેટલા કારભારીઓ હોય છે ? એ કારભારી મંડળના હાથ નીચે કેટલા પ્રધાનો હોય છે ? ન્યાયખાતાનો વહીવટ કોણ ચલાવે છે ? ડિરેકટર એટલે શું ? ઇલાકામાં કયાં કયાં ખાતાં હોય છે ? અને દરેક ખાતાના ઉપરી અમલદારને શુ કહે છે ? તેઓ કોના તાબામાં હોય છે ? મુંબાઇ ઇલાકામાં કેટલા પ્રાંત છે અને તે કયા કયા ?

પાઠ ૭૨ મો.

હાથ આવ્યો=તાબામાં આવ્યો
વેપારી=મુસાફર
ફાંટા=શાખા
મીલો=કાપડ વણવાનાં કારખાનાં
કારખાનાં=કામ કરવાની મોટી જગો
ગીરદી=ભીડ
લક્ષાધિપતિ=લાખો રૂપીઆના ધણી
મિનારા=બુરજ; ટાવર
વૈભવ=સુખનાં સાધન
થાનક=સ્થાન; ઠેકાણું
ત્રિકોણાકાર=ત્રણ ખુણાનો ઘાટ
બારૂં=વહાણ આગબોટ લંગારવાની જગા, બંદર
કરોડપતિ=કરોડ રૂપીઆના ધણી
દાણ=જકાત
વણાટ=વણવાનું કામ
તાર=તાંતણા
ત્રણ તાર=સુતરાઉ; રેશમી ને કસબી વણાટ
ખોડાં=લંગડાં; અશક્ત
પાંજરાપોળ = અશક્ત ઢોરોને રાખવાની જગા
સહિત=સાથે
દેવસ્થાન=દહેરૂં
છાવણી=લશ્કરને રહેવાનો મુકામ
ગોરૂં લશ્કર=સોલજરોનું લશ્કર
રોજા=કબર
કોલેજ= પાઠશાળા; ઉંચું જ્ઞાન આપવાની

મોટી નિશાળ
વિસ્તાર=લંબાઇ પહો- | ળાઇ ગણતાં જમીનનું જે માપ આવે તે; | ક્ષેત્રફળ

સવાલ—મુંબાઇ બેટ અંગ્રેજ સરકારને ક્યારે અને કેવી રીતે મળ્યો ? અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછી શું સુધારા થયા ? મુંબઇનું વર્ણન કરો. મુંબઇ નામ પડવાનું કારણ તથા એનો અર્થ કહો. મુંબાઇનો આકાર કેવો છે અને વિસ્તાર કેટલો છે ? કેટલા માણુસની હાલ વસ્તી છે ? મુંબાઇ ઇલાકામાં પહેલા નંબરનું બંદર કયું ? હિંદુસ્તાનમાં વેપાર રોજગારની બાબતમાં કયું શહેર ચઢિઆતું છે ? મુંબાઇ ઇલાકામાં બીજા નંબરનું શહેર કયું છે ? મુંબાઇ ઇલાકાનાં મોટાં શહેરોનાં નામ કહો. અમદાવાદ કોણે વસાવ્યું અને કયા સનમાં ? અમદાવાદની પડતી શા કારણથી થઇ હતી ? ચઢતી ક્યારથી થઇ ? અમદાવાદ અસલથી શાને માટે પ્રખ્યાત છે ? અમદાવાદને માટે શું કહેવાય છે ? અમદાવાદ શહેરમાં જોવા લાયક જગાઓ કઇ કઇ છે ? અમદાવાદ કઇ નદીને કાંઠે છે ? અમદાવાદનું શું વખણાય છે ?

પાઠ ૭૩ મો.

જંબુસર = ભરૂચ જિલ્લામાં કસ્બો છે

રેલવે=લોઢાની સડકનો રસ્તો

ઢાઢર=નદી છે (રેવાકાંઠાના ડુંગરમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે)

ઝોબેઝોબ=ઝોબેઝોબા

પોઠી=માલ લાદેલો બળદ

વણજાર=પોઠીનું ટોળું

પેંડ=મહારાષ્ટ્રમાં દેશી રાજ્ય છે (અહીંની પાઘડી વખણાય છે)

પંજો=સપાટો

પોરબંદર = સુદામાપુરી (એ કાઠિઆવાડમાં છે)

વીરમગામ=અમદાવાદ જિલ્લામાં શહેર છે (અહીંઆ મુનસર તળાવ જોવા લાયક છે)

ડીસા = એ પાલણપુર એજંસિમાં શહેર છે.
વેપારીમાર્ગ = માલ લઇ જવા લાવવાનો રસ્તો
કાફલો=જથો; ટોળું
થરાદ=પાલણપુર એજન્સિમાં છે
નગરપારકર = સિંધની દક્ષિણમાં થરપારકર જિલ્લાનો તાલુકો છે

સવાલ—જંબુસરથી પાલેજ શી રીતે જવાય? પાલેજથી સુરત શી રીતે જવાય? વચ્ચે કયાં કયાં સ્ટેશનો આવે? સુરતથી પૂર્વ તરફ કઇ રેલવે જાય છે? અને તે કયાં સુધી જાય છે? સુરતથી મુંબાઇ જવું હોય તો કઇ રેલવેમાં બેસવું પડે? રસ્તે કયાં કયાં સ્ટેશનો આવે? સુરતથી નાશક કેટલે રસ્તે જઇ શકાય? આગગાડીમાં જવાનું સારૂં કે પગ રસ્તે જવાનું સારૂં? પગ રસ્તે જતાં શું શું હરકતો પડી? મુંબાઇથી દ્વારકા શી રીતે જવાય? દ્વારકાથી પોરબંદર કેટલી રીતે જઇ શકાય? પોરબંદરનું બીજું નામ શુ? પોરબંદરથી જંબુસર તેઓ કયે રસ્તે આવ્યા હશે? આગગાડી અને આગબોટ નહોતાં ત્યારે ગુજરાતનો વેપાર સિંધ સાથે કેવી રીતે ચાલતો?

પાઠ ૭૪ મો.

જૂજ=થોડી
સદી=સૈકો
તુવાર=રજપુતની એક જાત.
ચોહાણ=રજપુતોની એક જાત.
ખંડણી=નાના રાજાએ મોટા રાજાને રૂપીઆ આપવા તે
સ્વતંત્રપણું=આપ અખત્યારી.
રંગાટી=રંગવાનું કામ
સરહદ=સીમાડો, છેવટની હદ.
ધાક=ડરપ; દાબ
આબાદ=ચઢિઆતું
બે નમુન=જેનો જોડો નહિ હોય તેવી; ઉત્તમ
શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ
ઘેરાવો=ફરતો ઘેર
બુરજો=મિનારા
ચપટું=એક પાસેથી બેઠેલું.
ટકી રહી છે=કાયમ છે

સવાલ—ચાપાનેર શુ છે તથા ક્યાં છે? હાલમાં ત્યાં ક્યાં લોકોની વસ્તી છે? ચાંપાનેર કોણે વસાવ્યું, કયા સૈકામાં તથા કોના વખતમાં? ૧૧ મા સૈકામાં કોનું રાજ હતું? ઇ. સ. ૧૪૧૮–૧૪૫૦–૧૪૮૪ માં શું બનાવ બન્યા? ચાંપાનેર મહમદ બેગડાએ કયા સનમાં જીત્યુ? ૧૮૦૩ માં શું બનાવ બન્યો? ચાંપાનેર અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછી આબાદ કેમ થઇ શક્યુ નહિ? ચાંપાનેરમાં જોવા લાયક શું છે? ચાંપાનેરના કિલ્લાનું બ્યાન કરો. પાવાગઢપર કોનું દહેરૂ છે? પાવાગઢને લોકો શું કહે છે અને એમ કહેવાનું કારણ શું?

ભાગ બીજો સમાપ્ત.

ત્રીજા ભાગના અર્થ.

પાઠ ૭૫ મો.

ગરમી=ગરમ વસ્તુને અડકવાથી જે લાગણી પેદા થાય છે તે
ચપકો=ડામ
ઝઝેલા=ફેલ્લા
વજન=તોલ
સ્થિતિ=હાલત
છલાછલ = છેક માથા સુધી
ઉપસીને=ફુલીને
ઘન=નક્કર
પ્રવાહી = પાણી જેવા રેલાતા.
ખંખેરીએ=રાખ દૂર કરીએ
સંકોરીએ = બરાબર ગોઠવીએ
પ્રસરી = ફેલાઇ
પાટોપાટ=એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી
ફુલે=કદ વધે.

સવાલ—ગરમી એ શું છે તે સમજાવો. ગરમી કેટલી જાતની છે? ગરમીથી પદાર્થનું વજન કેમ વધતું નથી? પદાર્થને ગરમી આપવાથી શી બાબતમાં ફેરફાર થાય છે? અને તે ફેર થવાનું કારણ શું તે પ્રયોગથી બતાવો. ઘન અને પ્રવાહી પદાર્થને ગરમી

આપવાથી તેમની સ્થિતિમાં શું ફેરફાર થાયછે ? ગરમી કઇ વસ્તુમાં જલદી પસરી જાય છે ?

પાઠ ૭૬ મો.

સંકોચાય=કદ નાનું થાય
વાટ=પૈડાંપરનો ગોળ લોઢાનો પાટો
સજ્જડ = મજબુત
ઢાંકણુ=ઢાંકણું
સ્વરૂપ=પોતાનું રૂપ; ખરૂં રૂપ;
શંકા=વહેમ; ગુંચવણ ભરેલો વિચાર
ડોળી=ઝોળી
કસો=કંસો
શાલદુપટા=શાલ વગેરે.
હુંફાળું=ગરમ
મુકાબલો=સરખામણી; બરોબરી

સવાલ—ઠંડી એ શુ છે તે સમજાવો. ઠંડીથી પદાર્થની સ્થિતિમાં ફેરફાર થાય છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. પ્રવાહી અને વાયુરૂપી પદાર્થોને ઠંડીની શી અસર થાય છે ? પર્વત ઉપરથી ઉતરનારને ગરમી અને ચઢનારને ઠંડી લાગવાનું કારણ શું ? હુંફાળા પાણીને એક વખત આપણે ગરમ અને બીજી વખત ઠંડું શા માટે કહીએ છીએ ? તેનું કારણ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો.

પાઠ ૭૭ મો.

કોગળો=મોંમાં પાણી ભરી હલાવીને કાઢી નાખવું તે
ઘુંટડો=મોમાં માય તેટલું પાણી
ખટુમટુ=ખાટું, બહુ ખાટું નહિ એવું
ઉરૂં=ઉરાશ પડતું
થૂ થૂ=થુંક થુંક
બનાવટી=બનાવેલા
ગોરમટી=ગોરાડુ માટી
બંધક=બાંધો કરનારી
મજબુતી=તાકાત; જોર;
કાકડો=ગળામાં બહારની બાજુએ દેખાતો ગઠ્ઠો (એ ગઠ્ઠો છોકરામાં દેખાતો નથી મોટા માણસમાં દેખાય છે)
અવાળુ=દાંતના પીડિયાં
ફુલવેલી=પકવેલી
ચાંદી=ફોલ્લા; ચાંદાં
દાહ = અગન
ગચરકાં=ખાટા ઓડકાર
ઉબટી=ચામીટ; ઓ-

કારી
કોકીલું=થોડું હુંફાળું

મહીસાગર=મહી નદી.
ખદખદે=ખદખદ થાય

ચકતું=બેઠેલો ગોળાકાર

સવાલ—ફટકડી કેવો પદાર્થ કહેવાય? આપણા દેશમાં ક્યાં ફટકડી થતી હતી? ફટકડીનો ઉપયોગ ગણાવો. ફટકડીને શી રીતે ફુલાવતાં હશે? ફટકડી ફુલાવતી વખતે ખદખદે છે તેનું કારણ શું?

પાઠ ૭૮ મો.

સીસું=મેલા ભૂરા રંગની ધાતુ

ઘસરકા=ઘસારાથી પડેલા કાપા.
બે બોલ=થોડું

જંગાલ=તાંબાનો કાટ
કટાણું=કટાયલું
રદ=નકામું

સવાલ—હરિશંકરે સીસા વિષે શી બીના કહી? મંછારામે કલાઇ વિષે શું શું કહ્યું? પિત્તળ શું શું મેળવીને બનાવે છે? કાંસું શું શું મેળવી બનાવે છે?

પાઠ ૭૯ મો.

મોભ=છાપરાની વચમાંનો આડો થાંભલો
ઘોડીઆટ=ઘોડીઉં
સરપણ=બળતણ
કુંપળ=ટીશી
થર=પડ.
ગણુતરી=હિસાબ
દબાણ=દાબણ
ગર આગળનું=વચલા ભાગનું

સંગીન=મજબુત; નક્કર
ટકાઉ=ટકે એવું
કાષ્ટ=લાકડું
રસવાન=રસવાળું
વૃદ્ધિ=વધારો
ફીસું=ચિકાશ વગરનું; ઝટ ફાટી જાય એવું
રેસાદાર=રેસાવાળું
પરનાળ=નીક; મોરી
ઘટ=મજબુત
ખિચોખીચ=પાસે પાસે
એકાકાર=એકમેક

ચીવડ=ચીકણું; ચિકાશવાળું.
કોલ=કોલુ
ઘાણી=તલ, દીવેલી વગેરે પીલવાનો સંચો
ચઢિઆતો=ચઢતો
હાથીદાંત=દંતુશળ
ઘાટબંધ=ઘાટદાર
ઓપીને=ઘસીને
મૂઠ=હાથો.
મહોરાં=રમકડાં
આકૃતિ=ઘાટ, આકાર

સવાલ—લાકડું ક્યાં ક્યાં જોવામાં આવે છે? આપણને જીવવાને માટે પહેલે, બીજે, ત્રીજે, ચોથે અને પાંચમે નંબરે કોની જરૂર છે? લાકડામાં અંદરને પાસે ગોળ કુંડાળા શાના દેખાય છે? ગોળ કુંડાળા ઉપરથી શી પરીક્ષા થાય છે? લાકડાનો કયો ભાગ વધારે સંગીન અને કયો ભાગ ઓછો સંગીન છે? અને તેમ થવાનું કારણ શું? નાળિએરી ને તાડ શી રીતે વધે? એનું લાકડું કયા કયા કામમાં આવે છે ને કયા કામમાં આવતું નથી? દેવદારનું લાકડું શા માટે ઘર બાંધવાના કામમાં આવતું નથી? સાજ, સીસમ, બાવળ, આમલી અને રાયણનું લાકડું શું શું કામમાં આવે છે? ને શા કારણથી? લાકડાની કઇ કઇ ચીજો બને છે? કોતરણી કામ જેવું હાથીદાંત પર થઇ શકે તેવું લાકડા પર થઇ શકે કે નહિ? હાથીદાંતનો રંગ કેવો હોય છે? હાથીદાંતની પરીક્ષા શી? હાથીદાંત શું કામમાં આવે છે? હાથીદાંત કેવો પદાર્થ કહેવાય અને શા માટે? લાકડું કેવો પદાર્થ ગણાય? વનસ્પતિજ સેંદ્રિય પદાર્થનાં નામ દો.

પાઠ ૮૦ મો.

કાર્ય=કામ
સુગંધી=ખુશબો
સોડે છે=પીમળે છે
પાખંડી=પાંદડી
જાસવંતી = એક જાતનાં ફૂલ; જાસૂસનાં ફૂલ
કળી = ખીલ્યા વગરનું ફૂલ
ઢાંકણુ=કવર
વજ્ર=ફૂલનું ઢાંકણુ
વજ્રપત્રો=ફૂલનાં ઢાંકણુનાં નાનાં પાંદડાં
નાજુક=કોમળ
ચૂંટી=તોડી
સળંગ=આખો
ફૂલમણી=ગોટો
ગોટો=પાંખડીઓ જોડાઇને ગોટા જેવું બને છે તે
સરણાઇ=પીપી
મુખ્ય=જરૂરનો
અગથીઓ=સેકટો
પુંકેસર = નરતંતુ
સ્ત્રીકેસર=સ્ત્રીતંતુ
પરાગકોશ = પરાગનો

જથો

પરાગકણુ=પરાગની રજ

રજ = પરાગકોશના

ઝીણા કણ

બીજાશય=બી બંધાવા-
ની જગા; ગર્ભાશય

સૂક્ષ્મબીજ=ઝીણાં બી

સવાલ—અત્તર શેનું બનાવે છે? વજ શું કામ કરે છે? વજના નાના ભાગને શું કહે છે? ફૂલમણી એટલે શુ તે સમજાવો. મોગરાના ફૂલનો નીચલો ભાગ નળી જેવો અને ધંતુરાના ફૂલનો નીચલો સરણાઇ જેવો શા કારણથી દેખાયછે? કયા ફૂલની પાંખડીઓ છુટી હોય છે? પાંખડી શું કામ કરે છે? ફૂલમાં મુખ્ય ભાગ કયાં હોય છે? ઘણા નરતંતુ કયા કયા ફૂલમાં હોય છે?

પાઠ ૮૧ મો.

પ્રવેશથી=દાખલ થવા
થી; પેસવાથી

પોસવામાં=પોષણ કર-
વામાં

એકત્ર=એકઠા

માવજત=સંભાળ

યોજના=ગોઠવણ

ગર=માવો

વર્ગ=જાત

પોપટા=ચણાની શીંગો

જળવાય=સચવાય

પતી રહે=પુરૂં થાય

ફોલવા=છોલવા

પાઠ ૮૨ મો.

પડ=થર

ફાડ=દાળ

બીજાંકુર=ફણગો

ફણગો = સણગો

પોષણ=ગુજરાન

દ્વિદળ=બે ફાડવાળાં

સત્ત્વ=કસ

માફક આવે= અનુકૂળ
થાય

જામફળ=જમરૂખ

રામફળ = સીતાફળ
જેવાં લાલાશ પડતાં
રંગનાં ફળ

રૂદ્રાક્ષ=જેની માળા બ-
ને છે તે મણકા. એક
જાતના ઝાડનું બી

સવાલ—બીને ઊગવા માટે શું શું જોઇએ? કયાં બી એકદળ ને કયાં બી દ્વિદળ છે? દ્વિદળ બીમાં બીજાંકુર કયાં હોય છે? બીજાંકુર શું ખાઇને મોટું થાય છે? જેનું મૂળ થવાનું હોય છે તે ભાગ કયારે ઊગે છે? ઊગીને કયાં આવે છે? કયાં બી વહેલાં

વાવવાં જોઇએ ? ક્યાં બી મોડાં વાવીએ તો ફીકર નહિ અને તેમ થવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૮૩ મો.

સૃષ્ટિ=દુનીઆ
શોભા=દેખાવ
આત્મા=જીવ
પ્રસન્ન=ખુશ

અંશ=ભાગ
ડીટું=ડીંચુ ; ટીચકું
પ્રાણરક્ષક વાયુ=જીવનું રક્ષણ કરનાર વાયુ, ઑકિસજન વાયુ

પુષ્ટિ=બળ; જોર
જઠર=પાચન કરવાની કોથળી
નસો=રગ
ઘન=ગીચ
ઘટા=ભરાવ

સવાલ—તાપથી અકળાએલો માણસ ક્યારે બધુ દુઃખ ભૂલી જાય છે ? પાંદડાંનો ઉપયોગ સમજાવો. ઝાડને પાંદડાંનો શો ઉપયોગ છે ? પાંદડાં કયે વારે શ્વાસ લે છે ને કયે વારે શ્વાસ કાઢે છે ? પાંદડાં પ્રાણીને શું ઉપયોગી છે ? પાંદડાંને રસોડું, જઠર અને ફેફસું કેમ કહી શકાય ? પાંદડાંની રચના કેવી હોય છે ? જે ઝાડનાં પાંદડાંની નસો ડીંટામાંથી અણી સુધી એક સરખે અંતરે આવેલી છે તે ઝાડનાં બી એકદળ હોય છે કે દ્વિદળ ? પાંદડાં લિલાશ પડતા કેમ દેખાય છે ?

પાઠ ૮૪ મો

નમસ્કાર=બે હાથ જોડી માથુ નમાવવું તે
નર્યાં=એકલા
વિચિત્ર=દેખાવમાં બેડોળ
વાવેતર=રોપણી.
પાણી પોચી=ભેજવાળી, શરદીવાળી

સોડમ=વાસ
તેજદાર=તેજવાળો; ચળકતો
ચુંટણી=ચુંટવાનું કામ
તાવડો=પેણો
વળી ન જાય=વળ દેવાય નહિ.
મસળે=ચોળે.

ફાયદાકારક=ગુણકારી
જાગૃત=હોશિયાર
અરબસ્તાન=એશિઆ ખંડની પશ્ચિમમાં દેશછે
છડીને=છોડા કાઢી નાખીને
ચરખો=કપાસમાંથી કપાસીઆ છુટા પા-

ડવાનો સંચો	કૌવત=બળ; જોર	હદબહાર=જાદે, વધારે
નુકસાનકારક=નુકસાન કરનાર	અનિયમિતપણે=વગર નિયમે	કાળજી=ફીકર

સવાલ—ચા એ શું છે? ચા ઘણી ક્યાં પાકે છે? હિંદુસ્તાનમાં ચાનું વાવેતર ક્યાં થાય છે? ચાને કઇ જમીન અનુકૂળ નથી? પાંદડાં ચૂંટી લીધા પછી શું ક્રિયા કરે છે? હિંદુસ્તાનમાં કાફી પહેલ ક્યાંથી આવી? હાલ હિંદુસ્તાનના કયા ભાગમાં થાય છે? કાફીના ફળપર શું શું ક્રિયા કરે છે ત્યારે તે ઉપયોગમાં આવે છે? ચા અને કાફી ફાયદાકારક છે કે નહિ? (જવાબ ચા ફાયદાકારક નથી કારણ કે ચા ભૂખને મારી નાખે છે જે જે માણસો હંમેશાં ચા પીએ છે તેઓથી ખોરાક વિશેષ લઇ શકતો નથી માટે તે પીવાની ટેવ કદી પાડવી નહિ.)

પાઠ ૮૫ મો.

અમીરી=મોટો દરજ્જો	અમેરિકા=એ એક ખંડ છે.	કપાસીઆ=કપાસનાં બી
ચિહ્ન=નિશાની	મીસર=વિલાયતથી હિંદુસ્તાન જતાં રસ્તામાં એ દેશ આવે છે	નક્ષય=ઉપગ્રહ
નિર્ધન=પૈસા વગરનો; ગરીબ	કપાસ=રૂનો છોડ	જીંડવાં=ખીલ્યા વગરનાં કાલાં
ઉમદા=કિંમતી	પાંખડી=ડાળી	કાલાં=કપાસનાં ફળ
ગરમ હવા=ગરમી		વીણવે=લણવે
		અંકાય=નક્કી થાય

સવાલ—લુગડાં બનાવવામાં શું શું વપરાય છે? કપાસ કેવા દેશમાં થાય છે, ને કેવા દેશમાં થતો નથી અને નહિ થવાનું કારણ શું? કપાસ ક્યાં ક્યાં પાકે છે? હિંદુસ્તાનમાં ક્યાં ક્યાં પાકે છે? કપાસના ફૂલનો રંગ કેવો કેવો હોય છે? કપાસનો પાક કેવી જમી-

નમાં સારો થાય છે ? કપાસનું વાવેતર ક્યારે કરે છે ? કપાસને કેટલીવાર લણવો પડે છે ? કપાસ લણવાનો સૌથી સારો વખત કયો ? રૂનો ભાવ શા ઉપરથી અંકાય છે ?

પાઠ ૮૬ મો.

ઝાલર=ગળાની નીચે લટકતી ચામડી હોય છે તે
નિભાવવાને=કાયમ રાખવાને
ગરમાવો=ગરમી; હૂંફ
ભીંગડાં=જાડાં પડ.
સરકી=લપસી
મછવો=નાની હોડી.
હલેસાં=ચાટવા
સુકાન=વહાણને ફેરવવાની ગતિ આપનારૂં યંત્ર
કણુકી=ઝીણા ચોખા
બરડો=વાંસો
કરોડ=વાંસાની વચમાંનું ઉભું હાડકું

સવાલ—માછલીને પાણી બહાર કાઢવાથી તે મરી કેમ જાય છે ? માછલા શા વડે શ્વાસ લે છે ? પાણીમાં વા છે કે નહિ તે દાખલો આપી સમજાવો. માછલાનું લોહી કેવું હોય છે ? એને વધારે હવાની જરૂર શા માટે નથી ? માછલાનું શરીર લીસું શા માટે બનાવ્યું ? માછલાંના શરીરની રચના કહો. માછલીને દાંત હોય છે કે નહિ? અને હોય છે તો તેની સાબીતી શી ? માછલી ઘણાં ઇંડાં મૂકે છે ત્યારે માછલાં કેમ વધી પડતાં નથી ?

પાઠ ૮૭ મો.

નાગ=ફેણવાળો મોટો સાપ
કાંચળી=સાપની ભીગડાંવાળી પાતળી ચામડી
પાંસળી=પાસાપરની હાડકી.
લોચા=માંસના ગઠ્ઠા
સંકોચી=નાના કરી
વિસ્તારીને=મોટાકરીને
જડબું=ડાચું
નિચોવાઇ=દબાઇ
ડંખ=ચટકો.
ગળીજાય=ગળે ઉતારી દે
કચરઘાણ=ચુરેચુરા
ફેણ=સાપના માથાપરનો પહોળો ભાગ
બ્લીચિંગ પાઉડર=ધોવાના કામમાં વપરાતો સફેદ ભુકો.

સવાલ—સાપ કેટલી જાતના છે? ઝેરી સાપ ને ઝેર વિનાના સાપમાં ફેર શું? સાપને કેટલા પગ હોય છે? કોને કોને પગ હોતા નથી? સાપનું લોહી કેવું હોય છે? સાપણ ઇંડાં મૂકે છે કે વિઆય છે? સાપનું ઝેર ઉતારવાનો ઉપાય શો? કયા ઝેરી સાપોને ફેણ હોતી નથી? હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં કેવા સાપ થાય છે અને તેને શું કહે છે? સાપને જેમ વળવું હોય તેમ શાથી વળી શકે છે? સાપનું ઝેર લોહીમાં શી રીતે ભળે છે? સાપ આપણને ઉપયોગી છે કે નહિ? ચીતલ અને કોડનો રંગ કેવો હોય છે?

પાઠ ૮૮ મો.

માંસાહારી=માંસ ખાનાર

સેવાળ=લીલ

ટીશી=કુંપળ; પાંતરાની કળી.

જીવ હિંસા=હત્યા

ગુમ થવાથી=દેખાતા બંધ થવાથી.

ગુંગળાટ=અકળામણ

લપલપાવી=બહાર કાઢી

ગોળો=પીંડો

ભવ=અવતાર

સવાલ—દેડકું ઇંડામાંથી નીકળે છે ત્યારે તેને શું શું હોય છે? તે શું શું ખાય છે? ગાંઠ ક્યાં નીકળે છે અને એ ગાંઠાનું શું થાય છે? દેડકાને કેટલા પગ હોય છે? આગલે તથા પાછલે પગે કેટકેટલા આંગળાં હોય છે? બધું મળી કેટલાં આંગળાં હોય છે? આગલા તથા પાછલા પગમાં ફેર શું? દેડકું શા વડે શ્વાસ લે છે? પાછલા પગ લાંબા શા માટે બનાવ્યા હશે? એની જીભમાં ને આપણી જીભમાં શું ફેર છે? દાંત હોય છે કે નહિ? અને હોય છે તો ક્યાં હોય છે? દેડકાં ક્યાં ક્યાં રહે છે? દેડકો થતાં સુધીમાં તેનાં કેટલાં રૂપ થાય છે?

પાઠ ૮૯ મો.

પસારી=પહોળી કરી
વર્ગ=જાત
કરવત=લાકડાં વહેરવાનું ઓજાર
દાંતા=કાંગરીવાળી ધાર
ટપકીદાર=ટપકીવાળું
બિડાય=બંધ થાય
રજપુસ્તાન=ગુજરાતની ઉત્તરમાં પ્રાંત છે
સહ્યાદ્રિ=પશ્ચિમઘાટ
ગોરાડું=પિળાશ પડતી
ભગોળ=ભાંભો ગોળ

ફીણ=પરપોટો
પાલો=પાંદડાં
ગળી=એક જાતનું ઝાડ એમાંથી ગળીનો રંગ બનાવે છે.
કઠોળ=દ્વિદળ ધાન્ય
ધાણ વાળે છે=નાશ કરે છે: ઉજ્જડ કરે છે
ઉજ્જડ=વેરાન; ઝાડપાન વગરની
હીણભાગી=કમનશીબ
ખરપડી=એ નામનું જીવડું.

ભૂખમરો=ભૂખે મરવાનો વખત; કડાકા
અગણિત=ગણાય નહિ એટલા; ઘણાજ.
ઉત્તમ=શ્રેષ્ટ; સૌથી સારો.
વળામણનો=વિદાય થતો; હાથીઓ.
ઝુડી ઝુડીને=મારી મારીને
પુરાં કરવાં=જીવ લેઇ મારી નાખવા.
પાથરી=ઢાંકી
ખાળી=અટકાવી
ખાઉધરાં=ભુખાળવાં

સવાલ—તીડ કયાં વર્ગમાં ગણાય છે? અને શા માટે? તીડના આગલા ને પાછલા પગમાં શો ફેર છે? તેની પાંખની રચના કેવી હોય છે? તીડનું મોં કેવું હોય છે? હિંદુસ્તાનમાં તીડ ક્યાં પેદા થાય છે? તીડ કેવી જગામાં ઈંડાં મૂકે છે? તીડની માદા ખાડા શાથી ખોદે છે ને કેટલા ઉંડા ખોદે છે? તીડના ઇંડાનો રંગ કેવો હોય છે? દરેક દરમાં કેટલાં ઇંડાં મૂકે છે? ઇંડાંનું રક્ષણ શી રીતે કરે છે? તીડ શું શું ખાય છે? તેને શું ઘણું ભાવે છે? તીડ પડે ત્યાં શું થાય? તીડને નુકસાન કરતા અટકાવવાનો ઉપાય શું? તીડ ઊડતાં થયા પછી શી રીતે નુકસાન કરતાં અટકાવી શકાય?

પાઠ ૨૦ મો.

જઠર=હોજરી. પાચન થવા માટે પેટની ડાબી બાજુએ ખોરાક ભરવાની કોથળી.
સૂક્ષ્મદર્શક=ઝીણીવસ્તુ મોટી દેખાડનાર
ભાગ=અવયવ
કદ=આકાર
ઘાટ=આકાર
પાસાદાર=પાસાવાળી
પોલી=પોકળ
ઝાયળ=ચેળ
ખુંધાં=કમરમાંથી વળી ગએલાં
ઢળકતાં=વાંકાઢાળપડતાં
ચટકો=ડંખ
ચમચમે=ઝમેઝમે
લાળ=ચીકણું થુંક
તંદુરસ્ત=આરોગ્ય
અટકાવ=રોકાણ
બિછાનું=પથારી
મચ્છરદાની=મચ્છર અટકાવવા માટે લુગડાંનું બનાવે છે તે
કિવનિન=સિંકોનાના ઝાડમાંથી ઉત્પન્ન થતું સત્વ; તાવ કાઢવાની દવા (એ સ્વાદમાં બહુજ કડવું હોય છે)
બંધિઆર=વહેતું નહિ તે
લીખો=મચ્છર, જૂ વગેરેનાં ઇંડાં
ચોરસ ફુટ=૧૪૪ ચોરસ ઇંચ, એક ફુટ લાંબુ અને એક ફુટ પહોળું
કેરોસીન=ઘાસતેલ;વાદળી રંગનું પાતળું તેલ
રૂંધાઇ=ગુંગળાઇ
ડામર=ખનીજટાર
લોબાન=એક જાતનો ગુંદર

સવાલ—મચ્છર કયા વર્ગનું પ્રાણી છે અને શા માટે? મચ્છરને સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રથી જોઇને તેના શરીરની રચના કહો. મચ્છરના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા? ઝેરી અને ઝેર વિનાના મચ્છર ઓળખવાની નિશાની શું? ઝેરી મચ્છર કરડે તેથી તાવ શી રીતે લાગુ પડે છે તે સમજાવો. ઝેરી મચ્છર તાવનું ઝેર શી રીતે ફેલાવે છે? તે અટકાવવાનો ઉપાય શો? ઝેરી તાવની સૌથી ઉત્તમ દવા કઇ છે? મચ્છર કેવી જગામાં ઇંડાં મૂકે છે? મચ્છરનાં ઇંડાં અટકાવવાનો ઉપાય કહો. મચ્છરોનો નાશ કરવાનો ઉપાય બતાવો.

પાઠ ૯૧ મો.

શ્રીમંત=પૈસાદાર

રસાલો=ખટલો, ઘોડા લશ્કર વગેરે

ભટ=બ્રાહ્મણ

દૈત્ય=રાક્ષસ.

માવત=હાથીનો હાંકનાર

અત્યંત=ઘણુંજ

લપેટી=વીંટાળી.

ડોલ=આકડીવાળું પાણી કાઢવાનું વાસણ

દડુડી=નાની ધાર

ટેરવું–આગલો ભાગ

પુષ્ટ=મજબૂત; જાડાં

અંબાડી=હાથી ઉપર બેસવાની બેઠક

ચગદી=કચડી

શાંત=ધીરજવાળું

સમજદાર=સમજણવાળું

કદાવર=કદમાં મોટું

સવાલ—શિયાજીરાવ કોણ? મહેમદાવાદ ક્યાં છે અને શું છે? એ કોણે વસાવ્યું હતું? હાથીના શરીરની રચના સમજાવો. તેના દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો. હાથીને સૂંઢ શું શું કામમાં આવે છે? હાથીદાંતનો ઉપયોગ બોલો. હાથીનો ઉપયોગ કહો. હાથીના ગુણ ગણાવો.

પાઠ ૯૨ મો.

સંબંધ=વળગણ

બોથ=જડિયા; મૂળના રેસા; હુંઠા

બેમાલમ=જણાય નહિ એવી રીતે

તલપ=ફલંગ; ઝડપ

સબળ=જોરાવર

ફાળ=કુદકો

ગોંધ્યા=પૂર્યા, કબજે કર્યા.

ફરક=ફેર, તફાવત

પલટાય=બદલાય

રંગભેદ=રંગમાં તફાવત.

પરિપક્વ=પુરેપુરૂ પાકેલું.

હેતુ=મતલબ,કારણ

ચકચકિત=ચળકાટ મારતો

ઢળીઆ=કળીઆં, બી.

સવાલ—પ્રાણી ને વનસ્પતિના રંગ જુદા જુદા હોવાનું કારણ શું? કેટલાંક પ્રાણીના શરીરના રંગનો સંબંધ બતાવો. પ્રાણીનો રંગ અને તેમની આસપાસના પદાર્થોનો રંગ મળતો આવે છે તેનાં મુખ્ય કેટલાં ને ક્યાં ક્યાં કારણો છે તે દાખલા આપી સમ-

જાવો. જંગલી પ્રાણી ને પાળેલાં પ્રાણીના રંગમાં ફેર હોવાનું કારણ શું ? ફૂલનો રંગ ભપકાદાર શા માટે બનાવ્યો હશે ? ફળનો રંગ સુશોભિત શા કારણથી બનાવ્યો હશે ?

પાઠ ૯૩ મો.

ગલીઓ=સાંકડી શેરીઓ
હૃદય=લોહીની ટાંકી
ધોરી નસ=મોટી નસ
મોરી=નીક, નાની ગટર
ગરનાળું=મોટી ગટર; પાણી જવા માટે ઉપરથી બંધ કરેલો સાંકડો રસ્તો
ક્ષીણ થાય છે=કમજોર થાય છે.
શિરા=નસ.
રેંટમાળ=પાણી કાઢવા ને ડોચકાંવાળું ચક્કર.
સ્નાયુ = જે તાંતણાથી હાડકાં સાથે માંસના લોચા વળગેલા રહેછે તે
ધબકારો=ટકારો
ટકારા=ધબકારા

સવાલ—હૃદય કોના જેવું છે ? એનું કદ કેવડું છે ? એ શેનુ બનેલું છે ? એને કેટલાં ખાનાં હોય છે ? હૃદય ક્યાં આગળ છે ? કયા ખાનામાં અસ્વચ્છ ને કયામાં સ્વચ્છ લોહી હોય છે ? હૃદયનો ને પાણીની ટાંકીનો મુકાબલો કરો. ગંદુ પાણી કેવી રીતે નદી કે દરીઆમાં જાય છે તે સમજાવો. ગંદા પાણી વહેવાની સાથે અસ્વચ્છ લોહી વહેવાનો મુકાબલો કરો. અસ્વચ્છ લોહી જે નળીમાં થઇને જાય છે તેને શું કહે છે ? સ્વચ્છ ને અસ્વચ્છ લોહીનો રંગ કેવો હોય છે ? અસ્વચ્છ લોહી સ્વચ્છ શી રીતે થાય છે તે સમજાવો. છાતીમાં તથા હાથના કાંડાપર ધબકારા શાથી થાય છે ? તંદુરસ્ત માણસની અને બાળકની નાડી એક મિનિટમાં કેટલા ધબકારા કરે છે તે ગણીને કહો. હૃદયનું ચિત્ર કાઢી બતાવો અને તે સમજાવો.

પાઠ ૯૪ મો.

ગરમાવો=ગરમી; હુંફ
શ્વાસ=દમ લેવો
મૂત્ર=મૂતર
વાટે=રસ્તે
ઘટ=ખોટ
કાઠું=શરીરનો બાંધો
પેજવાળા=કાંજીવાળા
તેલી=તેલવાળા
ચરબી=ચામડીની અંદર રહેલો ચીકણો પદાર્થ
સૂક્ષ્મ=ઝીણું
ક્ષાર=ખાર
સમાર=દુરસ્ત
વીઘરીને=પીગળીને; ઓગળીને
ફેફસાં=છાતી માંહેલી જે ઇંદ્રિયો વડે શ્વાસ લેવાય છે અને બહાર કઢાય છે તે.
શાહીચૂસ કાગળ=બ્લોટીંગ પેપર
આંતરડું=ગુંછળું વળેલા દોરડા જેવો પેટનો ભાગ એ જઠરની નીચે ડાબી બાજુ પર છે
કાળજું=છાતીને જમણે પાસે જે પિત્તાશય હોય
શેષ=બાકી (છે તે
મળ=મેલ, વિષ્ટા
તત્વ=સાર, સત્વ

સવાલ—આપણને ખોરાકની જરૂર ને વરાળયંત્રને કોયલાની જરૂર શા માટે છે ને સમજાવો. ઘસારો કયે કયે રસ્તે બહાર નીકળે છે? જો આપણે ખાઇએ નહિ તો શું થાય? નાનાં બાળકોને વધારે શામાટે ખાવુ પડે છે? ખોરાકના મુખ્ય કેટલા ને કયા કયા ઉપયોગ છે? ખોરાકના પદાર્થના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા? અને તે દરેક શું કામ કરે છે? ખોરાક ચાવીએ છીએ ત્યારે મોઢામાંથી જે થુંક છૂટે છે તેનું નામ શું? મોંમાં મૂકેલો કોળીઓ જઠરમાં શી રીતે જાય છે તે સમજાવો. જઠર શેનું બનેલું છે? જઠરમાંથી રસ નીકળે છે તે શેમાં મળી જાય છે? જઠરને ફરતી નાની નસો શેના જેવી છે? જઠરમાં પાચન થયા વગરનો જે ખોરાક હોય છે તે કયાં જાય છે અને ત્યાં તેને શું મળે છે? પિત્તની મદદથી કયા પદાર્થો પચી જાય છે? જઠરની નીચે શું હોય છે? તેમાંથી

જે રસ નીકળે છે તે શું કામ કરે છે? મળરૂપે કયો ભાગ બહાર નીકળી જાય? લોહી શું કામ કરે છે? મોંમાં મૂકેલા ખોરાકનું લોહી થતાં સુધીનું પુરેપુરૂં વર્ણન કરો. જઠર, કાળજું અને આંતરડાંનું ડ્રૉઈંગ પાડો અને સમજાવો.

પાઠ ૮૫ મો.

નિભાવવાને=ટકાવવાને; કાયમ રાખવાને
નિરોગી=તદુરસ્ત
કુંજો=મોટવો
વિટાળ્યું=લપેટયું
ધ્રૂજારી=કંપારી
મંદવાહક=ગરમી ધીમે વહેવડાવનારૂ
ધાસ્તી=બીક; ભય
છિદ્રોવાળું=કાણાંવાળુ
મેળાપ=સમાગમ, સંયોગ
જમાવ=એકઠું થવુ તે.
શોષણ=ચૂશી લેવું તે

સવાલ—માણુસને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે? માણુસના શરીરમાં ગરમીનુ માપ કેવું હોય છે? વસ્ત્રની જરૂર શા માટે છે? ઊનના લુગડાંથી ટાઢ કેમ વાતી નથી તે સમજાવો. ઊનમાં કેવો ગુણ છે? શરીરમાં અગત્યના ભાગ કયા કયા છે ને શા માટે? પરસેવો થાય છે તેથી શું થાય છે? ઊનના લુગડામાં કેવો ગુણ છે કે તે પરસેવો ચૂસી લે છે? સુતરાઉ લુગડામાં એવો ગુણ છે કે નહિ? સુતર ને ઊનનો મુકાબલો કરો. ઊનનાં લુગડાં કેમ જલદી મેલાં થાય છે? ઉનાળાની ઋતુમાં શેનાં કપડાં પહેરવાં? ઉનાળામાં સફેદ વસ્ત્ર પહેરવાથી શો ફાયદો?

પાઠ ૮૬ મો.

સાડી=બૈરાને પહેરવાનું રેશમી લુગડું.
સાલ્લો=બૈરાને પહેરવાનું સુતરાઉ લુગડું.
ખાદી=એક જાતનુ જાડું દેશી લુગડું
લોઢવો=કપાસમાંથી રૂ અને કપાસીઆ છુટા પાડવા; ચરખામાં પીલવો.
જીન=કપાસ લોઢવાનો સંચો
લાટ=કપાસ પીલવાના ચરખાની ધરી

કાંતવું=લાંબા દોરા કાઢવા
પીંજણ=પીંજવાનું ઓજાર.
તાંત=બકરાના આંતરડાની દોરી
તંગ=સખત
ગોટીશો = પીંજરાનું લાકડાનું ઓજાર (જેનો આકાર ડંબેલ્સ જેવો હોય છે. પણ છેડા ગોળાકાર હોય છે)
ગાભલું=પીંજેલા રૂનો ગોટો
કસ્તર=ઝીણો કચરો
રેંટીઓ=રેંટ
સાળ=લુગડા વણવાનો સંચો
ખરછટ = ખરબચડું
લાગ=દાવ, વખત; પ્રસંગ.
પીંજારા=રૂને સાફ કરનારા

સવાલ—રૂ શું છે ? ક્યાંથી આવે છે ? તે શા કામમાં આવે છે ? કપાસ લોઢવાના જીન મુબાઇ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે? જીનમાં કેટલી લારો હોય છે અને તે શેની હોય છે ? રૂને પીંજવાની રીત કહો. કાપડ વણવાના સંચા મુબાઇ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે ? સાડી, સાલ્લા, ખંડ, ધોતીઆં, ખાદી કોણ વણે છે ને કેવી રીતે વણે છે ? કાપડ બનાવવા માટે કયા કયા ચાર સંચાની જરૂર પડે છે ? સંચા શેના બને છે અને તે શાથી ચાલે છે ? હાથે ચલાવવાના સંચા શાના બનાવે છે ? રૂમાંથી કાપડ થતા સુધીની હકીકત કહો.

પાઠ ૯૭ મો.

રેશમ=હીર
રૂપ=ઘાટ
જાળું=ફાંદો
કોશેટો = પતંગીઆને રહેવાની લાંબી ગોળ દડી
ગોટી=ગોળ દડો
કોકડી=દડી
તક=દાવ
શેતુર=એક જાતનું ઝાડ
રંગીત=રંગેલાં
કસબ=સોનેરી કે રૂપેરી તાર

સવાલ—રેશમ કોણ બનાવે છે ? એ કીડો શું ખાઇને

જાવે છે ? કોશેટામાંથી રેશમ કાઢવાની રીત બોલો. રેશમ ક્યાંથી આવે છે ? કયા કયા શહેરોમાં રેશમ ખપે છે ? રેશમનો વણાટ કયા કયા શહેરમાં ચાલે છે ? રેશમ પર રંગ ચઢી શકે છે કે નહિ ? દેશી રંગ ચઢાવવાથી શું ફાયદો ? વિલાયતી રંગથી શું નુકસાન ? રેશમી કાપડ આપણા દેશમાં સંચામાં વણાય છે ? કયાં સંચામાં વણાય છે ? રેશમી લુગડાથી શો ફાયદો ? ગરીબ લોકો એનો ઉપયોગ કેમ કરી શકતા નથી ?

પાઠ ૯૮ મો.

કોલું=શેરડી પીલવાનો સંચો
ઝારી=પડ; પોપડી
તરી=ઉપર આવી
ઘાડો=જાડો
છાલકો=છોળો
લીલ=સેવાળ
ઉઝરડી=ઉખેડી; ખોતરી
ચાસણી=ખાંડમાં પાણી રેડી ઉકાળી તાર ની કળે એવી ઘટ બનાવે છે તે
આયાત=બહાર ગામથી આવતો માલ
ચોવડાં=ચારવડાં

સવાલ—વસાઇ તાલુકાની ખાંડ બનાવવાની હકીકત કહો. કોલ્હાપુરમાં ખાંડ શી રીતે બનાવે છે ? કોલ્હાપુરની ખાંડ રાતી કેમ હોય છે ? ગોળ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ તથા ગોળનો ઉપયોગ કહો. પરદેશી ખાંડ ઉજળી આવવાનું કારણ શું ? પરદેશી ખાંડ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ કઇ કઇ વસ્તુમાંથી બને છે ?

ભાગ ત્રીજો સમાપ્ત.

કવિતાની સમજુતી.

પાઠ ૭ મો.

મુખે=મોઢે
વેર્યાં=નાખ્યા
ફૂલ=પુષ્પ
નસીબે=દૈવયોગે
નીચા નમી=નીચા વળી
વીણીશું=એકેએક લઇશું
અત્યારે=હમણા
ગુસ્સે થઇ=રીસ કરી
વિપત=આપદા; દુ:ખ
ભૂલીને=વીસરીને
વણતોલે=ઘણીજ
માફ=ક્ષમા
અન્યાય=ગેરઇન્સાફ
મટવાને=દૂર થવાને
ઘટવાને=ઓછો થવાને
ધીરીને=ઉધાર આપીને
આબરૂ=ઇજ્જત
દુખીઓ=હેરાન
પાખી=વગર
ધીરેલા=આપેલા
નવ આશે=ન આપે
વાંકું બોલી=ઇનકાર કરી; ના કહી
ભાળે=જુએ
ફરિયાદી=ન્યાય મેળવવા માટે અરજ
સદ્‌ગુણ=સારા લક્ષણ
ચિંતા=ફિકર
અટપટી=ગુંચવણભરેલી
ચટપટી=ગભરામણ
મા'લે=ખુશીથી રહે

પાઠ ૭ મો. આજ અને કાલ

નસીબે ખુશી થઇને રસ્તામાં ગુલાબનાં ફૂલો નાખ્યાં, તે નીચા વળી કયારે વીણીશું? ભાઇ હમણાં આજ ને આજ વીણી લો. (મતલબ કે જેમ ફૂલ થોડા વખતમાં કરમાઇ જાય છે તેમજ સારાં કામો કરવાનો વખત પણ જતો રહે છે, માટે ગુલાબનાં ફૂલ રૂપી સારાં કામો તરતજ કરવાં) (૧) પણ જો તે કદી ગુસ્સે થઇને બોલશે તો તને ઘણી આપદા પડશે. તો પછી અફસોસ કયારે કરવો? ભાઇ કાલે, કાલે, કાલે મતલબ કે સારાં કામ કરતાં દુ:ખ આવી પડે તો દીલગીર થઇ છોડી દેવું નહિ. (૨) કોઇએ

ભૂલથી આપણું ખરાબ કર્યું હોય અને કદી આપણને આવીને દુ:ખ આપ્યું હોય તો તેને માફ ક્યારે કરીશું ? ભાઇ હમણાં આજ ને આજ. (૩) પણ ગેર ઇન્સાફ થતો હોય તે દૂર કરવાને, મનમાંથી રીસ ઓછી કરવાને, જો લડવું પડે, તો ક્યારે લડવું ? ભાઇ કાલે, કાલે કાલે. (૪) કોઇએ આપણને પૈસા આપીને આપણી લાજ રાખી હોય, તે માણસ પૈસા વગર દુ:ખી થતો હોય તો તે પૈસા પાછા ક્યારે આપવા ? ભાઇ હમણાં આજ ને આજ. (૫) કોઇ માણસ આપણે આપેલા પૈસા પાછા આપે નહિ, ને વાંકું બોલે, અને સામું પણ જુએ નહિ; તેવા માણસપર કહો કે ક્યારે ફરિયાદ કરવી ? ભાઇ કાલે, કાલે, કાલે. (૬) સારા જુણનાં ઘણાં કામો કરવાં છે પણ વ્યવહારમાં વખત ન મળ્યો તો પછી તે ક્યારે કરવાં ? ભાઈ, હમણાં આજ ને આજ. (૭) ક્રોધ, અપશબ્દો, ફીકર ગભરામણ, ગુંચવણ ભરલી વાતો પોતાની મેળે મનમાં આવે તો તે મનમાં જઇને ક્યારે આનંદથી રહે? ભાઇ કાલે, કાલે, કાલે. (૮)

સાર—દરેક સારાં કામ આજેજ કરવાં અને નઠારાં કામ માટે આવતી કાલપર વિચાર રાખવો. મતલબ કે નઠારાં કામ કરવાંજ નહિ.

પાઠ ૧૬ મો.

ધ્રુવ=ઉત્તાનપાદના પુત્ર
નિસાસો=આશા ભંગ થયેથી જીવને જે અકળામણ થાય તે
વિમાસે=વિચારે
કેરો=છઠ્ઠી વિભક્તિનો પ્રત્યય "નો"
રાજીઓ=રાજા
રાજંન=રાજા
નરપતિ=રાજા
સૂણો=સાંભળો
પૃથ્વીપતિ = જગપતિ; રાજા
હૈડે=છાતીએ
ન માય=સેવાય નહિ
ધરો=રાખો
પ્રજા=રૈયત
ઉદર=પેટ
મેહ=વરસાદ
માગ્યા મેહ = જોઇતો

વરસાદ
તમદેશ=તમારા મુલકમાં
વેશ =દેખાત
લીલા=આબાદ
લીલારાજ= આબાદરાજ
ભોગવો=ચલાવો
સોય=તે
વચન=બોલ
સધીર=ધીરજવાળા
નયણે=આંખોએ
વહે=રેલો જાય
નયણે વહે અતિનીર=આંખમાંથી ઘણાંઆંસુ પડે
વદે=બોલે
રૂદે=મનમાં
ટાળો=મટાડો
દયાળ=દયાળુ
સંચર્યો=ગયો
મૂઢમતિ=મૂર્ખાઇ
પરવરી=ચાલી, નીકળી
અપરાધ=ગુનો
મંદમતિ=ઓછી અક્કલ
દુભવ્યો=નારાજ કીધો
સાધ=સાધુ; સજ્જન
પરહર્યા=તજ્યા
ગૂઢ=વિકટ; બિહામણું
વિકરાળ=ભયંકર, બીક લાગે એવા
કિરણ=સીધી લીટીમાં પડતો પ્રકાશ
સંચર્યું=ગયું
નીરખું=જોઉં
અજસુત=નારદ; બ્રહ્માના પુત્ર
ભૂપત ભણી=રાજા પ્રત્યે
કુળ=વંશ
ઉદરે=પેટે; કુખે.
નગર=મુલક
અવાસ=રહેઠાણ
ચરણે ચાંપી=પગે દાબી
નિશદિન=રાત દહાડો
નીરખે=જુએ
તન=શરીર
સફળહવો=સાર્થક થયો
તારણહાર=તારનાર

પાઠ ૧૭ ધ્રુવજીના બાપ અને નારદ ઋષિ.

પૂર્વ છાયો.

ધ્રુવજીના પિતાને નિસાસા નાખતાં જોઇને નારદ ઋષિ મનમાં વિચાર કરે છે, કે રાજા તું પોતે દુનીઆનો માલિક છે, તો પછી તમને શું દુઃખ છે? નારદ ઋષિ કહે છે કે હે રાજા, તમે સાંભળો. તમે મોટા રાજા છતાં તમને આટલું બધું શું દુઃખ છે, કે છાતીમાં શ્વાસ પણ માતો નથી?

ચોપાઈ.

તમારો દેખાવ આસ્થાથી સેવા કરવા લાયક છે, તમે રૈયતનું પોષણ કરો છો, તમારા દેશમા જેવો જોઇએ તેવો વરસાદ આવે છે, છતાં આટલું બધું દુઃખ શા વાસ્તે રાખો છો? (૧) તે આબાદ ગજ ભોગવો, તને તે કાંઇ દુઃખ હોય? એવાં ધીરજ આપનારાં વચન નારદ ઋષિએ કહ્યાં તોપણ રાજાની આખમાંથી ઘણાં આંસુ પડે છે. (૨) રાજા એમ કહે છે કે ઋષિ સાંભળો, મારો છોકરો જંગલમાં ગયો છે, તેથી મારે મન ઘણું દુઃખ થાય છે, માટે તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો. (૩) મેં બહુ મૂર્ખાઇ કરી, તેથી બાળક વનમા જતો રહ્યો. મેં ઓછી બુદ્ધિવાળાએ એ પવિત્ર માણસનું મન નાશજ કર્યું, એવો મેં ગુનો કીધો છે. (૪) એ કારણથી મેં બધી મોજમઝા અને સુખનાં સાધન છોડી દીધાં, તેથી મેં નિસાસા નાખ્યા, અને મને ચિંતા થાય છે, કે બિહામણુ વિકટ જંગલ હશે, ત્યાં મારો છોકરો એકલો કેમ રહેશે? (૫) જેનું મોં ઘણું કોમળ છે, એટલે જે ઘણો નાજુક છે, તે સુરજનો સીધી લીટીનો પ્રકાશ કેમ વેઠશે? (સુરજનો તાપ શી રીતે વેઠશે) મારૂ બધું સુખ ધ્રુવજી સાથે ગયું, તેથી હું નિસાસા નાખું છું. (૬) તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો, કે જેથી એકવાર છોકરાને મારી નજરે પ્રત્યક્ષ જોઉં, રાજાનાં એવાં વચન સાંભળીને નારદઋષિ રાજા પ્રત્યે બોલ્યા. (૭) રાજા તારા વંશમાં ધ્રુવ જન્મ્યો તેથી તારી જિંદગીને ધન્ય છે, જે માતાને પેટે જન્મ્યા તે માતાને પણ ધન્ય છે, રાજા તને ધન્ય છે, કે તારે ત્યાં ધ્રુવ અવતર્યો. (૮) જ્યાં ધ્રુવ જન્મ્યો છે, તે શહેરને, અને તે મહેલને પણ ધન્ય છે, જે માણસને ધ્રુવની સોબત છે, તેને પણ

ધન્ય છે. જે ધરતી પર પગ મૂકીને ધ્રુવજી ચાલે છે, ત્યાં તે ધરતીને પણ ધન્ય છે એમ કહીએ. (૯) ધ્રુવજીનાં દર્શન રાત દહાડો કરેછે, તે જંગલને, અને તે પક્ષીને પણ ધન્ય છે. હે રાજા તારૂં જીવ્યું સાર્થક થયું, કે તારે ત્યાં એકોતેર પેઢી તારનાર જન્મ્યો છે. (૧૦)

પાઠ ૨૪ મો.

સવાક્ય=સારૂં વચન. સારા બોલ
સ્નેહ—હેત; પ્રીતિ
સદૈવ=હંમેશાં
વાધે=વધે; થાય
કુવાક્ય=નઠારૂં વચન; નઠારા બોલ
લાધે=મળે; થાય
વિવેક=ભલુકાઇ; ડહાપણ; સારા નરસાનો વિચાર
આણી=લાવી
યાર=ભાઇ
ઉચાર=બોલ
વાણી=બોલ; શબ્દ
વિશ્વ=દુનીઆ; જગત
વખાણે=તારીફ કરે સ્તુતિ કરે; માન આપે
કીર્તિ=આબરૂ
જનો=માણસો
પડે=હલકે દરજ્જે ઉતરે; ગરિબાઇમાં આવે; પડતી થાય
ચઢે=મોટે દરજ્જે આવે; સુખી થાય; ચઢતી થાય
વડે=થી; થકી
પ્રાણી=માણસ
પ્રજા=લોકો; રૈયત
પાળે=પોષે
ધુડ=ધુવડ
ઉચારનું=બોલનુ
ભલી=સારી
ભલાઇ=ભલમનસાઇ
બુરાઇ=નઠારાપણું; વેર; દુશ્મનાઇ
અમૂલ્ય=કિંમતી; જેની કિંમત થઇ શકે નહિ તે,
મૂલ=કિંમત
લગાર=થોડી
પળી=ચાંગળું
રે=અરે
માનવી=માણસ
વેણ મૂકયું=શબ્દ બોલ્યો
ગળાય=ગળી જવાય
થૂ કર્યું=થું કેહ્યું
વિમાસશો=પસ્તાશો; દીલગીર થશો.
હાણી=નુકસાન; ખરાબી; પાયમાલી
છરા=બંદુકમાં ભરવાની ગોળી
છેદ=ઘા; જખમ.
સુઝે=માલમ પડે.
કાપ=ઘા; જખમ

રૂઝે=મટે; સારો થાય; નવી ચામડી આવે
કોઠી=મોટી બરણી.
મટે=સારી થાય
તોપ તણો=તોપનો

ભડાકો=અવાજે
હવા વિષે=હવામાં
હડાકો = પડઘો; સામો અવાજ
તાણી=ખેંચી

વદો=ગોબો
વણુશે=બગડશે
ભાર તોલ=માન, આબરૂ, વક્કર.

પાઠ ૨૪ મો વિચારીને બોલવા વિષે.

સારૂં વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં પ્રીતિ વધે છે; નઠારૂં વાક્ય બોલવાથી હમેશાં કજીઓ થાય છે; માટે હે બાઇ મનમાં જરા સ‍લુકાઇ લાવીને જે બોલ બોલો તે વિચારીને બોલો (૧) સારૂં વાક્ય બોલવાથી આખી દુનિયા તારીફ કરે, પણ નઠારૂ વાક્ય બોલવાથી માણુસો આપણી આબરૂ જાણે નહિ, માણુસની પડતી અને ચઢતી જીભથીજ (બોલવાથીજ) થાય છે, માટે હે બાઇ જે બોલ બોલો તે વિચારીને બોલો. (૨) જુઓ રૈયત (લોકો) પોપટને ઘેર પાળે છે, અને ઘુવડ પક્ષી પોતાના માળામાં પણ નચિંત સૂઇ શકતું નથી; એજ બોલનુંજ કારણ જાણ, માટે૦ (૩) સારી જીભથી (સારૂં બોલીને) બાઇ ભલમનસાઇ મેળવ, નઠારી જીભથી (નઠારૂં બોલવાથી) લોકો નઠારૂ બોલે છે, પછી તે ગરીબ હોય કે રાજાનો છોકરો હોય કે રાણી હોય, તોપણ લોકો નઠારૂં બોલે છે, માટે૦ (૪) સારૂં વાક્ય બોલવાથી દૂધ, દહીં અને ઘી આપશે, અને જેની કિંમત ઘણી હશે તેની થોડી કિંમત લેશે; પણ નઠારૂં વાક્ય બોલવાથી કોઇ ચાંગળું પાણી પણ નહિ પાય; માટે૦ (૫) અરે માણુસ તું મોઢેથી જે શબ્દ બોલ્યો તે જેમ તે થુંકલું થુંક ફરીથી ગળાતું નથી, તેમ તે બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી લેવાતો નથી, જો એવી

વાણી હશે તો પસ્તાશો અને નુકશાન થશે, માટે૦ (૬) છરાના ઘાનો ઉપાય માલમ પડે, પણ નઠારાં વાકયનો ઘા કદી રૂઝાતો નથી.:(તે બોલ મનમાંથી જતો નથી.) જેમ કાચની કોઠી ફાટી હોય તે જેમ સંધાતી નથી તેમ, માટે૦ (૭) સારો કે નઠારો તોપનો અવાજે હવામાં હણુહણાટ કરતો ચાલ્યો જતો હોય, તો તમે કહો કે તેને કેમ ખેંચી શકાય ? મતલબ કે ખેંચી શકાય નહિ, તેમ બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી શકાતો નથી, માટે૦ (૮) વિચારીને શબ્દ બોલો, તો કામ કદી પણ બગડશે નહિ દલપતરામ કવિ કહે છે, કે જે સારા માણસો છે, તેજ બાર વક્કર રાખે છે. મતલબ કે બોલેલું પાળે છે.

પાઠ ૨૬ મો.	ગાળ્યાં	હરિને=પરમેશ્વરને
દુઃખ=આપદા, સંકટ	નિદ્રા=ઉંઘ	ભજો=ભજન કરો
આણીએ=લાવીએ	નયણે નિદ્રા=આંખમાં	સાં'ય=મદદ
ઘટ=શરીર	ઉંઘ.	અર્થ=કામ
ઘડીઆં=બનાવ્યાં	સ્વામી=ધણી (લછમણો	સરશે=થશે
ટાળ્યાં=મટાડયાં,	હરી ગયો=છાની રીતે	ભીડ=સંકટ
નવ ટળે=નહિ જાય	મસ્તક=માથાં	સમર્યાં=સંભાર્યાં
રઘુનાથજી=પરમેશ્વર	છેદાઈ=કપાઈ	અંતરજામી=મનનીવાત
જડીયા=વળગ્યાં	લુટાણી=લુટાઈ	જાણનાર; પરમેશ્વર
ભમ્યાં=ભટકયાં. રખડયાં,	સતવાદીઓ=સાચું	ભાવટ=દુઃખ. જંજાળ
	બોલનારો	ભૂધરે=પૃથ્વી ધારણ
ભોગવ્યાં=ગુમાવ્યા	નીચ=હલકા	કરનારે; પરમેશ્વરે

પાઠ ૨૭ મો સુખ દુઃખ મનમાં નહિ લાવવા વિષે.

સુખ અને દુઃખને મનમાં લાવવાં નહિ, કારણ કે તે શરીરની

સાથે વળગેલાં છે. એ કોઇનું મટાડેલું મટતું નથી કારણ કે ઇશ્વરે નિર્માણ કરેલું છે. માટે સુખ અને દુઃખને મનમાં લાવવાં નહિ. (૧) નળરાજા જેવો મરદ નથી, ને દમયંતી જેવી સતી સ્ત્રી નથી, કે જે અર્ધી નાગી અવસ્થામાં જ્યાં અનાજ ને પાણી મળે નહિ તેવા જંગલમાં રખડયાં, માટે૦ (૨) પાંચ પાંડવ જેવા ભાઇઓ કે જેને સતી દ્રૌપદી સ્ત્રી હતી, તેમણે પણ બાર વરસ વનવાસ વેઠ્યો, અને કોઇ દિવસ સુખે ઉંઘ્યા નહિ; માટે૦ (૩) સીતા જેવી સતી સ્ત્રી નથી કે જેના રામજી ધણી હતા, તે સતીને રાવણ લઇ ગયો, તેથી સતી ઘણું દુઃખ પામી, માટે૦ (૪) રાવણ જેવો રાજા જેને મંદોદરી સ્ત્રી હતી, તે રાવણનાં દશ માથાં કપાઇ ગયાં ને બધી લંકા લુટાઇ ગઇ, માટે૦ (૫) હરિશ્ચંદ્ર રાજા સત્યવાદી હતો અને તેને તારાલોચની રાણી હતી. તેણે હલકા માણસને ત્યાં પાણી ભર્યું (મતલબ કે મજુરી કરી) એવાં ઘણાં દુઃખ પડયાં. માટે૦ (૬) જુઓ ઇશ્વરે આગળ ઘણી મદદ કરી હતી. તેથી જણાય છે કે આપણું કામ પણ થશે. એવું સમજીને ઇશ્વરનું ભજન કરો; તે મદદ કરશે. માટે૦ (૭) દરેકને જ્યારે આપદા પડી ત્યારે તેમણે ઇશ્વરને યાદ કીધા, ત્યારે નરસિંહ મહેતાના ધણી ઇશ્વરે (શ્રી કૃષ્ણે) તેઓની આપદા ટાળી, માટે૦ (૮)

પાઠ ૩૯ મો.

સ્વદેશ=પોતાનો દેશ
સ્વદેશ પ્રીતિ=પોતાના દેશપર પ્રેમ
ભલી=સારી, ફળદ્રુપ
ભાર્ત ભૂમિ=ભરત રાજાનો મુલક, ભરત ખંડ; આર્યાવ્રત; હિંદુસ્તાન
વિષે=માં
જેહ=જે
કે'તો=કહેતો
ભલો=સારો
ભોમ=ભૂમિ; જમીન
પ્રાણ=જીવ

મુજી=અક્કલ વગરનો
ભૂમિ = પૃથ્વી
ભારે=એકજાત્રુપ
દાઝ=લાગણી; દયા
શુષ્ક=સુકું; સુકાયલું
હૈયું=મન
વજ્ર=કઠણ; દયા વગરનું
લેવું દેવું=લેણુ દેણુ
કદાપિ=કદાચ
લક્ષ્મીવાળો = ધનવાન; તવંગર; પૈસાદાર
વડો=મોટો
વૈભવી=વૈભવવાળો
રાજવી=રાજા
રૂપાળો = ખૂબસુરત; દેખાવડો
તથાપિ=તોપણ
વિવેકી = ખરૂ ખોટું સમજનાર
વખાણે=તારીફ કરે

કાગ=કાગડા
પ્રમાણે=પેઠે; માફક
સ્વદેશી=વતની; પોતાના દેશનો
દેશીનાં = પોતાના દેશનાનાં
ટાળે=મટાડે; દૂર કરે
પાળે=પોષે
કલ્યાણમાં = ભલામાં; સારામાં
લેખે=ગણે
પુરા પ્રેમથી= ખરા હેતથી
પેખે=જુએ; ઓળખે
વિદ્વતા=પંડિતાઇ; વિદ્વાનપણું
વાપરી=ખરચી
દેશ દાઝે =દેશની લાગણીને માટે
લોકલાજે= લોકની શરમથી

સ્વદેશાભિમાની=પોતાના દેશનું અભિમાન ધરીને કરેલાં
વૃથા=ફોકટ, નકામો
જન્મ=જિંદગાની; જીવતર
ખોયો=ગુમાવ્યો
કમાણી=સાર્થક; પેદાશ
વિદેશે=પરદેશે
વસીને=રહીને
કાળ=વખત; સમય
ગાળી=ગુમાવી
સ્વદેશે=પોતાને વતને
વિયોગી=જુદા પડેલા; વછુટા પડેલા
ભેટી=મળી
ભાવે=હોંસથી
હર્ષનાં=હરખનાં; આનંદનાં
આંસુ=આંખમાંથી પડતાં પાણી
નાવે=આવે નહિ

પાઠ ૩૯ મો. પોતાના દેશપર પ્રેમ.

સારા ભરતખંડમાં હમેશાં રહેતો હોય તેમાં કોણ બિચારો

હશે કે જે " મારો દેશ સારો છે, મારી ભૂમિ સારી છે અને એ મને જીવથી હંમેશાં વહાલી છે " એમ કોણ નહિ કહેતો હોય? (મતલબ કે બધાજ કહેછે.) (૧) કયો અક્કલ વગરનો પૃથ્વીને ભારે મારતો હશે? કે જેને દેશની લાગણી જરા પણ નથી, જેનું મન હમેશાં કઠણ અને સુકાએલું હોય છે, જે એમ જાણે છે કે મારે કંઇ લેવું દેવું નથી, (મતલબ કે મારે કોઇની સાથે સંબંધ નથી) એવો માણસ. (૨) કદાપિ તે ઘણો પૈસાવાળો હશે, મોટા વૈભવ-વાળો, રાજા કે રૂપાળો હશે તોપણ તેને વિવેકી માણસ વખાણે નહિ, તે કાગડા અને કીડાની પેઠે ગુજરાન ચલાવે છે. (૩) જે દેશીનાં દુઃખ મટાડે હજારો માણસોનું હમેશાં પોષણ કરે, વળી લોકના ભલામાં લાભ ગણે, તેને ખરો સ્વદેશી જાણવો. કહો કે તેને ખરાં હેતથી કોણ નહિ જુએ? (મતલબ કે બધા જ જુએ.) (૪) જે વિદ્વાન માણસે દેશની લાગણીને માટે વિદ્યાનો ઉપયોગ કીધો નથી, જે પૈસાદારે લોકોની શરમથી એક પાઇ પણ ખરચી નથી. જેણે સ્વદેશાભિમાનનાં કામ કીધાં નથી, તેણે પોતાની જિંદગી નકામી ગુમાવી અને શું કમાયો? (મતલબ કે કંઈ જ નહિ.) (૫) પરદેશમાં રહીને ઘણો વખત ગુમાવીને જે મારો ભાગ્યશાળી હોય તેજ પોતાને દેશ જાય અને જુદાં પડેલાં સગાં અને ભૂમિને હેતથી મળે, તે વખતે કહો કે કોને હરખનાં આંસુ નહિ આવે? (બધાને જ આવે.) (૬)

પાઠ ૪૬ મો.

ધાઇ=દોડી	ભેટયા=મળ્યા	કપટે=દગાથી
ભાવે=હેતથી	ભ્રાત=ભાઇ	ખસે=દૂર જાય
	સાથ=સંગાત	સામગ્રી=સામાન; ચીજો

હસે=મશ્કરી કરે
ઉતરવા=રહેવા
વશેક=ઘણાજ; વધારે
વસમો=કપરો; કઠણ
ઠામ=જગો
છાજ=છત
વળી=લાકડી
ભીંત્યો=ભીંત
દોદશ=બંને બાજુ
જુઆ=જોઆ
હુઆ=થયા
હસણી=મજાકખોરી
નાત્ય = નાત
દર્શન=જોવું; દેખવું
ખોઇએ=દૂર કરીએ
સુંદરી=જુવાન સ્ત્રી
મનવિના=કમનથી
નમે=નમસ્કાર કરે
દીઠા=જોયા
હરિ=પરમેશ્વર

કુટડો=દેખાવડો
તુઠડો=પ્રસન્ન
ભાગ્યું=દૂર થયું; ટળ્યું
મરડે=મચડે
મંડપમાં=માંડવામાં
ચંગ=મંજીરા; કાંસાજોડ
ગાંઠડી=ગાંસડી
લટકે=ટીંગાય
પટકે=પિછોડાએ
કાષ્ટ=લાકડાં
ભારો=જુડો
મામેરાનો=મોસાળાનો
ઉધારો=બાકી; મણા
તુળશીદળ = તુળશીનાં પાંદડાં
ફુંકશે=વગાડશે
પૂરૂ=બરોબર
કૌતક=મશ્કરી, ગમત
ટોળ=મજાક
ઉતાવળી=ઝડપથી

મરમે=ભેદમાં
લજાવ્યું=એબ લગાડી
પેઢીનું=વંશનું
નબાપા=બાપ વગરનાં
ભલાં=સારાં
કઠણ=સખત
કઠણબોલ=મેણાના બોલ
મછર = અહંકાર; તોર; ઝેર
પુઠળથી=પાછળથી
ખડબડો = ખકબકો
લખેશ્રરી = લાખ રૂપૈઆનો ધણી
શે=શું
રાંક=ગરીબ
પિતા=બાપ
મુજ=મારે
કાપડું= બૈરાની છાતી ઢાંકવાનું લુગડું
મેર=મેરૂ પર્વત
જીવતો રહે=કાયમ રહે

પાઠ ૪૬ મો. નરસિંહ મેહેતાની ઉના ગામમાં પધરામણી.

વિષ્ણુ મેહેતા (નરસિંહ મહેતા) આવ્યા સાંભળી શ્રીરંગમહેતા વેવાઇ દોડતા આવીને બંને હોંસથી મળ્યા, જમાઇ અને

જમાઇનો ભાઈ પણ મળ્યા અને બધા નાગરનું ટોળું પણ આવીને મળ્યું. (૧) તે બધા છળભેદથી બાઝીને પાછા દૂર જતા રહે અને એનો સામાન જોઇ જોઇને મશ્કરી કરે, ઉતારાને માટે ઘેર આપ્યું તેમાં ચાંચડ મચ્છર ઘણાજ હતા. (૨) તે ઘરની જમીન ઉંચી નીચી ને કઠણ હતી અને છાપરાપર નળીઆં નહોતાં; તે ઘરની છાજ કોહેલી ને સાકટીઓ જુની હતી, અને ભીંતો બંને બાજુએ બેવડી વળી ગએલી હતી. (૩) જ્યાં નરસિંહ મહેતાનો ઉતારો થયો, ત્યાં ઘણાં માંકડ અને જુવા હતા; વેવાઇ ઉતારો આપીને ગયા પછી મજાકખોરી નાગરી નાત બોલવા લાગી. (૪) કુંવર વહુનો બાપ વૈષ્ણવ છે, તેથી તેના દર્શન કરીએ તો પ્રાશ્ચિત જતા રહે (પાવન થઇએ) મહેતાને જોવા માટે ઘેરે ઘેરથી બૈરાંઓ ખુશીથી આવ્યાં. (૫) કમનથી મહેતાને નમસ્કાર કરે અને કહે કે, તમે આવ્યા તે સારૂં થયું, સ્ત્રીઓ એક બીજાને કહે છે કે, મહેતાને જોયા તે પરમેશ્વરને જોયા બરાબર છે. (મતલબ કે એમ મશ્કરી કરે) (૬) જુઓ એનો રસાલો કેવો દેખાવડો છે ! એને પરમેશ્વર પ્રસન્ન છે; મશ્કરીમાં એવું કહે છે કે, હવે કુંવર વહુનું દુઃખ જતું રહ્યું. (૭) મહેતાજીના બળદ ઉપર ઘણી બગાઇઓ છે તે જુઓ. મહેતાજી માંડવામાં કીર્તન વગાડશે તેથી નાગરની નાતમાં આબરૂ વધશે. (૮) આ ગાંસડી વળગાડેલી લટકે છે, તેમાં પિછોડીએ તાલની જોડ બાંધી છે; આ તુળશીના લાકડાનો ભારો છે, (તુળસીની માળા) કહો હવે મોસાળામાં શું ખામી છે ? (૯) છાબડીમાં તુળસીનાં પાંદડાં મુકશે, ને ઉભો રહીને શંખ વગાડશે, સાધુ ઇશ્વરનું ભજન કરશે એટલે મોસાળું પણ પુરું થશે. (૧૦) એમ નાગરની સ્ત્રીઓ ગમત કરે

અને મશ્કરી કરીને ઘર તરફ પાછી જાય. બાપા મોસાળું લઇને આવ્યા તે વાત કુંવરબાઇએ જાણી. (૧૧) તેથી ઝડપથી મળવાને માટે દોડી કે નણંદ મરમમાં બોલી કે, બાપ દીકરીને આ શું પ્રીત કે હાંસી કરાવવા આવ્યો ? (૧૨) બાપદાદાની સાત પેઢીને એબ લગાડી, સાથે સાધુઓનું શું કામ હતું. શું એકલા મળવા જાઓ છો ? એવા બાપ કરતાં બાપ ન હોય તે સારૂં. (૧૩) આવો મહેણાંનો બોલ સાંભળીને કુંવરબાઇ પાછી વળી, ને કહેવા લાગી કે, હે નણંદ આટલો અહંકાર શા માટે રાખો છો. હે બેન પાછળથી શું બબડો છો. (૧૪) જેનો બાપ પૈસાવાળો હશે તેની દીકરીને ઘણો લાભ થશે. કોઇનો બાપ લખેશરી કહેવાય તો તે મારે શું કામનો. (૧૫) ગરીબ બાપ મારે ઘેર આવ્યો તો તેનુ એક કાપડું સોનાના ડુંગર બરોબર છે. તમારી મરજીમાં આવે તેમ બોલો પણ મારે મન તો એ બાપ ઘણું જીવજો. (૧૬)

પાઠ ૪૯ મો.	પાલણુ=પોષણ	સુખદીએ=સુખ આપે
મહીં=સાતમીનો પ્રત્યય "માં"	કાજ=કામ	ભર=જોઇએ તેવી
તન=શરીર	તેજસ્વી=પ્રકાશિત	આણી=લાવી
ભાન=શુદ્ધ; સમજ	શશી=ચંદ્ર	મેઘ મંડળ=વાદળાં
પુરાણુ=પુરેપુરૂં	તિમિર=અંધારૂં, અંધકાર	નિયમિત=વખતસર
સમયે=વખતે	ગગને=આકાશમાં	વૃષ્ટિ=વરસાદ
પ્રથમ=પહેલાં	દિનરાત=દહાડો રાત	સંતોષ=તૃપ્તિ
સ્મરૂ=યાદ કરૂ	આરામ=વિશ્રાંતિ	હરખ=ખુશી
કાર્યો=કામો	શ્રમથી=મહેનતથી	સૃષ્ટિ=દુનીઆ
		પૃથ્વી=જમીન

ધન=પૈસો	પાવક=ગરમી, અગ્નિ	નીતિપંથ=નીતનો માર્ગ
કઠિન=કપરાં	ઇશે=પરમેશ્વરે	ભુલાવતા=વીસરાવતા
કષ્ટ=દુઃખ	સત્તા=હુકમ	સંશય=શક
અનેક=ઘણું જ	થાપી=બેસાડી	મુજ=મારા
કાપે=દૂર કરે, મટાડે	સદૈવ=હમેશાં, સદા	સદ્ભક્તિ=ખરી ભક્તિ
સરજ્યાં=બનાવ્યાં	સુબુદ્ધિ=સારી અક્કલ	ચરણે=પગમાં
		ઠરૂં=સંતોષ પામી રહું

પાઠ ૪૯ મો. ઇશ્વર પ્રાર્થના.

જ્યારે ઉંઘમાં શરીરનું ભાન નહોતું, ત્યારે જુઓ કે જેણે આપણી પુરેપુરી સભાળ લીધી, તેને સવારના પહોરમાં પહેલો યાદ કરૂં, પછી દહાડાનાં બધાં કામો કરૂં. (૧) એ હમેશાં હેતથી પ્રાણીઓનું પોષણ કરે છે, અને પ્રાણીઓ માટે દુનીઆની રચના કરેલી જણાય છે. પ્રકાશવાળા સુરજ અને ચંદ્રમા હંમેશાં પ્રકાશતા રહે છે, તે જીવને જીવન શક્તિ વધારે આપે છે. (૨) આકાશમાં રાત દિવસ ફરીને અંધારૂં મટે છે, ત્યાં તેને આરામ બીલકુલ નથી. દહાડાની ઘણી મહેનતથી પ્રાણીઓ થાકયા ત્યારે આખી રાત સુખ આપે એવી સારી ઉંઘ આણી. (૩) જો આ વરસાદનાં વાદળાં વખતસર વરસે છે, તેથી દુનીઆ સંતોષથી આનંદમાં ફુલાય છે. જમીન વનસ્પતિમાંથી ધન અને અનાજ આપે છે, અને તે જીવોનાં ઘણાં અઘરાં દુઃખ મટાડે છે. (૪) પરમેશ્વરે પવન, પાણી અને અગ્નિ આ કેવાં બનાવ્યાં છે ! એ ત્રણે હંમેશાં જીવોનું જીવન (જીવવાનો આધાર) છે, વળી જો એ ત્રણેને માણસની ચાકરી આપી છે, અહા ! પ્રાણીઓના સુખનાં સાધનની શી ગોઠવણ કરી છે ! (૫) ઓહો પરમેશ્વર તેં માણસના મનમાં અક્કલ આ-

પી છે, તેથી તેં બધા જીવોપર માણુસની ઘણી સત્તા રાખી છે, જે હમેશાં એવું સારૂં પોષણ કરે છે, તેને વીસરીને નહિ ભજે તે પાપી માણુસ છે. (૬) પરમેશ્વર હું માગું છું, કે સારી બુદ્ધિ આપો, અને નીતિને રસ્તે દોરવો, મને ભુલવામાં નાખનાર બધા વહેમો દૂર કરો, મારી ફરજ છે એજ સમજીને હું બધાં કામ સદ્‌ભક્તિથી કરૂં, અને તમને પગે પડું તો મને વિશ્રાંતિ મળે (૭)

પાઠ ૫૫ મો.

શિર=માથું; મસ્તક
કોટે=ડોકે
કંઠ=ખોપરી
માળ=માળા
વૃષભ=બળદ
વીણ=વગર
ભૂપાળ=રાજા
નેહ=સ્નેહ; હેત
દાખવે=જુવે
ચક્ર=ચક્કર
ગળ્યો=ઢાંકયો
પરવરે=ચાલે
ઉજ્વળ=સફેદ
ઓપતો=શોભતો

જામો=ઝુલતો અંગરખો
ફાળ=છલંગ
મૃગ=હરણ
શ્વાન=કુતરો
સુજાણ=સારા જાણીતા
શુક્રાચાર્ય=દૈત્યના ગુરૂ
હરનિશ=હંમેશાં
રે'=રહે
મેડક=દેડકો
નિર્બળ=કમજોર
કોલ=કોયલ
કાયર=બાયલો
સાર=સારી
રક્ષણી=રક્ષણ કરનાર
તારૂણી=જુવાન સ્ત્રી

પઢતો=ભણતો
પુર્યો=ગોંધ્યો
મધુરો=મધુર રાગનો
વાચા=વેણ, શબ્દ
વીર=ભાઇ
કામની=સ્ત્રી
કીર=પોપટ
ચરણ=પગ
સા'યો=પકડયો
લાખો=લાખો માણુસથી
સઉકો=બધા
વિસરે=જાય
વસમી=અઘરી
વાટ=રસ્તો

પાઠ ૫૫ મો ઉખાણા.

(પ્રશ્ન) જેના માથાપર ગંગાજી રહે છે, જેની ડોકમાં ખો-

પરીની માળા છે, તો કહો કે મહાદેવ વગર કયો રાજા બળદનું વાહન કરે? (૧) (જવાબ) હંમેશાં પ્યારથી જોઇશું તો એક ભરે છે ને બીજો ખાલી કરે છે, જે ચક્ર દરરોજ ફરતું જણાય છે તે રેંટ. (૧) (પ્રશ્ન.) એક પુરૂષે બીજા પુરૂષને ઢાંકયો તેથી જેને ઢાંકયો છે તેનું શરીર સારૂં દેખાય છે, તે ઘણો ઉત્તમ માણુસ છે તો તમે સારા માણુસો સમજો કે એ શું છે? (૨) (જવાબ) જે પગ વગર ચાલે છે. પુરૂષો તેનાપર બહુ હેત રાખે છે, સફેદ શરીરે શોભતો તેને જામો કહીએ. (૨) (પ્રશ્ન) છલંગ મારે છે, પણ હરણ નથી, તેમ સસલો પણ નથી, અને કુતરો પણ નથી તેમજ મો ઉચ્યું છે પણ મોર નથી; હે સારા જાણીના ડાહ્યા માણુસો સમજો કે એ શું છે? (૩) (જવાબ) શુક્રાચાર્યનું વાહન છે, જે હંમેશાં પાણીમાં રહે છે. જીભ નથી તોપણ ઘણું બોલે છે તે દેડકો કહેવાય છે. (૩) (પ્રશ્ન) સ્ત્રી છે પણ કમજોર નથી. કાળી છે પણ કોયલ નથી. દરમાં રહે છે પણ નાગણી નથી. તો એનો જવાબ કહે? (૪) (જવાબ) બાયલાના હાથમાં શોભે નહિ, અને બહાદુરને મન તે સારો છે, વળી તે આ શ્રેષ્ઠ શરીરનું રક્ષણ કરનાર છે, હે જુવાન સ્ત્રી તે તરવાર છે. (૪) (પ્રશ્ન) ભણે છે પણ વિદ્વાન નથી તેને ગોંધ્યો છે પણ ચોર નથી ડાહ્યા માણુસ હોય તો સમજો કે તે મીઠું બોલે છે. પણ મોર નથી ત્યારે એ શું હશે? (૫) (જવાબ) પવિત્ર પક્ષીની જાતમાં છે, ભાઇ શબ્દ બોલે છે, તે જંગલનો રહેવાશી છે ને જંગલમાં પેદા થાય છે હે સ્ત્રી તે તો પોપટ છે. (૫) (પ્રશ્ન) ચાલે છે પણ પગ નથી, ઉડે છે પણ પાંખ નથી, લાખ માણુસથી

પણ પકડાયલો રહે નહિ, બધા તેને આંખે જુએ છે. તો એ શું ? (૬) (જવાબ.) તે ગગન તરફ જાય છે, ઘરમાં રહે તો ગભરામણ થાય છે. તે અધ્ધરે રસ્તે જાય છે. માણુસો તેને ધુમાડો સમજીએ. (૬)

પાઠ ૫૭ મો.	સાફ=ચોકખી	ઠાલા = નકામા
ઘડી ઘડી=વારંવાર	અરણવ=દરીઓ, સમુદ્ર	કમી=ઓછી
ઉકળાટો=ઘામ	ભાળ્યાં=જોયાં	ઉભરાય=જથાબંધ એ-
ભારી=બહુ	રસ=મધુર સૂર	પીત=પીળો (કઠી થાય
અભ્ર=વાદળાં	યંત્ર=સતાર, સારંગી	સૂર્યાસ્ત=સૂરજનું આથ-
સકળ=બધા	વગેરે	ઉજળું=સફેદ (મવું તે
ચાળા=ચિહ્ન, લક્ષણ	રૂપાળા=સારા	નૈઋર્ત્યતા=દક્ષિણ અને પ
ચલ્લી=ચકલી	અધિક = વધારે	શ્ચિમ દિશાની વચ્ચેના
બગ=બગલો	ઘંટ=અવાજ	શીતળા=ઠંડા, શીતળ

પાઠ ૫૮ મો વસંત ઋતુનાં લક્ષણ.

તડકો ને શીળો ઘડીએ ઘડીએ બદલાય છે, તાપથી જીવોને ઘણો ઘામ થાય છે, ઘણાં કાળાં વાદળાં આમ તેમ દોડતાં દેખાય છે. તેથી બધા માણુસો કહે છે કે એ વરસાદનાં ચિહ્ન થાય છે. (૧) ચકલી ધૂળમાં ફડફડ પાંખો ફફડાવે છે- બગલાં પોતાની પાંખ બરોબર ફેલાવીને બેસે છે, પક્ષીઓ દરીઆ કાંઠેથી આવતાં જોયાં. તેથી બધા૦ (૨) રાત દિવસ શીતળ પવન ફરફર આવે, ઝાડો ખરર થરર શબ્દે હાલતાં જણાય, વાજિંત્રમાં બહુ સારા મધુર સૂર આવે છે, તેથી બધા૦ (૩) હમેશ કરતાં તો હવા ઘણી ભેજવાળી જણાય છે. ફૂલમાંથી બહુ સારી વાસ નીકળીને આવે. આથે

ઘંટા વાગતા હોય એવા ખોટા અવાજ સંભળાય છે. તેથી બધા૦ (૪) હવામાં ગરમી ઓછી હોવાને લીધે ખાર ઓગળે છે અને ઉધઇ, કીડી અને મકોડા જોરથી ઉભરાય છે. (ઘણાજ પાકે છે) પક્ષીઓ માળા બાંધવાની તપાસમાં આમ તેમ ફરે ઉડે. તેથી બધા૦ (૫) શોભાયમાન ધનુષ જણાય છે અને સુરજ આથમતા પીળો ભાસ થાય છે, ચંદ્રમાની આજુબાજુ ઘણું સફેદ કુંડાળું દેખાય છે. ઇશાન ખુણામાં ઘણી વીજળી થાય છે, અને નૈઋત્ય ખુણામાં ઠંડો પવન વાય છે. (કારણ કે નૈઋત્ય ખુણામાં દરીઆ છે તેથી.) તેથી બધા૦ (૬)

પાઠ ૫૯ મો.

રક્ષ= ક્ષણ કર
દેવ=ઇશ્વર
મહારાજા=પાંચમા જ્યોર્જ
પ્રૌઢ=ઘણા મોટા
જયવંત=જશવાળા
મપ્ર=વધારે
કીર્તિનો=મોટાઇ
યશ=જશ
લબાવ=વધાર, ફેલાવ
જગદીશ=પરમેશ્વર
વીખેરવા=છુટા પાડવા
રૂઠ=ગુસ્સે થા

કાળ=મોત; હાર
બંધપાડ=બેસાડ
દ્વેષ=કીનો, અદેખાઇ
હુન્નર=કસબ
અમઘેર=અમારે ત્યાં
સંપ=નિરાંત
સધો=થાઓ
કાળ=વખત
ગંજ=ઢગલો
દાન=પુણ્ય
શ્રેષ્ટ=મોટા
જાથુ=હંમેશ
ક્ષેમ=સુખ
રાય=રાજા

સહ અભિમાને=સારી ઉંચી લાગણીથી
પૂજ્ય=પવિત્ર
પ્રત્યે=તરફ
ધર=રાખ
શક્તિમાન=જોરાવર
રાજેશ્વર=રાજાઓના ધણી
નાથ=પરમેશ્વર
મહાજ્ઞાની=અક્કલનો ભંડાર; મોટાજ્ઞાનવાળો
શુભકાર=કલ્યાણ કર·
પાર=સુધી (નારી
દીલ=મન
સ્વીકાર=કબુલ કર

પાઠ ૫૮ મો. રાજગીત.

હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજાનું રક્ષણ કર. હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજાનું રક્ષણ કર. હે મોટા રાજા તમે ઘણાં વરસ જીવજો. હે પરમેશ્વર શાહેનશાહનુ રક્ષણ કર. એમને ઘણા કિર્તિવાન બનાવ. મોજ મઝા, મોટાઇ અને આબરૂ આપ. અને એમનું રાજ્ય ઘણાં વરસ ચાલે તેમ કર. હે પરમેશ્વર શાહેનશાહનુ રક્ષણ કર. (૧) અરે પરમેશ્વર, હે જગતના ધણી તું ઊઠ, અને એના દુશ્મનને વીખેરી નાખવા તૈયાર થા; અને તેમનું મોત લાવ. વેર અને કંકાસ બધો બેસાડી દે. સમજણ અને કળા વધે એમ કર; અમારા ઘરમાં નિરાંત ને સંપ થાઓ કે જેથી હંમેશાં અમારૂં ભલું થાય. (૨) હે પરમેશ્વર તું મોટા જ્યોર્જ રાજાપર જોર, આબરૂ અને સુખ સ્થિતિની ઢગલાબંધ (ઘણીજ) બક્ષીસ કર. કારણ કે ગરીબ અને રાજા સારી ઉચી લાગણીથી એમનું રાજ્ય પૂજવા લાયક ગણે છે. અને જ્યાં ત્યાંના લોક એમના નામ તરફ હેત બતાવે છે (૩) હે સર્વ શક્તિવાન, રાજેશ્વર, મહાજ્ઞાની, પ્રભુ તું એને તારી છાંયમાં રાખ. એની પૂર્વ કિનારાથી પશ્ચિમ કિનારા સુધી કલ્યાણકારક ઘણી સ્તુતિ થાય છે વફાદારનો સંપ કબુલ કર. હે પરમેશ્વર શાહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૪)

ગુજરાત પ્રાંતની ભૂતળ.

ગુજરાત પ્રાંતના ખંભાતના અખાતથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે. ખંભાતનો અખાત સાંકડો થતો થતો ઉત્તરમાં ખંભાતના નવાબ સાહેબના રાજ સુધી ગએલો છે. ખંભાતના અખાતની પશ્ચિમમાં જે મોટો મુલક આવેલો છે, તેને કાઠિઆવાડનો દ્વીપકલ્પ કહે છે; એને દ્વીપકલ્પ કહેવાનુ કારણ એ કે એની ત્રણ બાજુએ પા-

ણી છે, અને એક બાજુએ જમીન છે, એની દક્ષિણમાં, પશ્ચિમમાં અને પૂર્વ તથા ઉત્તરના થોડા ભાગમાં દરીઆ છે, અને કાઠિઆવાડના માત્ર ઇશાન કોણમાંજ જમીન છે. ખંભાતના અખાતની ઉત્તરમાં અને પૂર્વમાં આવેલો બીજો ભાગ છે. એ બીજો ભાગ અસલમાં ગુજરાત કહેવાતો હતો એ ભાગની જમીન ઘણીખરી સપાટ છે. પણ દરીઆ કિનારાની દમણથી તે ખંભાત સુધીની જમીન નિચાણમાં આવેલી છે, માટેજ પૂર્વમાંથી નીકળનારી દમણ-ગંગા, પાર, અંબિકા, પૂર્ણા, તાપી, કીમ, નર્મદા, (રેવાજી) ઢાઢર, મહી વગેરે નદીઓ પશ્ચિમ તરફની નિચાણ જમીનમાં વહીને ખંભાતના અખાતને મળે છે. સાબરમતી ઉત્તરમાંથી નીકળી દક્ષિણમા વહી ખંભાતના અખાતને મળે છે. બનાસ અને સરસ્વતી ઇશાન કોણમાંથી વહી કચ્છના રણમાં સમાઇ જાય છે. એ ઉપરથી જણાય છે કે ગુજરાતની પૂર્વ તથા ઇશાન કોણ તરફની જમીન ઉંચી છે, કારણ કે એ બાજુએ ડુંગરા આવેલા છે. વાંસદા અને ધરમપોરની પૂર્વમાં સહ્યાદ્રિના ડુંગરા આવેલા છે. રેવાકાંઠા એજન્સિમા રાજપીપળાના ડુંગરા આવેલા છે પંચમહાલમા પણ ડુંગરા આવેલા છે, તેમાં સૌથી મોટો પાવાગઢ છે. એના ઉપર કાળકામાતાનું દહેરું છે. મહીકાંઠા એજન્સિની પૂર્વમાં તથા ઉત્તરમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે. ગુજરાતની ઉત્તરમાં આબુનો ડુંગર છે.

પાલણપુર એજન્સિની પશ્ચિમમાં તેમજ કડી પ્રાંતની પશ્ચિમમા કચ્છનું રણ છે, માટેજ તે બાજુની જમીન નીચી ને રેતાળ છે તેથી ત્યાં તાપ અને ટાઢ વધારે પડે છે. રેતાળ જમીનમાં ઝાડ ઉગતાં નથી. ને ઉનાળામાં પાણીની આપદા પડે છે. એવા રણના મુલકમાં સાંઢણી પર બેસી મુસાફરી કરાય છે.

ગુજરાતનો મધ્ય ભાગ જેને ચરોતર (સારી જમીન) કહે છે, તેમાં ખેડા જિલ્લો, ગાયકવાડનો વડોદરા પ્રાંત અને મહી નદી આવેલી છે. એ ચરોતરની જમીન નદીના ભાઠા જેવી રસાળ છે, તેથી પાક સારો થાય છે. તમાકુ બાજરી ઘણાં પાકે છે. તેમજ રાયણ, મહુડા અને આંબાનાં ઝાડ ઘણાં ઊગે છે. ઘાસ ચારો ઘણો થાય છે તેથી-જ ચરોતર નામ પડયું છે. અહીંઆ ઢોરોને ચરવાનુ સારૂં મળે છે તેથી જ ચરોતરમાંથી પરદેશ ખાતે ઘી ઘણું જાય છે.

પંચમહાલમાં ડુંગરાને જંગલ ઘણાં છે, તેથી ત્યાંની હવા સારી નથી. તાપ અને ટાઢ વિશેષ પડતાં નથી. જંગલ હોવાને લીધે ઇમારતી લાકડાં ઘણાં થાય છે. પંચમહાલમાં મકાઇ ઘણુ પાકે છે.

ભરૂચ જિલ્લાની જમીન સપાટ છે, ઝાડો ઘણાં થતાં નથી. એ જિલ્લાના પૂર્વ ભાગને કાનમ કહે છે. ત્યાં કપાસ ઘણો સારો પાકે છે. એ જિલ્લાની જમીન કાળી છે. કાળી જમીન કપાસને બહુ માફક આવે છે, નર્મદા નદીના બેટમાં તમાકુ ઘણી સારી થાય છે.

પાલણપુર એજન્સિ, સુરત એજન્સિના વાંસદા, ધરમપોરના રાજ્યની જમીન ડુંગરવાળી ને જંગલવાળી છે. તેથી ત્યાંની હવા શરદીવાળી અને પાણી પાલીઆં છે. એમાં રાની (જંગલી) લોકો રહે છે, જંગલમાં લાકડાં ઘણાં થાય છે.

સમુદ્ર કિનારાની હવા સુકી ને સારી ગણાય છે, માટે ઉના ળામાં ઘણા લોકો હવા ખાવા તથા માંદા માણસો પાણી ફેર માટે જાય છે, સમુદ્ર કિનારાની પાસેના ગામોમાં તાપ અને ટાઢ સરખાં પડે છે, ને વરસાદ ઘણો પડે છે.

સુરત જિલ્લામાં ખાડીઓ ઘણી છે, ઓરપાડ તાલુકાની જમીન

ભરૂચ જિલ્લા જેવી સપાટ છે, અને ઝાઝાં ઝાડ નથી, માંડવી તાલુકો વાંસદા, ચીખલી તાલુકો અને પારડી તાલુકો, એના પૂર્વ ભાગમાં જંગલ ને ડુંગર ઘણા છે. વલસાડ તાલુકામાં પારનેરાનો ડુંગર સૌથી ઉંચો છે. પૂર્વ તરફના ભાગોમાં ડાંગર થાય છે, અને બાકીના ભાગોમાં તુવેર, બાજરી અને કપાસ થાય છે. ગણદેવી પરગણામાં શેરડી થાય છે. અને ત્યાંનો ગોળ વખણાય છે ઓરપાડ તાલુકામાં તથા હાંસોટમાં ઘઉં સારા પાકે છે.

સુરત જિલ્લો, ભરૂચ જિલ્લો, વડોદરા પ્રાંત, ખેડા જિલ્લો, અમદાવાદ જિલ્લો અને કાઠિઆવાડમાં ઘણે ઠેકાણે કપાસ પાકે છે. તેનું રૂ મીલમાં કાપડ વણવા માટે મુબઇ ઘણું જાય છે.

અમદાવાદ જિલ્લાના ધોળકા તાલુકાનો દક્ષિણ ભાગ, ધંધુકા તાલુકાનો પૂર્વ ભાગ અને કાઠિઆવાડનો કેટલોક ભાગ જેને ભાલ કહે છે. તેમાં ઘઉં તથા કપાસ સારા પાકે છે, અને કપાસનું રૂ થઇ ધોલેરા બંદરથી વહાણ મારફતે મુંબઇ જાય છે.

પહેલો ભાગ જે કાઠિઆવાડ નામથી ઓળખાય છે તેને અસલ સૌરાષ્ટ કહેતા હતા. કાઠિઆવાડ એજન્સિમાં ઘણાં ડુંગરો છે. કાઠિઆવાડના મધ્ય ભાગમાં ચોટીલા વગેરે ડુંગરાની હારો છે, વળી જુનાગઢ પાસે ગીરનારનો ડુંગર સૌથી મોટો છે. પાલિતાણા પાસે શેત્રુંજો ડુંગર છે, ત્યાં શ્રાવક લોકો જાત્રા કરવા જાય છે. ડુંગરોને લીધે પથરા ઘણા નીકળે છે, કાઠિઆવાડમાં મુખ્ય પાક કપાસ, બાજરી, ડાંગર, તમાકુ, જુવાર, તલ અને શેરડી થાય છે. કાઠિઆવાડના લોકો આપણા કરતાં ઉંચા અને શરીરે જોરાવર હોય છે. કાઠિઆવાડની દરીઆ કિનારાની જમીન નિચાણમાં

છે, અને વચલો ભાગ ઉંચાણ છે. તેથીજ એમાં મોટી નદી નથી. મોટી નદી ભાદર છે, તે ચોટીલાના ડુંગરમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળે છે. જામનગર (નવાનગર)ની ઉત્તરમાં કચ્છના અખાતમાંથી મોતી નીકળે છે. કાઠિઆવાડના કાંઠાપર ભાવનગર, મહુવા, જાફરાબાદ, દીવ, વેરાવળ, માંગરોલ, નવીબંદર, પોરબંદર,(સુદામાપુરી) દ્વારકા, નવાનગર, (જામનગર) જોડીઆ એ બંદરો છે. એ બંદરોથી વહાણ મારફતે ઘણો માલ ભરૂચ, સુરત, વલસાડ, મુંબઇ વગેરે બંદરે જાય છે, કાઠિઆવાડના વવાણીઆ બંદરેથી કચ્છમાં જવાય છે.

મહારાષ્ટ્ર તથા દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતની ભૂતળ.

મહારાષ્ટ્રમાં વચ્ચે સહ્યાદ્રિપર્વત આવવાથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે. (૧) દક્ષિણ (દકખણ) (૨) કોકણ. દક્ષિણમાં મોટી નદીઓ છે. તેથી નદીઓના કાંઠાની ભૂમિ રસાળ છે, ને હવા ભેજ વગરની છે, એનો ઉત્તર અને પશ્ચિમ ભાગ ઉંચો છે, કારણ કે ઉત્તરમાં સાતપુડા પર્વત અને પશ્ચિમમાં સહ્યાદ્રિ પર્વત આવેલો છે. મુખ્ય પેદાશ અનાજ, રૂ, શણ, શેરડી, તમાકુ, ઇમારતી લાકડાં, મધ, મહુડા, લાખ, સુરોખાર. સહ્યાદ્રિ પર્વતમાંથી લોઢું જડે છે અને જત સસ્થાનમાંથી ગાળવાની કુલ્લી બનાવવાની માટી નીકળે છે. કોકણનો પૂર્વ ભાગ ઉંચો છે, કારણ કે સહ્યાદ્રિ (પશ્ચિમ ઘાટ) પર્વત આવેલો છે, પશ્ચિમ ભાગ નીચો છે કારણ કે અરબી સમુદ્ર આવેલો છે, તેથી કોકણનો ઢાળ પશ્ચિમ દિશાનો છે. ડાંગર પાકે એવી રસાળ જમીન છે, અને નાળિએરની વાડીઓ ઘણી છે. આખો કોકણ પ્રાંત ખરબચડો ને વિકટ છે. ત્યાંની હવા ભેજવાળી છે, તેથી ઝાડ ઘણાં ઉગે છે. કોઇ કોઇ ઠેકાણે સાગ થાય છે, મુખ્ય પેદાસ

ચોખા, નાગલી, નાળિએર, મીઠું, હરડાં ને ઇમારતી લાકડાં વગેરેની છે.

કચ્છ પ્રાંતની ભૂતળ.

મધ્ય ભાગમાં ડુંગરાની ત્રણ મોટી હારો છે. ઉત્તરધાર, મધ્ય ધાર અને ધીણોધાર (ચડવા) એ ડુંગરાઓ પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં પડેલા છે. કચ્છમાં સૌથી ઉંચામાં ઉંચું શિખર કાળો છે. એમાં એકે નદી નથી; પણ નાગમતી, રૂકમાવતી અને ખારી એ વહેળા મોટા છે. નાગમતી ને રૂકમાવતી કચ્છના અખાતને મળે છે અને ખારી ઉત્તરના રણમાં સમાઇ જાય છે. મુખ્ય પેદાશ અનાજ, તેલીબીઆં, રૂ, ઉન, મીઠું. ઢોર. કચ્છ પ્રાંતમાં સુરોખાર, ફટકડી ને કોયલાની ખાણો પણ છે. કચ્છી ઘોડા વખણાય છે.

સિંધ પ્રાંતની ભૂતળ.

સિંધુ નદીને કાંઠે વસનારા લોકને સિંધી કહે છે અને તેમના મુલકને સિંધ કહે છે. સિંધ પ્રાંતનો ઢાળ ઇશાન કોણથી નૈર્ઋત્ય કોણ તરફનો છે. સિંધુ નદીનું મૂળ હિમાલયમાં છે, તેથી સિંધુ નદીમાં ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં બે વાર રેલ આવે છે. કારણ કે ચોમાસામાં હિમાલય પર પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે તેથી, અને ઉનાળામાં હિમાલય ઉપરનો બરફ ઓગળે છે તેથી. એ રેલથી તેમજ સિંધુમાંથી નહેરો કાઢેલી છે તેથી ખેતીવાડીનું કામ ચાલે છે. સિંધ પ્રાંતમાં વરસાદ બહુજ થોડો આવે છે, એટલે માત્ર ૨ થી ૧૦ ઇંચ સુધીજ વરસે છે. એનો પશ્ચિમ ભાગ ઉંચો છે કારણ કે હાલા પર્વત આવેલો છે. પૂર્વ ભાગ રેતાળ છે કારણ કે તેમાં થર પારકરનું મોટું રણ છે. ઉનાળામાં એ રણમાં પાણીની ઘણી આપદા પડે છે. દક્ષિણ ભાગ ખારવાળો છે ને ત્યાંની હવા

રોગિષ્ટ છે. માત્ર સિંધુ નદીના કાંઠાનો ભાગજ રસાળ છે. મુખ્ય પેદાશ ડાંગર, બાજરી, ઘઉં, મગ, જવ, રૂ, ને તેલીબીઆં વગેરેની છે.

પાઠવાર જોડાક્ષરો.

એડવર્ડ	શુદ્ધ	શબ્દ	ધન્ય
વિક્ટોરિઆ	લશ્કર	ચૈત્યો	રામચંદ્રજી
સ્વર્ગવાસ	ધર્મ	સ્થાન	નિશ્ચય
એલેક્ઝાંડ્ર	સંપ્રદાય	નમ્રતા	નક્કી
લગ્ન	હિંદુસ્તાન	વિશ્વાસઘાતી	ઠર્યું
પ્રિન્સ	પરમેશ્વર	સૂર્યવંશી	પૂર્ણ
આલ્બર્ટ	પ્રાર્થના	પ્રખ્યાત	આશીર્વાદ
ઉત્તમ	ઉત્તરે	ઇસ્વીસન	કૃપા
વિદ્યાભ્યાસ	રજપુતસ્તાન	અવતર્યો	આગ્રહ
પુસ્તકો	શત્રુ	ધાસ્તી	લક્ષ્મણ
અભ્યાસ	આશ્રય	ધક્કા	અવસ્થા
સભ્યતા	યુક્તિ	સુમિત્રા	કિલ્લા
વર્તતાં	ધર્મશાળા	પ્રેમ	મૂર્છા
બુદ્ધિ	સજ્જન	જન્મભૂમિ	વસિષ્ઠ
નીવડ્યા	સ્વામિભક્તિ	છેલ્લી	ઋષિ
શક્તિ	વિશ્વાસ	પ્યાલા	તિરસ્કાર
ઉત્પન્ન	ગુપ્ત	દિલ્હી	અધર્મ
ઉદ્યમી	ઉતર્યો	આદરસત્કાર	બેશુદ્ધ

ઉત્તેજન	ઝબ્બો	વીત્યા	ડાક્તર
પદાર્થો	ગૃહસ્થાઇ	ચપ્પુ	બ્રહ્માંડ
શ્રેષ્ઠ	ખુલ્લું	ખસ્યુ	સમર્થ
ઉત્પન્ન	ચિઠ્ઠી	ભસ્યું	સર્વશક્તિ
પુષ્ટિ	પર્યંત	વિખ્યાત	સર્વવ્યાપી
ન્યાયી	ગુમાસ્તા	અસંખ્ય	સર્વજ્ઞ
સમુદ્ર	વિરૂદ્ધ	પૃથ્વી	આરોગ્ય
નિર્માણ	પ્રમાણિક	વૃષ્ટિ	બર્કન
લાદ્યું	ગાંઠ્યો	પ્રાણી	આયર્લાંડ
પારખ્યું	ચોકખો	વનસ્પતિ	કપ્તાન
માર્ગ	સંગ્રહ	ચમત્કારી	કીર્તિસ્તંભ
કુરડ્યા	ધર્મિષ્ઠ	અન્ન	મિસ્તરી
ચિત્ત	પત્થર	સ્વપ્નાવશ	નિર્ભય
વર્તમાનપત્ર	અશક્ય	સ્વપ્ન	સ્થાનક
વ્યવસ્થા	વર્તણુક	નિત્ય	વ્યાજ
સ્વચ્છતા	કલ્યાણ	સ્વપ્નું	ખિન્ન
વૃદ્ધ	રેડ્યું	સત્તા	સદ્બુદ્ધિ
ગુમાસ્તો	બંધુધર્મ	મૂર્ખ	અમૂલ્ય
મશ્કરી	ચિત્રશાળા	સ્વામીજી	સસ્તાં
દુર્ગુણ	વર્ગ	સ્થિર	ઇંગ્લાંડ
વિક્રમાજીત	પ્રાણજીવન	ચર્ચા	અંગ્રેજી

પન્ના	ત્રિભુવન	મહોલ્લા	પત્ની
ગુસ્સો	રૂસ્તમજી	શ્રોતા	ડેન્માર્ક
નિર્દોષ	શ્રેષ્ઠ	દસ્તાવેજ	જ્યોર્જ
હૃદય	સ્વભાવ	પ્રસન્ન	વેલ્સ
પીગળ્યું	જન્માષ્ટમી	તૃપ્તિ	જર્મન
વર્ણન	નિશ્ચય	પરાક્રમ	આર્થર
કલ્પાંત	કલ્પ્યો	ધાસ્તી	ડ્યુક
સાર્થક	ઉ-તેજન	ધ્યાન	જન્મ્યા
સર્વસ્વ	અભિપ્રાય	પ્રતાપ	સત્ય
ધન્ય	સુધર્યો	ગ્રંથકાર	શિષ્યો
પોર્ટુગાલ	સંન્યાસી	વિચાર્યું	પ્રશ્ન
યુક્તિ	પ્રવાસ	દુશ્મન	પ્રધાન
ગૃહસ્થ	સંધ્યાકાળ	ઉશ્કેરાઇ	પિત્તળ
આગ્રહ	વ્યાઘ્રચર્મ	સ્વતંત્ર	મધ્યમ
વાસ્તે	બળાત્કારે	રણસંગ્રામ	જવલ્લે
તત્કાળ	સ્વર્ગ	ઉદ્ધત	સજ્જડ
વસ્તી	ઇંદ્ર	પ્રતિબિંબ	સ્થળે
સુજ્ઞી	બ્રહ્મર્ષિ	ઠોકયાં	હુન્નર
બ્રાહ્મણ	રાજર્ષિ	ખખડાવ્યાં	વિદ્યા
ક્ષત્રિય	ચંદ્ર	જાગૃતિ	તંદુરસ્તી
વૈશ્ય	નિર્મળ	ધ્રૂજતાં	સ્વચ્છ

શૂદ્ર	શ્રમ	અણીશુદ્ધ	વર્તણુક
સિદ્ધિ	વિઘ્ન	પ્રદેશ	સંભળાવ્યું
વર્ણ	ફ્રાંસ	વિચિત્ર	શ્રમ
ફરતી	લેસેપ્સ	મૃગજળ	તસ્દી
કન્યા	ખ્યાલ	દૃષ્ટાંત	દુર્ગંધ
પુનર્લગ્ન	વિલ્બરફોર્સ	વિચાર્યું	શ્રાવક
ભઠ્ઠર	ચિત્ર	આંતર્યો	પરધર્મ
વિશ્વામિત્રે	પ્રતિદિન	પીસ્યાં	સ્ટેશન
અયોધ્યા	વિસ્તારી	ગર્જના	ચિત્રકુટ
કાન્યકુબ્જ	પત્ર	મૂર્છાઇ	વિસ્મય
દર્શન	જુદ્ધ	જન્મારા	નિર્જીવ
પ્રવીણ	સ્વાર્થ	પ્રસિદ્ધ	બુદ્ધિશાળી
પરાક્રમ	પ્રીતિ	પોર્ટુગીઝ	પ્રવીણ
પરદુઃખભંજન	પ્રતિજ્ઞા	આશ્રે	નિષ્ઠા
શ્લોક	ભીષ્મ	સિત્તેર	હસ્તક
સ્મરણશક્તિ	સત્યસભામા	અગ્નિનૌકા	વિસ્તાર
વિદ્વાન	મત્સ્યગંધા	સર્વત્ર	પૂજ્ય
સ્તબ્ધ	ઉત્કંઠા	સ્થાપન	શ્રીકૃષ્ણ
પ્રપંચ	બ્રહ્મચારી	પત્તાં	દ્વારકા
અચ્છેર	અફગાનિસ્તાન	તીર્થ	મૌર્ય
વૈદકશાસ્ત્ર	ઇસ્લામી	ચિરંજીવી	પાટલિપુત્ર

અમૃત	દ્રવ્ય	પ્રિયભાઈ	ચંદ્રગુપ્ત
લલ્લુ	રત્નો	સૌભાગ્યવંતી	સુદર્શન
અલ્યા	નૃત્ય	પત્તો	સ્થાપ્યાં
ભટ્ટી	જાત્રાળુ	જિલ્લા	બાદ્ધ
નર્યા	ખ્યાતિ	ક્રમ	મૂળતત્ત્વો
સદ્ગૃહસ્થ	ચાલુક્ય	કુસ્મા	કોતરાવ્યાં
હસ્તિનાપુર	દેવસ્થાન	સંપૂર્ણ	શ્રમણો
દેવવ્રત	અદ્યાપિ	આલ્બર્ટ	વૃત્તાંત
ક્ષત્રપ	લવણપ્રસાદ	બહ્યા	ત્રિકોણાકાર
ગુપ્ત	યોદ્ધા	વર્તાણુક	ત્રીસ
ગુર્જર	અલાઉદ્દીન	આથમ્યા	પાંત્રીસ
ગુર્જરરટ્ટ	દ્રવ્ય	માર્ચ	ભદ્ર
હલ્લો	નાસરૂદ્દીન	સપ્ટેંબર	કિલ્લો
નિર્ભય	પશ્ચાત્તાપ	ધાન્ય	સિપ્રી
ધસ્યો	અંતઃકરણ	ગવર્નર	અગત્ય
સિદ્ધરાજ	પ્રવાહ	મહારાષ્ટ્ર	કર્નલવુડિંગ્ટન
પુખ્ત	મહંમદશાહ	ત્ર્યંબક	અગ્નિ
બર્બર	ઠઠ્ઠા	સહ્યાદ્રિ	વાયવ્ય
શ્રીસ્થળ	લોકપ્રિય	રોગિષ્ટ	પ્રથમ
ત્રાસ	મુસ્તફાબાદ	કોલ્હાપુર	ફોલ્લો
ક્રોધ	વાત્રક	મહાબળેશ્વર	પ્રવાહી

યશોવર્મા	ખડ્ગંજબક્ષ	મંત્રીઓ	પ્રસરી
સિદ્ધપુર	ઉસ્તાદ	ન્યાયાધીશો	ગટ્ઠા
સહસ્રલિંગ	શ્રીમંત	ડિરેક્ટર	સ્વરૂપ
હેમાચાર્ય	વાજિંત્ર	દ્વીપકલ્પ	શાલદુપટ્ટા
વૃત્તિ	શત્રુ	લક્ષાધિપતિ	કાષ્ટ
ગોંધ્યાં	અત્તર	જગન્નાથ	ચિત્ત
વિચિત્ર	તત્ત્વ	ઑફિસર	અરબસ્તાન
સ્નાયુ	સૂક્ષ્મબીજ	મદ્રાસ	મંત્ર
શ્રીપત	સ્વાદ	પિત્ત	પ્રવેશ
ચિહ્ન	સૂક્ષ્મ	દ્રાક્ષ	નિર્ધન
મનુષ્ય	છિદ્ર	કર્ણાટક	વિટાળ્યું
દ્વિદળ	બ્લીચિંગ	ધાસ્તી	સત્વ
મચ્છર	છિદ્રાળુ	સૃષ્ટિ	સૂક્ષ્મદર્શક
સાહ્ના	અર્ધી	ક્વિનીન	કસ્તર
શ્વાસ	શ્રેષ્ઠ	સુસ્ત	ઑકિસજન

ટીપ—આ શબ્દોમાથી દરરોજ થોડા થોડા લખવાનો મહાવરો રાખશો. તો ડિકટેશનનો વિષય પાકો થશે.

ડ્રિલ માટે આપેલી સુચના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં જુઓ.

(૧) જમણો હાથ સામે. (હાથેલી આકાશ તરફ.) (૨) જમણે હાથે સલામ. (૩) ડાબો હાથ સામે. (હાથેલી આકાશ તરફ.) (૪) ડાબે હાથે સલામ. (૫) જમણો હાથ ઉચો. (૬) ડાબો હાથ ઉચો. (૭) બને હાથ પગનાં થાપા સાથે અફાળવા. (૮) જમણો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં. (૯) ડાબો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં. (૧૦) બંને હાથના આગળાંનાં ટેરવાં ખભે અડકાડવા. (૧૧) બંને હાથ પગના થાપા સાથે અફાળવા (૧૨) જમણા હાથની હથેલી મોં સામે લાવી ચક્કર. (૧૩) ડાબા હાથની હથેલી મોં સામે લાવી ચક્કર. (૧૪) બંને હાથ સામા મુઠ્ઠી વાળીને (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૧૫) બંને હાથ પાછળ પીઠગમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠીઓ છાતીને પડખે રાખવી.) (૧૬) બંને હાથ કેડ પર મૂકી પગના આંગળાંપર ધારેથી બેસવું. (૧૭) ડાબો હાથ કેડ પર રાખી ડાબી ગમ વાંકા વળી જમણો હાથ ઉચો કરી આગળાંના નખ સામે જોવું. (૧૮) જમણો હાથ કેડ પર રાખી જમણી ગમ વાકા વળી ડાબો હાથ ઉચો કરી આંગળાંના નખ સામે જોવું. (૧૯) સીધા ટટાર ઉભા રહેવુ. (પણ બે પગ વચ્ચે એક ફુટનું અંતર રાખવું.) (૨૦) બેઉ હાથ મોં સામે ઉંચા કરી આકાશ તરફ આગળાં ધરી નખ તરફ જોવું. (૨૧) કમરમાંથી વાકા વળી હાથનાં આંગળાં પગના અંગુઠાને અડકાડવાં. (પગ ટટાર રહેવા જોઇએ.) (૨૨) સીધા ઉભા થઇ એક ડગલું આગળ ખસી ઉભા રહેવું.

(૨૩) ડોકું આગળ નમાવવું. (૨૪) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૫) ડોકું પાછળ નમાવવું. (૨૬) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૭) ડોકું જમણી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૨૮) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૯) ડોકું ડાબી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૩૦) ડોકું સીધુ કરી સામે જોવું. (૩૧) બેઉ હાથ મુઠી વાળી મેં સામે ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા. (મુઠીઓ આકાશ તરફ) (૩૨) બેઉ હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેંચવા. (મુઠીઓ બગલ આગળ લાવવી.) (૩૩) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા. (મુઠીઓ આકાશ તરફ) (૩૪) બંને હાથની મુઠીના અંગુઠા ખભાને અડકાડવા. (૩૫) કેડ પર હાથ રાખી સીધા ઉભા રહેવું. (૩૬) કંમર આગળ. (૩૭) ૩૫ પ્રમાણે. (૩૮) કંમર પાછળ (૩૯) ૩૫ પ્રમાણે. પણ બે પગની વચ્ચે એક ફુટનું અંતર રાખવુ. (૪૦) કંમર જમણી તરફ વાળી ડાબો પગ ભોંયથી ચાર આંગળ ઉંચો રાખવો. (૪૧) ૩૯ પ્રમાણે. (૪૨) કંમર ડાબી તરફ વાળી જમણો પગ ભોંયથી ચાર આંગળ ઉંચો રાખવો. (૪૩) સીધા ટટાર ઉભા રહેવું. (૪૪) જમણા ફરવું. (૪૫) સલામ કરી ચાલ્યા જવુ.

સમાપ્ત

ચોથા ધોરણનો "મુખગણિત શિક્ષક" બે આના